

LAKI SOSIAALISISTA YRITYKSISTÄ
TUTKIMUS LAIN TALOUDELLISESTA KANNUSTAVUUDESTA

JAAKKO HARKKO
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalipolitiikan pro gradu –tutkielma
Maaliskuu 2004

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

HARKKO, JAAKKO: Laki sosiaalisista yrityksistä. Tutkimus lain taloudellisesta kannustavuudesta

Pro gradu -tutkielma, 111 s., 9 liites.
Sosiaalipolitiikka
Maaliskuu 2004

Avainsanat: Laki sosiaalisista yrityksistä, sosiaaliset yritykset, työn kannustavuus, erityistyöllistäminen

Vuoden 2004 alusta astui voimaan laki sosiaalisista yrityksistä. Lain tarkoituksena on parantaa heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden mahdollisuutta työllistyä avoimilla markkinoilla toimiviin yrityksiin. Laki sosiaalisista yrityksistä on työhallinnon tarveharkintainen työllistämistuki, jossa tuki myönnetään rekisteröidyille sosiaalisille yrityksille tavanomaista työllistämistukea väljemmin ehdoin.

Yhtenä lain perusteluna on ajatus, että osa tuotannollista toimintaa harjoittavista työkeskuksista rekisteröityy sosiaalisiksi yrityksiksi. Tutkimus on tapaustutkimus, jossa selvitetään lain taloudellisia vaikutuksia Tampereen invalidien työtuki nimisen järjestön (TITRY) työkeskuksen työntekijöiden ja heidän kotitalouksien tulonmuodostuksen näkökulmasta. Analyysiin valikoitui tutkimusaineistosta seitsemän toisistaan rakenteellisesti poikkeavaa kotitaloutta.

Tutkimus on toteutettu työn kannustavuuden teoreettisesta viitekehyksestä. Tutkimuksessa on kaksi analyysitasoa: kannustavuus työntekijän ja julkisen sektorin tulonsiirtojen näkökulmasta. Taloudellista kannustavuutta arvioidaan simuloimalla työntekijöiden kotitalouksille vaihtoehtoisia tulonmuodostustilanteita, joissa verrataan kotitalouksien nykyistä tulonmuodostusta työttömyyden aikaiseen ja lain sosiaalisista yrityksistä voimassaolon aikaiseen tilanteeseen. Julkisen sektorin taloudellisia hyötyjä ja kustannuksia arvioidaan sen aiheuttamien valtio- ja kuntasektorin tulonsiirtojen muutosten kautta. Kotitalouksien nykyinen tulonmuodostustilanne on selvitetty kyselyn avulla. Simulointi on suoritettu sosiaaliturvan ja verotuksen yhteisvaikutuksia mallintavan KOTO-taulukkolaskentamallin avulla.

Kotitalouden rakenne vaikuttaa lain sosiaalisista yrityksistä kannustavuuteen. Keskeisinä tekijöinä on kotitalouksien tulonsaajien määrä ja yhden tulonsaajan kotitalouksissa asumiskustannukset ja lapsien lukumäärä. Kahden tulonsaajan kotitalouksilla ei ilmennyt kannustinongelmia. Työntekijän nykyisillä työtehtävillä on olennainen vaikutus lain tuomaan taloudelliseen hyötyyn. Laki sosiaalisista yrityksistä muuttaa tuotannollisen työkeskuksen rahoitusta siten, että kunnan rahoittama kiinteä tuki muuttuu tarveharkintaiseksi työhallinnon työllistämistueksi, mikä tasapainottaa työllistämisestä aiheutuvien kustannusten ja hyötyjen suhdetta julkisen sektorin sisällä.

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	1
1.1 Sosiaaliset yritykset osana vajaakuntoisten työllistämijärjestelmää	3
1.2 Laki sosiaalista yrityksistä – yhteiskuntapoliittinen konteksti	5
2. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	8
2.1 Tutkimuksen tavoitteet	9
2.2 Tutkimuksen rakenne	11
3. TUTKIMUKSESSA KÄYTETYT KÄSITTEET	12
4. KANNUSTAVUUS JA HYVINVOINTI	17
4.1 Kannustavuus ja työn tarjonta	18
4.2 Työllistymis- ja tuloloukkujen tutkimus	24
4.3 Työn kustannusten subventointi työllistämisen kannustimena	29
5. ERITYISTYÖLLISTÄMISYKSIKÖT JA SOSIAALINEN YRITYS	32
5.1 Sosiaalinen yritys – määritelmät	32
5.2 Sosiaalinen yritystoiminta Suomessa ja Euroopassa	37
5.3 Sosiaalisen yrityksen lainsäädäntö – kehitys ja lopputulos	41
5.4 Tampereen invalidien työtuki	45
6. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	46
6.1 Sosiaalipoliittisen uudistuksen ex ante –evaluaatio	48
6.2 Simulaatiomenetelmä yhteiskuntapolitiikan tutkimuksessa.....	49
6.3 Tutkimusaineisto..	51
6.4 Tutkimusasetelma ja aineiston analyysi	56
7. TUTKIMUSTULOKSET	63
7.1 Nykyjärjestelmän kannustavuus	63
7.2 Lain sosiaalisista yrityksistä kannustavuus	70
7.3 Julkisen sektorin tulonsiirrot	84
8. JOHTOPÄÄTÖKSET	90
8.1 Tutkimuksen merkitys ja luotettavuus	90
8.2 Keskeiset tulokset	93
8.3 Aiheita jatkotutkimukselle	97
8.4 Lopuksi	99
LÄHDELUETTELO	102
LIITE 1 Kyselylomake (9 s.)	

Taulukkuuettelo

Taulukko 1 Tulolajit	16
Taulukko 2 Yrityksen, sosiaalisen yrityksen ja sosiaalisen yhteisön toiminnan tavoitteet	36
Taulukko 3 Suomalaiset sosiaaliset yritykset EMES:in kriteerien perusteella	38
Taulukko 4 Työllistämisyksiköiden toiminnan volyymi 1999	38
Taulukko 5 Tampereen invalidien työtuki. Tulot ja menot 2002	46
Taulukko 6 Analysoitavat kotitaloudet: Ansiotulot, bruttotulot, käytettävissä olevat tulot ja vapaasti käytettävissä olevat tulot	53
Taulukko 7 Työntekijät ja työehtosopimuksen mukaiset palkat 1.1.2004	61
Taulukko 8 Yhden tulonsaajan kotitalouksien tulonmuodostus (peruspäiväraha – työ TITRY:ssä).....	64
Taulukko 9 Kahden tulonsaajan kotitalouksien tulonmuodostus (peruspäiväraha – työ TITRY:ssä).....	68
Taulukko 10 Sosiaaliseen yritykseen työllistymisen vaikutukset yhden tulonsaajan kotitalouksien tuloihin	71
Taulukko 11 Sosiaaliseen yritykseen työllistymisen vaikutukset kahden tulonsaajan kotitalouksien tuloihin	79

Kaavioluettelo

Kaavio 1 Kymmenen työkeskuksen kustannukset julkiselle sektorille	31
Kaavio 2 Analysoitavat palkat työn vaativuusryhmittäin	63
Kaavio 3 Työllistymisen aiheuttama muutos tuloihin ja tulonmenetys yhden tulonsaajan kotitalouksilla	66
Kaavio 4 Työllistymisen aiheuttama muutos tuloihin ja tulonmenetys kahden tulonsaajan kotitalouksilla	69
Kaavio 5 Simuloitujen palkkojen korvaavuusasteet ja tulonmenetys. Kotitalous 1	72
Kaavio 6 Simuloitujen palkkojen korvaavuusasteet ja tulonmenetys. Kotitalous 2	74
Kaavio 7 Simuloitujen palkkojen korvaavuusasteet ja tulonmenetys. Kotitalous 3	76
Kaavio 8 Simuloitujen palkkojen korvaavuusasteet ja tulonmenetys. Kotitalous 4	77
Kaavio 9 Simuloitujen palkkojen korvaavuusasteet ja tulonmenetys. Kotitalous 5	80
Kaavio 10 Simuloitujen palkkojen korvaavuusasteet ja tulonmenetys. Kotitalous 6	81
Kaavio 11 Simuloitujen palkkojen korvaavuusasteet ja tulonmenetys. Kotitalous 7	82
Kaavio 12 Tulonsiirtojen muutokset (peruspäiväraha – työ TITRY:ssä) ja työllistämisen nettokustannus julkiselle sektorille	85
Kaavio 13 Tulonsiirtojen muutokset tulonsiirtokohtaisesti (peruspäiväraha – työ TITRY:ssä)	88

1. JOHDANTO

Suomessa astui vuoden 2004 alusta voimaan laki sosiaalisista yrityksistä. Lain tarkoituksena on parantaa heikossa työmarkkina-asemassa olevien vajaakuntoisten ja pitkäaikaistyöttömien työllistymismahdollisuuksia. Pro gradu –tutkielmani tarkoituksena on tarkastella lakia lain toisen kohderyhmän, vajaakuntoisten, näkökulmasta.

Laki sosiaalisista yrityksistä (myöhemmin LSY) on pitkäkestoinen työllistämistuki, joka poikkeaa aikaisemmista työllistämistukien muodoista kestoista ja myöntämiskriteeriensä suhteen. Laissa määritellään sosiaaliset yritykset yritystyyppinä ja sen tarkoituksena on kannustaa sosiaalisten yritysten syntymistä joko nykyisten toimivien tuotannollisten erityistyöllistämisyksiköiden pohjalta tai olla kannusteena kokonaan uusien sosiaalisten yritysten syntymiselle (HE 132/2003, 13). Sosiaalisten yritysten toivotaan tuovan uuden keinon rakenteellisen, eli työn tarjonnan ja kysynnän kohtaamattomuudesta johtuvan työttömyyden purkamiseen. Sosiaalisten yritysten määrittelemisellä lainsäädännön kautta pyritään lisäämään tavallista heikompaan tuottavuuteen kykenevien ihmisten kysyntää työmarkkinoilla laskemalla heidän työnsä hintaa julkisella subventiolla. Lain perustavoitteena on täsmentää jo toimivien sosiaalisten yritysten asemaa sekä tukea uusien syntymistä ja siten parantaa niiden piirissä työskentelevien ihmisten työmarkkina-asemaa. LSY:n tarkoituksena on siis ollut luoda kannustinrakenne, joka lisää sosiaalista yritystoimintaa harjoittavien toimijoiden määrää. Samalla lain tavoitteena on parantaa heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden asemaa muun muassa takaamalla heille tehdystä työstä yleisen palkkatason mukainen palkka.

Termi sosiaalinen yritys koostuu kahdesta sanasta. Sana *sosiaalinen* viittaa yrityksen luonteeseen: sen tavoitteena on palkata työntekijät sosiaalisin perustein ja se samalla pyrkii hyödyttämään yhteisöä, jossa se toimii. Sana *yritys* viittaa yhteisön vapaille markkinoilla harjoittamaan tuotannolliseen liiketoimintaan.

Sosiaaliset yritykset sijoittuvat markkinaehtoisen liiketoiminnan ja kuntouttavan toiminnan välimaastoon. Lailla sosiaalisista yrityksistä pyritään institutionalisoimaan sosiaalista yritystoimintaa ja siten tuomaan uusi keino integroida heikossa työmarkkina-
asemassa olevia henkilöitä työmarkkinoille. Sosiaalinen yritys voidaan nähdä joko avoimille työmarkkinoille kuntoutuvien henkilöiden siirtymävaiheen viimeisenä etappina ennen siirtymistä varsinaisille työmarkkinoille tai vakituksena työpaikkana henkilöille, joiden kyky tuottaa taloudellista lisäarvoa on pysyvästi madaltunut tasolle, jolta työllistyminen avoimille työmarkkinoille ilman työhallinnon tukitoimia on muuttunut mahdottomaksi. Sosiaalisten yritysten kohdalla kyse ei ole perinteisestä kuntoutustoiminnasta, vaan sosiaalisten yritysten henkilöstö työskentelee palkka-työsuhteessa tuotannollisissa tehtävissä.

Suomessa toimii joitakin sosiaalihuoltolain (710/1982) mukaisia tuotannollisia työkeskuksia, joiden toiminnan rahoituksesta huomattava osa tulee tuotannollisesta liiketoiminnasta ja jotka siten toiminnan tuotannollisen tehokkuuden puolesta muistuttavat LSY:n määritelmää. Tämä tarkoittaa, että niiden toiminnan rahoituksesta julkisen tuen määrä on kohtuullisen pieni. Lakia valmisteltaessa korostettiin usein, että nämä työkeskukset voisivat potentiaalisesti hyötyä uudesta lainsäädännöstä ja sitä valmisteltaessa oletettiin, että lain myötä osa kehittyneistä tuotannollisista työkeskuksista vaihtaisi statuksensa työkeskuksesta sosiaaliseksi yritykseksi (HE 132/2003, 15-16).

Tämän tutkimuksen kohteena on Tampereen invalidien työtuki nimisen yhdistyksen työkeskus (TITRY) ja sen työntekijät. Työkeskus on perustettu luomaan työtilaisuuksia vajaakuntoisille henkilöille Tampereen seudulla. Tutkimukseni on siis tehty vajaakuntoisten näkökulmasta, toisen laissa mainitun ryhmän eli toistuvais- ja pitkäaikaistyöttömien näkökulman jäädessä pienemmälle tarkastelulle. Toisaalta valintaan on vaikuttanut se, että TITRY on lähellä LSY:n määritelmää ja siten sen tutkiminen on mielestäni tarkoituksenmukaisempaa kuin vähemmän markkina-suuntautuneiden toimijoiden. Toisaalta painotus on perusteltu jo sen takia, että vajaakuntoisten asemaa ja osuutta työntekijäkiintiöissä sosiaalisissa yrityksissä on erityisesti painotettu LSY:n perusteluissa (HE 132/2003).

1.1 Sosiaaliset yritykset osana vajaakuntoisten työllistämisyjärjestelmää

LSY:n ajatus on sinänsä yksinkertainen. Sen tavoitteena on luoda järjestelmä, jossa sosiaalisiksi yrityksiksi määritellyille yrityksille kompensoidaan sosiaalisin perustein työllistettyjen henkilöiden aiheuttamia todellisia tai laskennallisia kustannuksia. Lähtökohtaisena oletuksen mukaisesti sosiaalisin perustein palkattavan työntekijän kyky tuottaa yritykselle taloudellista lisäarvoa on madaltunut, sosiaalisia yrityksiä ei ole syntynyt merkittävässä eikä riittävässä määrin täysin markkinalähtöisesti ilman yhteiskunnan rahoitusta eikä voimassa olevien tukimuotojen ja –järjestelmien avulla.

Nykyiset työhallinnon työllistämistukimuodot eivät ole olleet kovin onnistuneita pitkäkestoisten, työmarkkinoille kuntoutumisen kannalta välttämättömien työpaikkojen luomisessa (Impacts of the EES 2002, 13). Tuet ovatkin olleet työllistymisen kannalta osittain epätarkoituksenmukaisia, sillä vaikutukseksi on jäänyt syrjäytymisen ehkäisy, mutta alkuperäinen tavoite työllistyminen toimenpiteen avulla avoimille työmarkkinoille jää toteutumatta (emt., 14). Sosiaalihuoltolain mukaisten työkeskusten laajamittaista syntymistä taas on hillinnyt se, että kunnilta on puuttunut taloudellinen kannuste toiminnan ylläpitämiseen ja kehittämiseen (Ylipaavalniemi 2001, 45; Ylipaavalniemi 2002).

LSY:n syntyyn on vaikuttanut useita yhteiskuntapoliittisia tekijöitä. Ensinnäkin on ymmärretty, että työmarkkinoiden ulkopuolella on paljon työtä tekemään kykeneviä ihmisiä, joille työllistyminen avoimille työmarkkinoille on kuitenkin osoittautunut hyvin vaikeaksi. Näitä ryhmiä varten on Suomessa kehitetty useita erityistyöllistämisen välineitä, joiden avulla he ovat päässeet kiinnittymään työelämään. Sosiaalihuoltolain mukaiset työkeskukset, työtoimintayksiköt, tuetun työllistämisen muodot ja erilaiset projektit ovat olleet perinteisiä muotoja työllistää erityisryhmiin kuuluvia henkilöitä. Suomalaisessa kontekstissa uuden lain mukainen sosiaalinen yritys on osa erityistyöllistämisen palvelujärjestelmää, johon kuuluu erityyppisiä työllistämisyksiköitä, kuten monipalvelukeskukset, tuotannolliset työkeskukset, tuetun työllistämisen palvelut, työtoimintayksiköt, mielenterveyskuntoutujien klubitalot, tuotetut työllistämispalvelut sekä työhallinnon toimenpiteet (Ylipaavalniemi & Varanka

2002, 63–64). Näin ollen sosiaaliset yritykset sijoittuvat osaksi laajempaa yhteiskunnan heikossa työmarkkinatilanteessa olevien tukijärjestelmää.

Avoimilla markkinoilla toimivissa yrityksissä työskentelyn merkitystä on alettu korostaa ensisijaisena työllistymisväylänä myös heikossa työmarkkina-asemassa oleville. Uuden lainsäädännön mukaiset sosiaaliset yritykset sijoittuvat työelämään kuntouttavien prosessien ja varsinaisten työmarkkinoiden välimaastoon siten, että työllistämisen kokonaisuudessa sosiaalinen yritys on työllistämispolun loppupäässä (TyVM 9/2003). Lainsäädännössä korostuu toisaalta yrityksen tukeminen sosiaalisen työllistämisen perusteella ja toisaalta toiminnan markkinalähtöisyyden korostaminen.

Mistä tämä markkinalähtöisen työn korostaminen sitten johtuu? Yksi markkinavetoisen työllistämisen korostamiseen vaikuttanut tekijä on muualla Euroopassa tapahtunut kehitys ja sosiaalisista yrityksistä saadut positiiviset kokemukset erityisesti vajaakuntoisten työllistämässä (TyVM 9/2003, 2). Euroopassa on viime vuosikymmenien aikana kehittynyt kolmannen sektorin toimijoita, jotka ovat omaksuneet markkinaorientoituneen liiketoiminnan osaksi toimintaansa. Erityisesti Euroopan unionin työllistämishjelmien myötä kehitys on painottunut yhä enemmän avoimille työmarkkinoille sijoittumista edistäviin tukitoimiin. Yleinen kehityslinja on vajaatyökykyisten työhön sijoitus avoimille työmarkkinoille maksamalla taloudellista tukea työnantajalle tai palkkatuloa täydentävää sosiaaliturvaa työntekijälle. Kehitystä tukee, että näkemykset sosiaaliturvan ja työhön osallistumisen suhteesta ovat myös yleisesti muuttuneet työllistymistä suosivaan suuntaan. (HE 169/2001.) Sosiaalisten yritysten esiintyminen EU:n strategiassa on nähdäkseeni kytköksissä työllisyysstrategiassa mainittuun tavoitteeseen työpaikkojen luomiseksi sekä paikallistalouden ja sosiaalitalouden palveluihin (Impacts of EES 2002, 27).

LSY on uusi yritys pyrkimyksessä tukea heikko-osaisten integroitumista yhteiskuntaan normaalisuhteisen työn kautta (HE 132/2003, 2-3). Se on työllistämistuki, jossa työhallinnon myöntämän työllistämistuen ehtoja on väljennetty enemmän sosiaalisten yritysten tarpeiden mukaisiksi. Työllistämistuen kehittäminen sosiaalisen yrityksen muodossa näyttäytyy myös valtiosektorin kannalta tarkoituksenmukaisena toimintana,

sillä työttömyys- ja eläketurvasäästöjen ja lisääntyneiden tulonsiirtojen jälkeen tukityöllistäminen on sille useimmiten taloudellisesti kannattavaa toimintaa (esim. Arosara 2000, 94-95).

Sosiaalisissa yrityksissä on sekä samankaltaisuuksia että poikkeavuuksia verrattuna tavanomaiseen yritykseen. Samankaltaista on ensinnäkin yritystoiminnan markkina- lähtöisyys sekä se, että sosiaalisissa yrityksissä maksetaan tavanomaisten yritysten tapaan kaikille työntekijöille työehtosopimusten mukaista palkkaa. Tässä tosin alkaa myös tavanomaisten ja sosiaalisten yritysten eroavaisuudet. Sosiaalisissa yrityksissä työntekijän tekemän työn tuottavuus on irrotettu palkan tasosta. Sosiaaliset yritykset eroavat tavanomaisista siinä, että huomattava osa niiden työntekijöistä on heikossa työmarkkina-asemassa olevia henkilöitä. Kyseisillä ryhmillä työn tekemisen taso ja siten kyky tuotannollisen lisäarvon tuottamiseen on siten madaltunut. Kuitenkin kaikille työntekijöille taataan alan yleinen eli työehtosopimusten mukainen palkka. Mikäli sosiaaliset yritykset yleistyvät, tämä on merkittävä muutos yhteiskunnallisissa asenteissa. Etenkään vajaakuntoisten tarjoamaa työvoimaa ei ole arvostettu rahallisesti kovin korkealle, mikä johtuu vanhoista asenteista ja tottumuksista (Ylipaavalniemi 2001, 22).

1.2 Laki sosiaalista yrityksistä – yhteiskuntapoliittinen konteksti

Sosiaaliset yritykset ovat herättäneet yhteiskunnalliseen merkitykseensä nähden huomattavan paljon keskustelua ja akateemista tutkimusta. Sosiaalipolitiikan kannalta sosiaalisten yritysten idea onkin mielenkiintoinen. Sosiaalipolitiikan yhtenä keskeisenä tehtävänä on ihmisten markkinariippuvuuden vähentäminen (Saari 1996, 26). LSY on työpoliittinen toimenpide, joka luo markkinalähtöisiä ratkaisuja yhteiskunnassa heikossa asemassa olevien henkilöiden aseman parantamiseksi. Sosiaalisten yritysten syntyminen ja toiminta onkin hämärtänyt käsitteellisiä rajoja voittoa tavoittelevaa ja voittoa tavoittelematonta toimintaa harjoittavien toimijoiden välillä (Evers 2001, 298).

Euroopassa tapahtuneen sosiaalisten yritysten kehityksen mukana myös Suomessa alettiin 1990-luvun loppupuolella keskustella järjestelmän luomisesta, joka mahdollistaisi sosiaalisin perustein toimivan yritystoiminnan yleistymisen. Tuotannollisen toiminnan korostaminen heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden työllistämässä on nähtävissä myös Suomessa, sillä tuotannollisen toiminnan osuus on kasvanut kaikissa erityistyöllistämisyksiköissä läpi 1990-luvun. Markkinaehtoisien liiketoiminnan osuus toiminnan rahoituksessa on esimerkiksi vajaakuntoisia työllistävissä työkeskuksissa noussut vuodesta 1991 vuoteen 1999 yhdeksän prosenttiyksikköä ja on tällä hetkellä 53 prosenttia eli alle puolet toiminnan rahoituksesta tulee julkiselta sektorilta (Ylipaavalniemi 2001, 17). Kehityksen suunta näyttää olevan kohti markkinasuuntautuneita toimijoita ja LSY näyttäisi olevan yritys luoda instituutionaliset puitteet tälle kehitykselle.

Alberto Bacchiega ja Carlo Borzaga (2001, 273) löytävät sosiaalisten yritysten synnyn ja merkityksen kasvun taustalta kaksi tekijää. Ensinnäkin kolmannen sektorin toimijat ovat alkaneet harjoittaa enenevässä määrin liiketoimintaa voimakkaasti kasvavilla terveydenhuollon, kulttuurin, vapaa-ajan ja hyvinvoinnin toimialoilla. Toiseksi kolmannen sektorin organisaatioiden jatkuva evoluutioprosessi on synnyttänyt toimijoita, joille on kysyntää aloilla, jotka ovat perinteisesti kuuluneet hallinnon ja vapaaehtoistoiminnan alueella. Näin on syntynyt toimintaa, joka ei mahdu perinteiseen hyväntekeväisyyden kenttään ja joiden kohdalla jaottelu kaupallisiin ja ei-kaupallisiin toimijoihin ei enää päde (emt., 274). Sosiaaliset yritykset rikkovat perinteisiä raja-aitoja julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin väliltä. Ideana on kerätä kunkin sektorin toiminnasta parhaat puolet, kuten yksityissektorin dynaamisuus, kolmannen sektorin paikallisuus ja tarvelähtöisyys sekä julkisen sektorin takaama vakaus ja varmuus.

Sosiaalisten yritysten synty liittyykin siten julkisen sektorin suoran ohjauksen vähentymiseen hyvinvointipalveluiden tuottamisessa (Bacchiega & Borzaga 2001, 282). Sosiaalisten yritysten syntymisen voi mielestäni liittää luontevasti keskusteluun yhteiskunnan siirtymisestä hyvinvointivaltiosta hyvinvointiyhteiskuntaan. Hyvinvointiyhteiskunta sinänsä on tieteellisenä käsitteenä monimutkainen ja tarkasti määrittelemätön (Julkunen 2001, 200). Kuitenkin siirtymää hyvinvointiyhteiskunnasta

hyvinvointivaltioon on käytetty kuvaamaan muutosta, jossa yhteiskunnan nähdään muuttuneen monimutkaiseksi organisaatioympäristöksi, jonka yksiköt ovat toisistaan erillisiä ja jolloin korkeamman tason (valtio) ohjausta ja valvontaa ei ole helppo erottaa (Eräsaari 2000, 37). Sosiaalipolitiikan näkökulmasta kehitystä kuvastaa hyvinvoinnin tuottamisen kentälle ilmestyneet uudenlaiset toimijat omine rationaliteetteineen. Kolmas sektori, hoivayritykset ja järjestöt käyttävät valtion tai EU:n tarjoamia mahdollisuuksia toimien ohjaavan tason asettamien kannustimien ja mahdollisuusrakenteiden kautta eikä käskyjen varassa. (Julkunen 2000, 201-202.)

Osittain sosiaalisista yrityksistä käyty keskustelu liittyy viime vuosina käytyyn niin kutsuttuun eläkepommikeskusteluun. Suurten ikäluokkien jäädessä eläkkeelle, on havahduttu ymmärtämään, että jokaisen työpanos – vaikkakin madaltunut – on tärkeä yhteiskunnan rakentamisen kannalta. Siinä mielessä LSY tulee myöhään: asialle tehdään jotain vasta kun on pakko. Toisaalta yhteiskuntaideologisessa mielessä uusi laki on mielestäni joka tapauksessa askel oikeaan suuntaan. LSY:ssä sosiaalisin perustein tapahtuva työllistäminen irrotetaan (osittain) yhteiskunnan tarveharkinnasta ja samalla tunnustetaan vajaakuntoisten henkilöiden työn merkitys.

Tutkimuksessani sosiaalinen yritystoiminta liitetään toiseen 1990-luvulla voimakkaasti esillä olleeseen yhteiskuntapoliittiseen keskusteluun. Laman aiheuttaman valtavan työttömyyden vallitessa keskusteltiin verotuksen ja sosiaaliturvan yhteisvaikutuksista. Tuolloin pelkona oli toisaalta se, että sosiaaliturvan varassa eläminen olisi työn tekemistä kannattavampaa, toisaalta se, että liian suuri osa ansaitusta lisätulosta saatetaan menettää verotuksen ja sosiaaliturvan yhteisvaikutuksien takia. Näistä ilmiöistä puhutaan työttömyys- ja tuloloukkuina. Ilmiö tunnetaan työn kannustinkeskusteluna. Työn taloudellisten kannustimien aikaansaama keskustelu jätti jälkeensä erilaisia tapoja ja näkökulmia verotuksen ja sosiaaliturvan yhteisvaikutuksien arvioimiseen.

Sekä liiketoiminnan korostaminen heikossa työmarkkina-asemassa olevien työllistämässä, kuten kannustavuuskeskustelukin osuvat Suomessa 1990-luvulla tapahtuneen rajun rakennemuutoksen jälkeiseen aikaan. Työn kannustavuus-

keskustelusta on arvioitu, että sen nousu heijastaa markkinaperustaisen hyvinvointivaltion korostumista sosialidemokraattisen reformistisen ajattelun kustannuksella (Harisalo & Miettinen 1995, 45). Tässä keskustelussa oikeudenmukaisuus ja tehokkuus nousivat toisillensa vastakkaisiksi päämääriksi, kun aikaisemmin sosiaalipolitiikan ajateltiin vahvistavan taloutta (Soininvaara 2001, 195).

2. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

Tutkimukseni tarkoituksena on arvioida LSY:n (1351/2003) taloudellisia vaikutuksia erityistyöllistämisen piirissä olevien työntekijöiden ja heidän kotitalouksiensa näkökulmasta. Taloudellisia vaikutuksia arvioidaan taloudellisen kannustavuuden viitekehystä käsin. Tutkimuksessa verrataan myös lain vaikutusta julkisiin tulonsiirtojärjestelmiin. Tutkimukseni on vaihtoehtoiskustannuslaskentana toteutettava evaluaatiotutkimus, jossa simulointimenetelmän avulla pyritään arvioimaan lain tuottamia hyvinvointivaikutuksia ja sen vaikutuksia julkisiin tulonsiirtoihin. Tarkoitukseni on suorittaa etukäteisarvio lain vaikutuksista. Vertailukohtana nykyiselle työkeskuksen toiminnalle pidetään tilannetta, jossa TITRY olisi LSY:n tullessa voimaan rekisteröitynyt sosiaalisesti yritykseksi.

Tutkimukseni lähtökohtana on tutkia lain hyvinvointivaikutuksia työn taloudellisten kannusteiden näkökulmasta. Näin ollen tässä tutkimuksessa hyvinvointi nähdään kapeasti taloudellisen toimeentulon kannalta. Samalla tutkimuksen ulkopuolelle rajautuu subjektiivisiin, sosiaalisiin merkityksiin liittyvä tematiikka, joka vaikuttaa yhtäläillä hyvinvoinnin kokemiseen ja tasoon.

2.1 Tutkimuksen tavoitteet

Tässä tutkimuksessa LSY:n merkitystä arvioidaan sen tuoman taloudellisen hyödyn kannalta. Taloudellista hyötyä voi tarkastella kolmesta näkökulmasta: toimintaa osittain rahoittavan julkisen sektorin, sosiaalisen yrityksen ja sosiaalisessa yrityksessä työskentelevän työntekijän näkökulmasta. Olen valinnut sosiaalisessa yrityksessä työskentelevän työntekijän ja julkisen sektorin tulonsiirtojen näkökulmat. Työntekijän näkökulmassa tarkastelussa on työntekijän lisäksi hänen kotitaloutensa, sillä henkilöiden tulotasoon vaikuttavat useat yhteiskunnan tulonsiirtojärjestelmät eivät ole yksilö-, vaan kotitalouskohtaisia. Keskeiseksi kysymykseksi nousee uuden lainsäädännön taloudellinen kannustavuus suhteessa nykyjärjestelmään. Kotitalouksien lisäksi arvioin LSY:tä ja tämän hetkistä erityöllistämistä julkisen sektorin tulonsiirtojen näkökulmasta. Lain kannustavuuden tarkastelu itse sosiaalisen yrityksen näkökulmasta ei ole tämän tutkimuksen puitteissa mahdollista, sillä yritystaloudellinen lähestyminen vaatii omaa metodiikkaansa. Tutkimuksessa käytetyn aineiston perusteella minulla ei ollut mahdollisuutta ottaa sosiaalista yritystä analyysiyksiköksi.

Tutkimukseni tutkimusongelmat ovat:

1. Kuinka siirtyminen erityistyöllistämisen piiristä sosiaaliseen yritykseen vaikuttaa työntekijän kotitalouden tulonmuodostukseen? Olisiko siirtyminen tutkitun työpaikan muuttuminen lailla määritellyksi sosiaaliseksi yritykseksi työntekijän kotitalouden näkökulmasta taloudellisesti kannustavaa? Onko taloudellinen kannuste merkittävä tai riittävä siten, että se parantaa tutkittavien taloudellista asemaa? Kuinka laki onnistuu tavoitteessaan parantaa heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden ja heidän kotitalouksiensa taloudellista tilannetta?
2. Kuinka kannustava nykyjärjestelmä on tutkittavien kotitalouksien kannalta? Onko nykyjärjestelmän ja sosiaalisten yritysten kannustavuudessa merkittäviä eroja?

3. Mikä on kotitalouksien rakenteen vaikutus kannustavuuteen? Onko LSY yhtä kannustava kaikille, vai vaihtelee kannustavuus kotitalouksien välillä? Jos vaihtelee, niin miten? Mikä on tulonsiirtojen vaikutus kannustavuuteen?
4. Minkälainen kannustinrakenne on julkisen sektorin toimijoiden näkökulmasta? Kuinka LSY suhteutuu olemassa olevaan erityistyöllistämisen kenttään?

Tutkimuksen rungon muodostaa analysoitavassa työllistämisyksikössä työskentelevien henkilöiden tulomuodostuksen analyysi. Kotitalouksien tulomuodostuksen analyysissä on kaksi tasoa. Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen vastaan vertaamalla työntekijöiden nykyistä tilaa simuloituihin tilanteisiin, jotka toteutuisivat heidän työskennellessään sosiaalisessa yrityksessä samojen kotitalouden rakenteiden vallitessa. Vertaamalla näitä kahta tilaa (erityistyöllistäminen ja sosiaalinen yritys) on mahdollista arvioida lain tavoitteiden toteutumista. LSY:n taloudellisen kannustavuuden analyysi jää kuitenkin mielestäni vajaaksi, jollei sitä samalla vertaa nykyjärjestelmän kannustavuuteen. Toiseen tutkimuskysymykseen vastaan vertaamalla työntekijöiden nykyistä tilaa simuloituun tilanteeseen, jossa he eivät olisi erityistyöllistämisen piirissä. Käytännössä nämä vaihtoehdot ovat työttömyys ja työkyvyttömyys eli eläkkeellä oleminen. Nykytilannetta verrataan tilanteeseen, jossa tutkittava henkilö on työttömänä, jolloin saadaan vastaus kysymykseen, kuinka kannustavaa tutkittavien kotitalouksien kannalta on työllistyä tutkittavan työkeskuksen kaltaiseen erityistyöllistämisyksikköön. Verrattuani näitä kahta analyysitasoa lopulta keskenään, minun on mahdollista antaa oma arvioni LSY:n taloudellisesta merkityksestä vajaakuntoisen yksilön ja hänen kotitaloutensa näkökulmasta.

Pienituloisten kotitalouksien kohdalla lisätulon taloudellisiin kannusteisiin vaikuttavat monet kotitalouden rakenteeseen liittyvät tekijät. Siksi pyrin kolmantena näkökulmana tuomaan esille kotitalouksien rakenteen vaikutuksen tulonmuodostukseen tutkituissa olosuhteissa.

Koska julkinen sektori on toinen osapuoli tulonsiirtojärjestelmässä, on samalla mahdollista tehdä arvioita tulonsiirtojen vaikutuksista julkisen sektorin näkökulmasta.

Yhdistämällä edellä mainitut analyysitasot, saadaan mielenkiintoista tietoa lain vaikutuksista julkisen sektorin sisäisiin tulonsiirtoihin. Tällöin voidaan arvioida, minkälaisen kannustinrakenteen laki luo julkisen sektorin toimijoille suhteessa nykyjärjestelmään, jossa vajaatyökykyisten henkilöiden työllistäminen on pitkälti kuntasektorin harteilla.

Lain taloudellisia vaikutuksia tarkastellaan kotitalouksien ja julkisen sektorin näkökulmasta. Vaikka yhteiskuntapoliittisilla toimenpiteillä on muitakin hyvinvointiin vaikuttavia ulottuvuuksia kuin taloudelliset, on toimenpiteiden legitimitetin kannalta tärkeää selvittää sen taloudellisia vaikutuksia.

2.2 Tutkimuksen rakenne

Rakenteellisesti tutkimukseni etenee seuraavasti: Luvussa kolme esittelen keskeisiä tutkimuksessa käytettyjä käsitteitä. Luvussa neljä liitän tutkimukseni aikaisempaan työn kannustavuutta ja hyvinvointia käsittelevään tutkimukseen. Lähestyn tutkimuskohdetta työn taloudellisen kannustavuuden teoreettisesta viitekehyksestä. Esittelen tässä luvussa työn kannustavuuden ja hyvinvoinnin välisestä suhteesta käytyä keskustelua. Keskustelussa korostuu matalan tulotason kotitalouksien kohdalla verotuksen ja sosiaaliturvan väliset yhteisvaikutukset. Luvussa viisi esittelen sosiaalisen yrityksen eri näkökulmista: mitä määritelmiä sosiaalisista yrityksistä on tutkimuskirjallisuudessa tehty, esittelen sosiaalisen yritystoiminnan ilmenemismuotoja Suomessa ja Euroopassa, sekä erittelen uuden lain sisältöä ja tarkoitusta. Luvussa kuusi esittelen tutkimusprosessin ja tutkimuksen toteuttamiseen keskeisesti vaikuttaneet tekijät. Tässä luvussa esittelen tutkimusaineiston ja käyttämäni tutkimusmetodin. Luvussa seitsemän esittelen tutkimukseni tulokset. Suoritan tutkimusongelman mukaisen analyysin simuloimalla tutkituille kotitalouksille nykyjärjestelmälle vaihtoehtoisia tulonmuodostustilanteita, joissa verrataan LSY:n tuomia muutoksia esimerkkikotitalouksien tulonmuodostukseen. Lisäksi arvioin uuden lain vaikutuksia julkisiin tulonsiirtoihin. Luvussa kahdeksan esittelen tutkimusprosessin aikana

tekemiäni havaintoja sosiaalisten yritysten lainsäädännöstä sekä tuon esille tutkittavaan aiheeseen liittyviä omia subjektiivisia näkemyksiä.

Aikaisemmassa tutkimuksessa kannustavuutta on tutkittu erilaisten kannustavuuden kannalta riskiryhmissä olevien ihmisryhmien näkökulmasta. Erityistyöllistämisen järjestelmien piirissä työskentelevien näkökulmasta tätä keskustelua ei kuitenkaan ole aikaisemmin käyty. LSY antaa mielestäni mielenkiintoisen ja ajankohtaisen viitekehysten tämän näkökulman esilletuomiselle.

3. TUTKIMUKSESSA KÄYTETYT KÄSITTEET

Sekä työn kannustavuudesta käydyssä keskustelussa että sosiaalisista yrityksistä käydyssä keskustelussa käytetään kohtuullisen paljon käsitteitä ja määritelmiä, joiden tunteminen on välttämätöntä tutkimuksen seuraamiseksi. Esittelen tässä luvussa tutkimuksessa käytetyt keskeiset käsitteet.

Kannustinkeskustelussa käytetyt käsitteet

Olen valinnut tutkimukseni teoreettiseksi viitekehykseksi työn kannustavuusparadigman. Tämän tutkimuksen kannalta keskeisimmät työn kannustavuuskeskustelussa esiintyvät käsitteet ovat efektiivinen marginaalivero ja nettokorvaavuusaste. Kannustavuuskeskustelu voidaan karkeasti jakaa työllistymisloukku- ja kannustinloukkukeskusteluun.

Työinsenttiivejä eli kannustavuutta kuvaavalla nettokorvausaste-käsitteellä tarkoitetaan työstä saadun korvauksen suhdetta aikaisempaan tulotasoon. Korvausaste on suhteellinen mittari, joka kertoo tutkittavassa tilanteessa henkilön käytettävissä olevien tulojen suhteen vertailutilanteessa saataviin käytettävissä oleviin tuloihin. Nettokorvausastetta on käytetty yleensä vertailtaessa työttömyydenaikaisten ja

työllistymisen jälkeisten tulojen suhdetta, eli sen avulla pyritään tekemään arvioita työllistymisen taloudellisesta kannattavuudesta (Parpo 2001). Mikäli aikaisempi kotitalouden käytettävissä oleva tulotaso on sama kuin vertailtava työstä saatu tulotaso, korvaavuusaste on 1. Jos taas vertailtavat työstä käteen jäävät tulot ylittävät aikaisemman tulotason 20 prosentilla, korvaavuusaste on 1,2.

Toinen keskeinen mittari on efektiivinen marginaalivero, jolla mitataan verotuksen ja sosiaaliturvan yhteisvaikutusten aiheuttamaa lisätulon menetystä. Mikäli bruttotulojen lisäys vastaa käteen jäävien tulojen lisäystä, lisätulojen menetys on nollaprosenttista. (Parpo 2001, 20-21.) Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että tarkasteltavana oleva tulonsiirtoihin liittyvä tai veropoliittinen uudistus voidaan katsoa työntekijän kannalta onnistuneeksi, mikäli tulojen kasvaessa lisätulon menetys ei ylitä kohtuullisena pidettyä tasoa. Esimerkiksi Parpon tilastollisiin aineistoihin perustuvassa tutkimuksessa (emt.) on kannustinloukun määrittäneenä käytetty 100 ja 80 prosentin lisätulon menetystä. Myös Jaana Kurjenoja (2001b, 52) on käyttänyt 80 prosentin lisätulon menetystä kriteerinä kannustinloukun syntymiselle. Lisätulon menetykseen viitataan yleisesti efektiivisen marginaaliveron käsitteen avulla. Efektiivinen marginaalivero ilmoitetaan suhteellisena lukuna, joka ilmoittaa sen osuuden tulonlisäyksestä, joka ei jää tulon saajalle tulonlisäyksen bruttomääräisestä summasta (emt., 20-21). Jos esimerkiksi nettotulot ovat 80 prosenttia bruttotuloista, efektiivinen marginaalivero on 20 prosenttia. Efektiivisen marginaaliveron käsitteen kanssa lähes yhtäläisesti on käytetty käsitteitä nettorajaveroaste, lisätulon menetys ja yhteisprogressio (emt., 21). Tässä tutkimuksessa käytetään efektiivisen marginaaliveron käsitettä rinnakkain tulonmenetyksikäsitteen kanssa.

Tämän tutkimuksen teoreettisena viitekehystenä on siis työn taloudellinen kannustavuus työntekijän näkökulmasta. Kannustavuuskeskustelun taloudellinen suuntaus voidaan jakaa kahteen osa-alueeseen. Työllistymisloukkukeskustelu keskittyy työttömien henkilöiden työllistymisen taloudellisiin vaikutuksiin. Kun työllistymisloukkukeskustelussa keskitytään verotuksen ja sosiaaliturvan työttömiä henkilöitä passivoiviin vaikutuksiin, tuloloukkukeskustelussa taas käsitellään yleisemmin ihmisten bruttotulojen suhdetta verojen ja sosiaaliturvan jälkeen

käytettävissä oleviin tuloihin. Usein puhutaan myös köyhyysloukuista tuloloukun synonyyminä. Köyhyysloukuista puhutaan, kun huomiota kiinnitetään pienituloisiin, erityisesti sosiaaliturvan varassa eläviin kotitalouksiin (Parpo 2001, 20).

Kannustinkeskustelua käydään kotitalouksien näkökulmasta. Kotitalouden muodostavat kaikki ne henkilöt, jotka asuvat ja ruokailevat yhdessä tai jotka muuten käyttävät tulojaan yhdessä (Tilastokeskus 2004). Kotitalous on vakiintunut analyysiyksiköksi kannustinkeskustelussa, koska monet sosiaalietuuksiin ja verotukseen liittyvät tekijät vaikuttavat nimenomaan kotitalouden eikä yksilön tasolla. Esimerkkinä voi mainita yleisen asumistuen, jota myönnetään nimenomaan kotitalouksille, eikä vaikkapa perheille. Kotitalous siis erotetaan käsitteenä perheen käsitteestä. Mikäli myöhemmin tekstissä viitataan kotitalouksien sijaan perheisiin, kysymys on muiden tutkijoiden tekemistä sanavalinnoista. Itse pitäydyn selkeyden vuoksi kotitalouden käsitteessä.

Sosiaalisten yritysten keskustelussa käytetyt käsitteet

Sosiaalisin perustein tapahtuvaa julkisen sektorin tuella harjoitettavaa työllistämistoimintaa voidaan kutsua yleisesti erityistyöllistämiseksi (Ylipaavalniemi 2001, 34). Sosiaalisia yrityksiä koskeva lainsäädäntö koskettaa tätä nimenomaista työllistämisen kenttää. Ylipaavalniemi (emt., 29-34) määrittelee tutkimuksessaan *Vammaisten ja vajaakuntoisten työllistämisen kokonaiskartoitus erityistyöllistämisyksiköiksi invalidihuoltolain mukaiset työkeskukset, ns. työllistävät sosiaaliset yritykset, kehitysvammaisten, mielenterveyskuntoutujien ja sosiaalihuollon työtoimintayksiköt, tuetun työllistymisen yksiköt ja projektit sekä mielenterveyskuntoutujien klubitalot ja niiden siirtymätyö.*

Käsitettä sosiaalinen yritys käytetään kahdella tavalla. Sillä viitataan joko lainsäädännössä määriteltyyn sosiaaliseen yritykseen, jolloin sillä tarkoitetaan sosiaalisten yritysten rekisteriin merkittyä elinkeinonharjoittajaa tai myöhemmin esiteltävän keskustelutradition käsitteenä. Yleisesti voidaan sanoa, että sosiaalinen yritys on voittoa tavoitteleva tuotannollista toimintaa harjoittava toimija, jonka perustarkoituksena tavaroiden ja palvelusten tuottamisen lisäksi on työmarkkinoiden

näkökulmasta vajaakuntoisten työllistäminen (Stenholm & Lehto 2000, 96). Sosiaalinen yritys esitellään tarkemmin luvussa 5.

Tutkimuksessa käytetään käsitteitä vajaakuntoinen, pitkäaikaistyötön ja toistuvaistyötön. LSY:ssä vajaakuntoisella tarkoitettaisiin työvoimatoimiston henkilöasiakasta, jonka mahdollisuudet saada sopivaa työtä, säilyttää työ tai edetä työssä ovat huomattavasti vähentyneet asianmukaisesti todetun vamman, sairauden tai vajavuuden takia. Määritelmä vastaa lain julkisista työvoimapalveluista (1295/2002) 7§:n mukaista vajaakuntoisuuden määritelmää. LSY:n (1351/2003) tavoitteena on tarjota työllistymismahdollisuuksia työtä hakeville, ja siksi edellytetään, että vajaakuntoinen ennen työllistymistään on ollut työvoimatoimistossa rekisteröityneenä työnhakijana. Laissa ei vaadita, että henkilön tulee olla työtön työnhakija. Siten määritelmän sisälle mahtuvat myös työvoiman ulkopuolella olevat työnhakijat, esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeen saajat.

Pitkäaikaistyöttömällä taas tarkoitetaan yhdenmukaisesti työvoimahallinnon määritelmän kanssa työtöntä työnhakijaa, joka on ollut yhtäjaksoisesti 12 kuukautta työttömänä työnhakijana. Lisäksi pitkäaikaistyöttömällä tarkoitetaan sellaista työtöntä työnhakijaa, joka on ollut useammassa työttömyysjaksossa yhteensä vähintään 12 kuukautta työttömänä työnhakijana ja joka työttömyyden toistuvuuden ja kokonaiskeston perusteella on rinnastettavissa yhtäjaksoisesti työttömänä olleeseen työnhakijaan. Lisäksi pitkäaikaistyöttömiksi määritellään työmarkkinatukeen oikeutetut työttömät työnhakijat, joiden oikeus työttömyyspäivärahaan on päättynyt etuuden enimmäisajan täyttymiseen tai jotka ovat saaneet työmarkkinatukea työttömyytensä perusteella vähintään 500 päivältä. (1295/2002.)

Analyysissä käytetyt käsitteet

Taloudellisten tilanteiden analyysissä käytetään erilaisia tulokäsitteitä, joita ovat tuotannontekijätulo, bruttotulo, käytettävissä oleva tulo ja vapaasti käytettävissä oleva tulo (Taulukko 1). Käytettävissä olevia tuloja eli ostovoimaa käytetään yleisesti taloustieteissä ja tulonjakotutkimuksessa toimeentulon mittarina. Käytettävissä olevat tulot muodostetaan summaamalla yhteen henkilön palkka-, pääoma- ja yrittäjätulo, jonka jälkeen otetaan huomioon maksetut ja saadut tulonsiirrot. Tätä tulomittaria käytetään yleisesti tulotasojen vertailussa. Kuitenkin käytettävissä olevien tulojen käyttö toimeentulon mittarina on problemaattista, sillä myös kotitalouksien kiinteät menot, joita se ei ota huomioon, näyttelevät keskeistä roolia todellisen tulonmuodostuksen suhteen.

Taulukko 1 Tulolajit (Lähde: Rönkkö 1995)

Tulolaji	
+	Maasta, työstä ja pääomasta saatu tulo
=	Tuotannontekijätulo
+	Saadut tulonsiirrot
=	Bruttotulo
-	Maksetut tulonsiirrot eli verot ja sosiaaliturvamaksut
=	Käytettävissä oleva tulo
-	Pakolliset menot eli toimeentulotuen laaja perusosa
-	Asumiskustannukset
=	Vapaasti käytettävissä oleva tulo

Vaikka eri perhetyyppien kulutusmahdollisuuksien vertaamiseksi käytettävissä olevat tulot voidaan suhteuttaa perheen huoltorasitukseen, se ei ota riittävästi huomioon erilaisia perherakenteita, elämäntilanteita eikä asumiseen liittyviä tekijöitä, jotka vaikuttavat huomattavasti siihen, kuinka paljon todellisuudessa jää ”vapaaseen käyttöön”. Siksi nettokorvausastetta on hyvä tarkastella myös Pentti Rönkön (1995) kehittämän vapaasti käytettävissä olevan tulon käsitteen avulla. Vapaan tulon käsitteen etuna on, että se ottaa huomioon yksilöiden ja kotitalouksien aineelliset perustarpeet ja niistä aiheutuvat välttämättömät menot. Kotitalouksilla on tiettyjä kiinteitä menoeriä, jotka eivät muutu kotitalouksien tulojen muuttuessa. Esimerkiksi asumiskustannukset ja

elämisen perustarpeet, kuten tarve ruokaan, pysyvät samana tulotason muutoksista huolimatta. Koska perustarpeita ei ole mahdollista määritellä aukottomasti, toimeentulotuen laajan perusosan katsotaan kuvaavan tätä rahasummaa. Kun kiinteät menoerät, joiksi määritellään asumiskustannukset ja toimeentulotuen laaja perusosa, vähennetään käytettävissä olevista tuloista, päädytään vapaasti käytettävissä olevien tulojen suureeseen. Käytettävissä olevan tulon ja vapaasti käytettävissä olevan tulon mukaan ottaminen antaa myös mahdollisuuden verrata näiden tulomittareiden keskinäistä suhdetta.

Useissa tutkimuksissa julkisen sektorin tulonsiirrot on jaettu valtio- ja kuntasektoriin (esim. Ylipaavalniemi 2001; Arosara 2000). Vaikka julkisen sektorin tulonsiirtoja ja palveluita käyttäville ihmisille julkinen sektori saattaa näyttäytyä yhtenä toimijana, kuntien merkittävän taloudellisen itsenäisyyden takia se on tarkoituksenmukaista erottaa valtiosektorista. Sosiaaliturvan puolesta jaottelu toimii seuraavasti: valtiosektorin maksettuihin tulonsiirtoihin lasketaan Kansaneläkelaitoksen maksamat asumistuki ja perhe-etuudet, työhallinnon maksamat työttömyysetuudet ja työllistämistuet. Toimeentulotuki kuuluu kuntasektorille. Julkisen sektorin saamista tulonsiirroista valtiosektorille lasketaan työntekijän maksamat valtion tulovero, työeläke- ja työttömyysvakuutusmaksut ja sosiaalivakuutusmaksut. Kuntasektorille saamiin tulonsiirtoihin lasketaan kunnallisvero.

4. KANNUSTAVUUS JA HYVINVOINTI

Suunnitellessani pro gradu –tutkielmaani, alkuperäisenä ajatuksena oli lähteä tutkimaan LSY:tä sen taloudellisesta näkökulmasta. Siksi tutkimukseni sijoittuu luontevasti työn kannustavuudesta käytävään teoreettiseen yhteiskunta- ja taloustieteelliseen keskusteluun. Kannustimilla tarkoitetaan hintojen, palkkojen, verojen ja tulonsiirtojen muodostamien yhteisvaikutusten kokonaisuutta, jolla on vaikutusta ihmisten ja yritysten toimintaan (Soininvaara 1994, 82). Kannustimet ovat markkinatalousyhteiskunnassa keskeisiä yhteiskuntapolitiikan välineitä, joilla voidaan ohjata yksilöiden valintoja ja

käyttäytymistä (Julkunen 2001, 202). Juho Saaren (1996, 27) mukaan sosiaalipolitiikan rahoitus perustuu aina jossain määrin positiivisiin ja negatiivisiin kannustimiin. Porkkanoiden ja keppien käyttö johtuu muutoin ilmenevästä vapaamatkustajuudesta (panostusten minimointi ja hyötyjen maksimointi) ja tahdon heikkoudesta (lyhyen aikavälin hyödyt vs. pitkän aikavälin haitat), jotka johtavat optimaalista heikompaan yhteiskunnallisen toiminnan tilaan (emt.).

Työn kannustavuuskeskustelussa pyritään selvittämään eri tekijöiden vaikutuksia työntekijöiden työn tarjontakäyttäytymiseen. Suomessa työn kannustinkeskustelua on hallinnut taloustieteestä peräisin oleva paradigma, joka korostaa taloudellisten kannustimien merkitystä ihmisten työmarkkinakäyttäytymiseen. Kannustimia eli insentivejä työn tarjontaan voidaan kuitenkin tutkia myös työn kannustavuuden sosiaalisen ulottuvuuden kautta. Esimerkiksi henkilöstöhallinnolla tai yrityksen sisäisellä palkkajakaumalla on vaikutuksia haluun tehdä työtä (Bacchiega & Borzaga 2001). Ylipäätään kotitalouksien toimeentulostrategioihin vaikuttaa runsaasti yhteiskunnalliset, sosiaaliset ja kulttuurilliset tekijät, joten taloudellisia kannustimia voidaan pitää vain yhtenä kotitalouksien työmarkkinapäätöksiin vaikuttavana tekijänä. Päättelöllä *a priori* ei ole mahdollista tietää, mitä tekijöitä kotitaloudet painottavat työmarkkina- ja toimeentulostrategioita tehdessään. Lisäksi vaikka kotitaloudessa asuvien henkilöiden välillä on usein tunnesiteitä ja siten yhteisiä päämääriä, ei ole mahdollista tietää, onko kotitalouksien sisällä intressiristiriitoja kyseisten strategioiden suhteen (Wallace 2002, 277-281).

4.1 Kannustavuus ja työn tarjonta

Termillä kannuste tarkoitetaan työn tarjontaan positiivisesti vaikuttavia ulkoisia tekijöitä. Työn tarjontaan, eli ihmisten halukkuuteen tehdä palkkatyötä, vaikuttavat kannusteet voi jakaa taloudellisiin ja sosiaalisiin kannusteisiin. Taloudelliset kannusteet ovat melko suoraviivaisesti mitattavissa olevia, sillä ne liittyvät työstä saatuun tuloon. Sosiaalisia kannusteita taas ei ole niinkään helppo mitata ja saattaa yksiselitteiseen muotoon. Sosiaaliset kannusteet ovatkin luonteeltaan laadullisia. Sosiaalisia kannusteita

ovat muun muassa työtyytyväisyys, työpaikkademokratia ja työntekijän mahdollisuus vaikuttaa omiin työtehtäviinsä. Kannusteiden jakaminen taloudellisiin ja sosiaalisiin ei sinänsä ole mielekästä, sillä nämä kannustavuuden muodot ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään.

Taloustieteellisestä näkökulmasta palkkatyö on tuotannontekijämarkkinoilla tapahtuva vaihtosuhte, jossa työntekijä vaihtaa työpanoksensa taloudellista korvausta vastaan. Tällöin työstä maksettua korvaukseen vaikuttaa tarjotun työn niukkuus tuotannontekijämarkkinoilla. Työpanoksesta maksetun korvauksen noustessa myös työn tarjonta nousee tietyin rajoituksin. (Pekkarinen & Sutela 1996, 82-87.) Taloudellinen kannustinkeskustelu nojaa tälle ennako-oletukselle työntekijän tulotason ja työn tarjonnan väliselle suhteelle. Korkeamman tulotason katsotaan siis yleensä kannustavan suurempaan halukkuuteen myydä työpanosta.

Kannustinkeskustelussa keskeisessä asemassa on yhteiskunnallisten tulojen uudelleenjaon välineiden - verotuksen ja sosiaaliturvan - tason suhde palkkatuloon. Pentti Rönkön (1995, 20) mukaan kannustinkeskustelua on järkevintä käydä yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta. Tällöin tulonsiirtojen tavoitteena ja arviointikriteerinä voidaan pitää yhteiskunnan jäsenten vähimmäistoimeentulon turvaamista, työn kannustavuutta, perheiden erilaisten toimintavaihtoehtojen neutraalisuutta, perheiden mahdollisuuksia sopeutua elinolosuhteiden muutoksiin ja etuuksien kohdentumistehokkuutta. Näiden tavoitteiden välillä saattaa esiintyä ristiriitaa. Taloudellisen kannustinnäkökulman mukainen ongelma syntyy, kun kotitalouden bruttotulotason nostaminen ei nosta sen nettotulotaso riittäväksi katsotulla määrällä. Tällöin nähdään vaarana, että yhteiskunnan tarjoama sosiaaliturva passivoi ihmisiä työnteosta tavalla, joka ei ole yleisesti hyväksyttävää. Osmo Soininvaara (1994, 88) on tiivistänyt passivointinäkökulman idean seuraavasti: mitä enemmän tuloja tasataan verotuksen ja sosiaaliturvan avulla, sitä vähemmän kannattaa tehdä työtä rikastuakseen ja sitä houkuttelevampaa on jättäytyä kokonaan yhteiskunnan tuen varaan. Taloudellisista kannustimista käydyssä keskustelussa keskeisenä kysymyksenä onkin ollut, miten

turvataan huono-osaisten toimeentulo yleistä työmoraalia heikentämättä (Kangas & Ritakallio 1994, 39).

Kannustavuuskeskustelu on syytä ymmärtää yhteiskuntapoliittisen keskustelun traditiona, jonka keskeisenä piirteenä on huolestuminen työtä tekemättömän kansanryhmän moraalista. Keskustelulla on pitkät perinteet, sillä jo vuoden 1852 vaivahoitoasetusta arvosteltiin sen ahkeruutta hävittävästä, työhalua alentavasta ja laiskuutta lisäävästä vaikutuksesta (Haatainen & Suonoja 1992, 91). Kannustavuuskeskustelun ideologisenä tausta-ajatuksena on nähdäkseni yhteiskuntakäsitys, jossa yhteiskunnan velvollisuus on osallistua ihmisten ohjaamiseen oikeiksi katsottuihin elämäntapoihin, toisin sanoen työn tekemiseen. Kannustimien ja siten vero- ja sosiaalipolitiikan tulisi ohjata yksityisiä päätöksiä yleisen edun mukaiseksi. Ajatusketju kulkee siten, että kun kannusteissa on vikaa, syntyy huonoja päätöksiä, jolloin talous toimii huonommin ja lopulta kaikki kärsivät (Soininvaara 1994, 82). Työn taloudellisen kannustavuuden arviointi onkin hyvin järjestelmärationalinen lähtökohta. Esimerkiksi Pentti Rönkkö (1996) on kritisoinut taloustieteellistä kannustinnäkökulmaa siitä, että siinä ei ymmärretä sosiaaliturvan tosiasiallista sosiaalipoliittista tarkoitusta ihmisten toimeentulon turvaajana, vaan sosiaaliturva-järjestelmät nähdään ainoastaan leikkauskohteina.

Tulojen uudelleenjako ei ole suoraan johdettavissa työvoiman uusintamisesta tai sosiaalisten riskien asettamista vaatimuksista ja siksi se on pitkälle poliittisen tavoitteenasettelun kysymys (Kosonen 1998, 26). Työn taloudellista kannustavuutta käsittelevä tutkimus tuleekin aina asettaa laajempaan yhteiskuntapoliittiseen kontekstiin. Kannustavuuden avulla on mahdollista perustella ja legitimoida poliittisia pyrkimyksiä, kuten leikata vähimmäisetuuksia eli vaatia tulonsiirtovaltion purkamista (Rönkkö 1995, 23). Kannustintutkimukseen liittyvät valinnat vaikuttavat olennaisesti siihen, mitä tuloksia tutkimuksista saadaan. Raija Julkunen (2001, 202-203) näkeekin käydyn kannustinkeskustelun poliittisena diskurssina. Hänen mukaansa sillä on moraalista hyväksyttävyyttä ja katu-uskottavuutta, vaikka kannustinrakenteisiin keskittyvän politiikan taloudellisesta tehokkuudesta ei ole yksimielisyyttä.

Yhteiskuntatieteellisestä näkökulmasta työn taloudellisia kannusteita käsittelevään keskusteluun liittyy siis useita heikkouksia ja ongelmia, joihin tulee kiinnittää huomiota. Nähdäkseni keskeisenä ongelmien taustalla olevana tekijänä on taloustieteessä ja yhteiskuntatieteissä käytettyjen ihmiskäsitysten erot. Taloustieteessä on vallalla ihmiskäsitys, jossa korostuu rationaalisen valinnan osuus ihmisen päätöksenteossa. Lisäksi hyötykäsite, jonka pohjalta ihmisten oletetaan tekevän rationaaliset päätöksensä, perustuu taloudellisiin kannusteisiin. Uusklassisen taloustieteen viitekehyksessä ihminen nähdään taloudellista hyvinvointiaan maksimoivana toimijana, jonka hyöty syntyy kulutuksesta ja vapaa-ajasta (Kuismanen 2001, 71). Talous- ja yhteiskuntatieteet näyttävätkin olevan eräänlaisessa asemasotatilanteessa. Kun yhteiskuntatieteet kritisoiivat taloustiedettä siitä, että se antaa liikaa painoa toiminnalle ja valinnoille, samalla taloustieteiden lähtökohdista kritisoidaan, että yhteiskuntatieteissä korostetaan liikaa rakenteita ja sosiaalisia normeja. Yhteiskuntatieteiden suuri humanisoiva tehtävä on ollut rakenteellisten selitysten antaminen köyhyydelle, poikkeavuudelle ja sosiaalisille ongelmille, kun taas taloustiede on tuonut hyvinvointivaltiokeskusteluun kehysten, joka on vähemmän emotionaalisesti ja moraalisesti ladattu ja joka vastuullistaa ihmisiä enemmän kohtaloistaan ja valinnoistaan. (Julkunen 2001, 202.) Kysymys on metodologisten näkemysten erilaisuudesta (Saari 1996, 17).

Kannustavuuskeskustelua on hallinnut uusklassisen taloustieteen rationaalisen toimijan viitekehys. Taloustieteen piirissä on kuitenkin kirjoitettu ei-taloudellisista työn tekemisen kannustimista. Tämän työn kannalta merkittävänä tämän koulukunnan edustajana voidaan pitää Alberto Bacchiegan ja Carlo Borzagan (2001) artikkelia *Social Enterprises as incentive structures*. Artikkelissaan he tarkastelevat sosiaalisissa yrityksissä ja laajemmin kolmannen sektorin toimijoiden keskuudessa esiintyvää ilmiötä, jossa ihmiset saavat taloudellisten kannustimien sijaan kannustimia työn tekoon merkittävässä määrin ei-taloudellisista tekijöistä. Näissä organisaatioissa työnsenttiivit nousevat maksetun rahallisen korvauksen lisäksi työntekijöiden sitoutumisesta organisaatioiden tavoitteisiin ja päämääriin. Näin ollen jo työssä ja työorganisaatioissa sinänsä voi olla kannustimia työhön. Tämä näkemys kyseenalaistaa uusklassisen taloustieteen näkemyksen, jossa ihmisten työmarkkinakäyttäytyminen perustuu puhtaasti hintamekanismiin. (emt 274–275, 287.) Bacchiega ja Borzaga erittelevät

kolme insentiivirakennetta, jotka toimivat taloudellisten kannustimien rinnalla sosiaalisissa yrityksissä. Nämä ovat yrityksen sosiaalinen päämäärä, rajoitettu voitonjako sekä avoin ja demokraattinen johto (management)(emt., 287). Näitä kannustimia voitaneen kutsua sosiaalisiksi insentiiveiksi. Sosiaalisten kannustimien tärkeys nousee välillisesti esille myös tutkimuksessa, jossa on verrattu eri yrittäjien suhtautumista työhönsä (Vesala 1996). Vesalan yrittäjien suhtautumista työhön käsitelleen tutkimuksen lopputuloksista voi päätellä, että keskeisenä työn kannustinvaikutuksena ovat sosiaaliset tekijät: kuinka työ suhteutuu yhteiskunnalliseen asenteiden, arvostusten ja normien verkostoon. Työn kannustavuus nousee esimerkiksi työntekijän statuksesta suhteesta muiden työntekijöiden statukseen.

Näyttää siltä, että kannustavuuden käsitettä voidaan käyttää monilla eri tavoilla eri tilanteissa. Tässä korostuukin käsitteen poliittisuus. Kuka pääsee tuomaan oman määritelmänsä mukaisen kannustavuus käsitteen keskusteluun ja missä yhteyksissä?

Suomessa käydyin työn kannustavuuteen liittyvän keskustelun perusteella voi voimakkaasti yksinkertaistaen sanoa, että oikeistolaiset tutkijat ja tahot pyrkivät korostamaan verotuksen ja sosiaaliturvan aiheuttamien kannustinvaikutusten ongelmakohtia, kun taas vasemmistolaiset tutkijat ja sidosryhmät pyrkivät puolustautumaan kollegoidensa hyökkäyksiä vastaan. Sama ilmiö esiintyi myös poliittisessa keskustelussa. Kannustinkeskustelua pro gradu –tutkielmassaan käsitelleen Terhi Koulumiehen (1998, 20-23) mukaan 1990-luvulla käydyssä poliittisessa keskustelussa poliittinen oikeisto korosti sosiaalipoliittisten järjestelmien ongelmakohtia kannustavuuden näkökulmasta, kun taas vasemmistolaiset poliitikot olivat huolissaan esitettyjen uudistusten vaikutuksista sosiaaliturvia saavien ihmisten asemaan.

Markus Jäntin (1995, 54) mukaan kannustavuuskeskustelussa on keskitytty liikaa tarkastelemaan sosiaalietuuksien ja verotuksen lyhyen aikavälin kannustavuutta, sillä kannustavuusvaikutukset näyttävät erilaisina lyhyen ja pitkän aikavälin tarkastelussa. Lyhyen aikavälin tarkastelussa näyttää siltä, että sosiaaliturva passivoi työnhakua. Pitkällä aikavälillä varsinkin ansiosidonnainen sosiaaliturva näyttää insentiivinä eli kannusteena työn tekoon. Pitkän aikavälin ansiosidonnaisten etuuksien, kuten

työeläkkeen, takia lyhyen aikavälin mahdollisesta hyödystä huolimatta kotiin jääminen työn tekemisen sijaan on monelle huono vaihtoehto. Esimerkiksi Tuukka Arosaran (2000, 64-69) kotitalouksien osallistumista tukityöhön käsittelevässä tutkimuksessa eräässä tapauksessa tutkittava yksinhuoltajakotitalous osallistui tukityöhön, vaikka hänen käteen jäävien tulojensa taso laski verrattuna työttömyyden aikaiseen tulotasoon. Hän tulkitsee asian siten, että työn saaminen itsessään on riittävä kannustin ottaa vastaan tarjottua työtä. Tällöin on ilmeistä, että kannustavuus nousee sosiaalisten kriteereiden ja työuraan liittyvien odotusten pohjalta.

Heikki Hiilamo (2001, 387) muistuttaa, että kulutusteoreettinen lähtökohta on kyseenalainen varsinkin kun analyysin kohteena ovat lapsiperheet. Hän kysyy, onko yhteiskuntapoliittisesti järkevää kannustaa pienten lasten vanhempia töihin eli onko taloudellinen kannustavuus ylipäättään myönteinen vai kielteinen ilmiö. Toinen esimerkki on opintotuki, jonka tarkoituksena on toimia ei-kannustavasti mahdollistamalla täysipäiväinen opiskelu opintoja haittaavan työn tekemisen sijaan (esim. Parpo 2001, 62-65).

Keskeisesti kannustavuusparadigman ongelmat syntyvät kuitenkin mielestäni siitä, että taloustieteen teoreettisia malleja pidetään kuvauksina empiirisestä todellisuudesta (yhteenvedona ongelmista Kajanoja 2003, 37–48), vaikka yksilöiden taloudellinen toiminta on vain osittain yksilöiden itse päätettävissä ja taloudellisten kannusteiden vaikutusten lisäksi ihmisten ratkaisuja ohjaavat yhteiskunnalliset lähtökohdat. Työmarkkinat eivät ole taloustieteen termien mukaan täydellisen kilpailun markkinat, vaan työmarkkinaosapuolten toiminta on voimakkaasti kontrolloitua niin työehtosopimusten kuin tottumusten ja tapojen, eli sosiaalisesti määräytyneiden seikkojen takia (Pehkonen 1998, 53). On hyvin kyseenalaista, kuinka tarkan kuvan kotitalouden taloudellisesta käyttäytymisestä voi saada tutkimalla pelkästään budjettirajoitteita (Ilmakunnas 1995, 356), koska taloudellisessa lähestymistavassa tavat, sosiaaliset normit, asenteet ja etiikka jäävät täysin vaille huomiota.

Kaikesta kritiikistä huolimatta työn taloudelliset kannusteet ovat kuitenkin keskeisenä tekijänä kun arvioidaan työmarkkinoiden toimintaa ja sen hyvinvointivaikutuksia. Siksi

rajoituksista huolimatta pidän perusteltuna tehdä tutkimukseni tästä teoreettisesta näkökulmasta. Kannustavuusloukkuja tutkineen Heikki Viitamäen (2001, 67) sanoin: kannustavuuskeskustelussa on pohjimmiltaan kyse talouden tehokkuudesta sekä tasa-arvosta työssä olevien ja työelämän ulkopuolella olevien kesken, työn arvostamisesta ja siten koko yhteiskunnan arvoista. Taloudellisen rationaalisuuden teoria on yksi tapa kontrolloida ja mallintaa sosiaalisen maailman monimuotoisuutta ja on siksi puutteineenkin hyödyllinen analyyttinen työkalu, vaikka kuten Unto Luukko (2001, 83-84) huomauttaakin: kaikkien taloudellisten ”lakien” soveltuvuusalue on rajallinen ja riippuvainen lukemattomista tiedostetuista ja tiedostamattomista taustaolettamuksista. Kyse on mielestäni siitä, että ymmärtää, mitä teorialla on mahdollista kuvata ja mitä ei.

4.2 Työllistymis- ja tuloloukkujen tutkimus

Työllistämis- ja tuloloukkukeskustelussa tarkastellaan sosiaaliturvan ja verotuksen yhteisvaikutusten kautta työstä saatavaa lisätuloa. Vaikka Euroopan unionin toiminta kattaa useita lainsäädäntöön liittyviä tekijöitä, sosiaaliturva ja verotus määräytyvät kansallisesti. Tämän takia esittelemäni keskustelu on suomalaista.

Suomessa heräsi keskustelu sosiaaliturvan kannustavuudesta syvimpinä lamavuosina 1990-luvulla. Kannustavuuskeskustelussa nousi esille sosiaalietuuksien ja verotuksen aikaansaamat kannustinloukut. Jos sosiaalietuuksien ja verotuksen yhteisvaikutusten jälkeen muotoutuu tilanne, jossa työn vastaanottaminen on taloudellisesti kannattamatonta, voidaan kannustinloukun katsoa syntyneen. Mikäli kotitalous ei yllä korkeammilla ansiotuloilla toimeentulonormin yläpuolelle, tai jos käytettävissä olevat tulot eivät kasva tai peräti vähenevät puhutaan tulo- tai kannustinloukusta (Jäntti 1995, 53). Yleisemmin voidaan puhua kannustinongelmista, joita syntyy väistämättä, kun tulojakaumaa tasoitetaan verotuksellisin keinoin (Kuismanen 2001, 71). Kannustinkeskustelun taustalla vaikuttavat erilaiset painotukset tulojakauman tasoittamisesta seuraavan oikeudenmukaisuus-tehokkuusintressiristiriidan suhteen. Työnteon kannustavuus on siis teoreettisessa mielessä perusteiltaan vastakkainen korkean sosiaaliturvan kanssa (Viitamäki 2001, 54).

Kannustavuuskeskustelussa on siis kiinnostuksen kohteena erityisesti verojen ja sosiaalietuuksien yhteisvaikutusten tutkiminen. Yksilölliset elämäntilanteet johtavat erilaisiin tukimuotojen yhteensovittamisiin. Monien erilaisten sosiaalisten tukien muotojen takia tukien yhteisvaikutukset poikkeavat kotitaloudesta toiseen huomattavasti toisistaan. Siksi kukin yhteisvaikutus kohdistuu kulloinkin usein melko pieneen osaan väestöstä (Rönkkö 1995, 12). Kannustavuuskeskustelussa korostetaan sosiaaliturvan ongelmallisia vaikutuksia työllistymiseen ja yksilöiden haluun tulojen lisäykseen. Koska kannustinvaikutusten jakautuminen ihmisryhmien välillä on epätasaista, pyrin seuraavaksi aikaisemman tutkimuksen valossa hahmottamaan erilaisten elämäntilanteiden vaikutusta kannustinloukkujen syntymisessä.

Pentti Rönkkö (1995, 12) jakaa sosiaaliturvan ja verotuksen yhteisvaikutuksien tuomat kannustinongelmat perusluonteeltaan kolmeen luokkaan: etuudet kasaantuvat pienituloisille ja ilman omia tuloja oleville, marginaalivaikutukset kasaantuvat keski- ja suurituloisille ja lisäksi etuuksien saamiseen liittyy väliinpuotoamistilanteita. Kannustinloukkuun voi pudota esimerkiksi siirryttäessä osa-aikatyöstä kokopäiväiseen työhön, siirryttäessä paremmin palkattuun työhön, siirryttäessä työttömästä työlliseksi tai kun saadaan palkankorotus.

Kannustinloukkujen syntymiseen vaikuttaa siis verotus ja sosiaaliturva. Jaana Kurjenoja (2001b, 61-62) on tehnyt laskelmia verotuksen vaikutuksista työn kannustavuuteen. Tuloverotuksen keventäminen vaikuttaa kynnyispalkkojen madaltumisen lisäksi koko kannustinloukkualueella kaikissa hänen tutkimissaan esimerkeissä. Kurjenoja on esimerkeissään verrannut kotitalouksien palkkatuloja käytettävissä oleviin tuloihin. Esimerkiksi työmarkkinatukea saavan kotitalouden tulot nousivat kannustinloukkualueella 0-14 000 mk /kk (0-2355 euroa /kk) vuoden 2001 verotuksella 874 markkaa (147 euroa). Vuoden 1996 kireämmällä verotasolla nousu olisi 213 markkaa (36 euroa). Tulokset olivat samansuuntaisia myös työssäkäyvän lapsiperheen kohdalla. Näin kävi myös yksinhuoltajaperheen tapauksessa, joskaan ei yhtä selvästi. Verotuksen osuus kannustinloukkujen syntymiseen on melko suoraviivainen: mitä korkeampi verotaso, sitä enemmän syntyy kannustinloukkuja. Kurjenojan (2001b, 63)

mielestä suhteellisen tasaisesti tehdyt verojen kevennykset ovat tehokkaita kannustinloukkujen pienentämisessä. Vaikka efektiivisellä veroasteella mitattuna työn verotus on Suomessa EU:n keskiarvon yläpuolella (Impacts of the EES 2002, 30), kannustinongelmien ytimessä on kuitenkin tulosidonnaisten järjestelmien päällekkäisyydet.

Verotuksen lisäksi työn kannustinongelmien syntyyn vaikuttavat kotitalouksien saamat sosiaalietuudet ja julkisten palveluiden maksut. Tulonsiirtoja ja julkisten palvelujen maksuja on kolmenlaisia: tuloista riippumattomia, tuloista riippuvia ja ansiosidonnaisia (Jäntti 1995, 53–54). Tuloista riippumattomia ovat esimerkiksi terveyskeskusmaksut ja lapsilisät. Tarve- tai tuloharkintaisia etuuksia ovat esimerkiksi toimeentulotuki, päivähoitomaksut ja asumistuki. Ansiosidonnaisissa sosiaalietuuksissa tuen saannin ehtona on tarkasti määritelty tapahtuma, kuten työttömyys, sairaus tai eläkkeelle siirtyminen. Markus Jäntin (1995, 55) mukaan lyhyen aikavälin kannustavuusongelmia tuloloukkujen muodossa saattaa syntyä asumistuen, päivähoitomaksujen ja toimeentulonormien suhteen. Näyttääkin siltä, että lyhyen ja pitkän aikavälin kannustavuusristiriidat aiheutuvat lähinnä tuloharkintaisten sosiaalietuuksien kohdalla, sillä ei ole selvää ovatko ansiosidonnaiset tuet negatiivisia kannustimia vai kannustimia töihin (emt., 56; Ilmakunnas 1995, 356).

1990-luvun puolivälissä kannustinloukkukeskustelu oli vilkasta. Olli Kangas ja Veli-Matti Ritakallio (1994) tutkivat sosiaaliturvan ja verotuksen yhteisvaikutuksia. He päätyivät tutkimuksessaan tulokseen, että kannustinongelmia ei ole, jos perheessä on kouluikäisiä lapsia tai kotitaloudessa ei ole lapsia ollenkaan. He löysivät kannustinongelmien lähteeksi kolme muuttujaa. Ensiksi tuloloukkujen syntymiseen vaikuttaa asumistuen tulovähenteisyys, toiseksi päivähoitomaksut ja kotihoidon tuki ja kolmanneksi se, käyvätkö kotitalouden molemmat aikuiset töissä.

Kannustinongelmakeskusteluun reagoitiin myös valtiovallan puolelta. Vuodesta 1997 lähtien on tehty uudistuksia työttömyysetuihin, lasten hoitotukiin ja hoitomaksuihin, tuloveroon, yleiseen asumistukeen ja toimeentulotukeen. Kaikkien näiden uudistusten pyrkimyksenä on ollut lisätä työn tekemisen kannustavuutta (Viitamäki 2001, 55).

Heikki Viitamäki on tutkinut sosiaalietuuksiin ja tuloverotukseen tehtyjen muutosten kannustinvaikutuksia. Vertailun perusteena ovat olleet kotitalouksien käytettävissä olevat tulot. Uudistusten myötä toimeentulotukea saavan henkilön kynnyspalkka on alentunut. Heikki Viitamäen (2001, 58) mukaan yksin asuvan työn kannustavuus on noussut vuodesta 1996 vuoteen 2001. Keskimääräistä ansiosidonnaista työttömyysturvaa saavilla kynnyspalkka suhteessa markkinoilta saatavaan tulotasoon on alhainen tai kohtuullinen (emt., 63). Muilla kotitaloustyypeillä kannustinloukkujen syntyyn vaikuttavat keskeisesti työmarkkinatuen tarveharkinta ja päivähoitomaksut. Yksinhuoltajien tilanne näyttäytyy kuitenkin toisenlaisena. Asumistuen ja päivähoitomaksujen marginaalivaikutusten takia muilla kuin pienituloisilla yksinhuoltajilla kannustinongelmat ovat suuria (emt., 63). Kahden aikuisen kotitalouden, jossa toinen aikuinen saa työmarkkinatukea ja jossa on kaksi kotona hoidettavaa lasta, tapauksessa työttömän kannattaa ottaa töitä vastaan 5500 markan (925 €) palkalla. Kuitenkin n. 5800 markasta (976 €) 14600 markkaan (2456 €) muodostuu tuloalue, jossa henkilö on jäänyt tuloloukkuun tuloverotuksen, asumistuen ja työmarkkinatuen tarveharkinnan yhteisvaikutuksen takia (emt., 64). Puolison ollessa töissä vastaavaa ongelmaa ei esiinny. Viitamäen tutkimusta voi arvostella siitä, että siinä ei kynnyspalkkaa muodostettaessa oteta huomioon työmatkakuluja eikä siinä anneta vapaa-ajalle mitään arvoa. Lisäksi mallilaskelmissa asumismenoiksi on laskettu saatavilla oleva enimmäistuki. Harvat kotitaloudet kuitenkin asuvat näin kalliisti (ks. Rönkkö 1995, 46–52).

Roope Uusitalo ja Veli Laine (2001) tutkivat kannustinloukku-uudistuksen vaikutusta työvoiman tarjontaan. Heidän mukaansa kepit ja porkkanat tehosivat työmarkkinatukea saavien puolisoihin. Tulokset olivat mielenkiintoisia, sillä ne jakautuivat merkittäväällä tavalla sukupuolen mukaan. Päivähoitoikäisten lasten isien työn tarjonta nousi tarkasteltuna ajanjaksona enemmän kuin kouluikäisten lasten isien. Toisaalta päivähoitoikäisten lasten äitien työn tarjonta nousi vähemmän kuin miehillä.

Viitamäen sekä Uusitalon ja Laineen tutkimusten perusteella näyttääkin siltä, että vaikka kannustinongelmat ovat lieventyneet, kannustavuuden ongelmakohdat löytyvät samoista kotitaloustyypeistä kuin 1990-luvun puolivälissä. Kannustinloukkuun jää

helpoimmin pieni- ja keskituloinen kahden tai yhden huoltajan lapsiperhe, jossa lapset ovat alle kouluikäisiä (Kurjenoja 2001b, 18).

Antti Parpon (2001, 66-72) tulonsiirtojärjestelmän tuloloukkuja käsitelleestä tutkimuksesta löytyy kannustavuusloukuille kolme keskeistä perustetta. Ne ovat kotitalouden pienet tulot, pieni koko ja pienet tulojen kasvamiset. Tutkimuksensa tulosten perusteella Parpo päätyy pitämään suomalaista hyvinvointijärjestelmää melko kannustavana. Tilastollisten aineistojen pohjalta tekemässään analyysissä hän arvioi, että sadan prosentin marginaaliveroasteella 1,5 prosenttia ja 80 prosentin marginaaliveroasteella mitattuna kuusi prosenttia suomalaisista kotitalouksista on kannustinloukussa. (emt., 67)

Pentti Rönkkö (1995, 29) kritisoi tutkimuksia, jotka perustuvat käytettävissä olevien tulojen vertaamiselle. Hänen kritiikkinsä kohdistuu ko. tutkimusten validiteettiin. Käytettävissä olevat tulot eli ostovoima antaa hänen mukaansa harhaisen kuvan erilaisissa elämäntilanteissa olevien ihmisten toimeentulon tasosta. Erityisesti hän kiinnittää huomionsa siihen, että tutkimuksissa oletetaan usein kaikkien ihmisten asuvan vuokralla – ja saavan kaiken lisäksi kaikkein suurinta kotitaloustyyppille mahdollista asumistukea. Rönkön KOTO-laskentamallilla tekemien simulaatioiden perusteella näyttää kuitenkin siltä, että eri kotitaloustyyppien käytettävissä olevalla tulolla eli ostovoimalla ja pakollisten menojen jälkeen vapaasti kulutukseen käytettävissä olevalla ylijäämätulolla ei ole suoraa yhteyttä (emt., 30–34). Rönkkö päätyy laskelmissaan siihen, että ihmisten toimeentuloon vaikuttaa keskeisesti heidän asumismuotonsa ja siten asumiskustannukset. Esimerkiksi velkarahalla ostetussa talossa asuvilla käytettävissä olevat tulot ovat usein korkeampia kuin muilla kotitaloustyypeillä, mutta vapaasti käyttöön jäävät ylijäämätulot ovat taas pienemmät kuin kotitalouksilla, joiden käytettävissä olevat tulot olivat pienemmät.

Myös vajaakuntoisilla henkilöillä työllistymisen suhteen nousee keskeiseksi tekijäksi sosiaaliturvan ja –etuuksien reagoiminen ansiotuloihin. Vajaakuntoiset henkilöt kohtaavat saman ongelman kuin muutkin: ollakseen kannustavaa, sosiaalietuuksien ja verotuksen yhteisvaikutusten jälkeen nettoansioden tulee kasvaa. Suomalaisen

sosiaaliturvan kannalta vajaakuntoiset voidaan jakaa kahteen tai kolmeen ryhmään. Ensimmäisessä ryhmässä ovat syntymästään saakka vajaakuntoiset, jotka eivät ole oikeutettuja ansiosidonnaisiin etuuksiin, vaan heidän toimeentulonsa perustuu perussosiaaliturvalle. Toinen ryhmä on ansiotyössä olleet henkilöt, joiden työura on katkennut esimerkiksi vammautumisen johdosta ja joille on muodostunut melko kattava sosiaaliturva esimerkiksi tapaturmaeläkkeenä, työkyvyttömyyseläkkeenä tai työttömyysturvana. (Pusa & Laurinkari 1996, 222–223.) Mielestäni on perusteltua pitää erillisenä ryhmänä tämän tutkimuksen kohderyhmän kaltaisia vajaakuntoisia, jotka vajaakuntoisuudestaan huolimatta työskentelevät työllistämisyksiköissä, joissa maksetaan palkkaa, joka ei kuitenkaan vastaa yleisiä työehtoja. Nämä henkilöt ovat siis sosiaaliturvan suhteen eräänlaisessa välimaastossa. He tekevät töitä ja ovat tavallisten työttömyys- ja muun sosiaaliturvan piirissä, mutta heille ei makseta työstä yleistä palkkatasoa vastaavaa palkkaa.

Tutkimani Tampereen invalidien työtuen työpajan työntekijät ovat kannustavuuskeskustelun kannalta mielenkiintoinen ryhmä. LSY:n tapauksessa siinä yhdistyy kannustavuuskeskustelussa esitetyt ongelmatekijät: suhteellisen pienet tulot ja suhteellisen pienet korotukset tulotasoon.

4.3 Työn kustannusten subventointi työllistämisen kannustimena

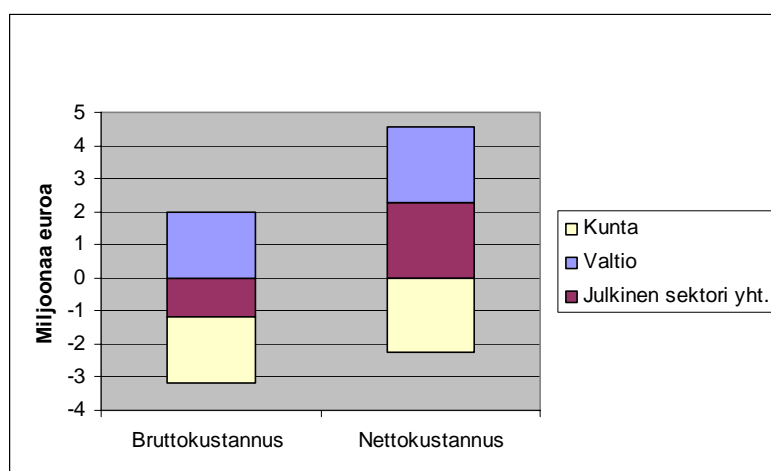
Edellä esitellyissä tutkimuksissa työn taloudellinen kannustavuus on nähty yksilönäkökulmasta. Verotus ja tulonsiirrot luovat kannustimia myös julkisen sektorin toimijoille ja yrityksille. Heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden kohdalla työn tukeminen julkisin varoin on usein heidän työllistymisensä kannalta välttämättömyys. Tutkimukseni kannalta mielenkiintoisia kannustinrakenteita ovat kuntien vajaakuntoisia työllistäville työkeskuksille maksamat avustukset sekä työllistämis- ja yhdistelmätuot, jotka ovat työhallinnon maksamia tukia, joita maksetaan yrityksille heidän työllistäessään työttömiä henkilöitä.

Sosiaalihuoltolain (710/1982) mukaan kunnan tehtävänä on tukea vajaakuntoisten henkilöiden työllistymistä, kun työhallinnon ensisijaiset toimenpiteet eivät ole tuottaneet tulosta. Kuntien tuen avulla on syntynyt työkeskuksia, jotka työllistävät vajaakuntoisia ja muita heikossa työmarkkina-asemassa olevia. Työllistämis- ja yhdistelmätuella subventoidaan työnantajan palkkakustannuksia, kun yritys työllistää heikossa työmarkkina-asemassa olevia henkilöitä. Työllistämistuen tarkoituksena on kehittää hakijan ammatillisia valmiuksia ja parantaa hänen edellytyksiään sijoittua työmarkkinoille. Yhdistelmätukea voidaan myöntää sellaisen työnhakijan työllistämisen edistämiseksi, joka on ollut työttömänä yli 500 päivää ja jolle maksetaan työmarkkinatukea. (Työhallinnon...,2004.)

Työllistämis- ja yhdistelmätuen tarkoituksena on siis toimia kannustimena työttömien ja heikossa työmarkkinatilanteessa olevien työllistämiseksi. Tuukka Arosara (2000) on tutkinut kuntaan tapahtuvan tukityöllistämisen taloudellisia vaikutuksia työllistävän kunnan ja julkisen sektorin tulonsiirtojen näkökulmasta. Tämän tutkimuksen valossa uuden pitkäaikaisen työllistämistuen kehittäminen on valtiosektorin kannalta järkevää. Tutkimuksessa työttömyys- ja eläketurvasäästöjen ja lisääntyneiden verojen ja veroluontoisten maksujen jälkeen tukityöllistäminen on sille useimmiten taloudellisesti kannattavaa toimintaa (esim. Arosara 2000, 94-95). Samalla tukityö kunnassa näyttäytyi kunnan kannalta tarkoituksenmukaisena, sillä valtion maksaman työllistämistuen ansiosta kunta sai käyttöönsä edullista työvoimaa. Kunnan saamien hyötyjen osalta Arosaran tutkimusta ei kuitenkaan voi yleistää kaikkeen tukityöllistämiseen, sillä kuten LSY:n tapauksessa, tuen saajana on jokin kolmas taho, joka hyötyy julkisen sektorin subventoimasta työntekijän työpanoksesta. Arosara päätyy kuitenkin suosittamaan tutkimuksessaan myös tällaisten kolmansien toimijoiden tukemista.

Julkisen sektorin kannalta myös heikossa työmarkkina-asemassa olevia henkilöitä työllistävien työkeskusten tukeminen on kannattavaa toimintaa. Pasi Ylipaavalniemi (2001) on tarkastellut julkisen sektorin tulonsiirtoja kymmenessä työkeskuksessa ja verrannut tulonsiirtoja tilanteeseen, jossa työkeskuksissa työskentelevät henkilöt olisivat työttöminä. Bruttokustannuksiin on laskettu työkeskusten tukemiseen käytetty rahasumma ja siinä huomioidaan työllistymisen välittömät vaikutukset työttömyys- ja

sosiaaliturvamenojen vähentymisenä. Tutkittujen työkeskusten bruttorahoituksesta palautui julkiselle sektorille 80 prosenttia. Nettomääräisiin kustannuksiin on laskettu mukaan muutokset veroissa ja sosiaalivakuutusmaksuissa. Tällöin työkeskusten toiminta näyttäytyi julkisen sektorin näkökulmasta kannattavana toimintana, kun sitä verrattiin työttömyyden aikaiseen tilanteeseen. Työttömyys- ja toimeentuloturvasa, asumistuessa ja muissa sosiaalisissa tulonsiirroissa tapahtuneet pienentymiset ovat siis tutkimuksen mukaan suuremmat, kuin työkeskuksiin julkisin varoin tehdyt taloudelliset panostukset.

Kaavio 1 Kymmenen työkeskuksen kustannukset julkiselle sektorille (Lähde: Ylipaavalniemi 2002)

Julkista sektoria ei kuitenkaan voida tarkastella yhtenäisenä toimijana ja siksi asetelma ei ole niin suoraviivainen. Kaaviosta 1 nähdään, että kunta- ja valtiosektorin välillä panostukset ja hyödyt eivät jakaudu aivan tasaisesti. Tilanne, jossa kuntasektori on toiminnan rahoittajana sekä brutto- että nettomääräisenä aiheuttaa julkisen sektorin sisäisen kannustinongelman. Ylipaavalniemi (2001; 2002) näkee ongelmaksi sen, että valtiosektori kerää toiminnasta selkeää taloudellista hyötyä samalla, kun kuntasektori toimii työkeskusten rahoittajana sekä brutto- että nettokustannuksilla mitaten. Vaikka työkeskusten tukeminen tuo julkiselle sektorille kokonaisuutena säästöä, niiden toimintaa taloudellisesti tukevien kuntien näkökulmasta järjestelmä ei ole taloudellisesti kannustava, vaan toiminnasta aiheutuvat taloudelliset hyödyt menevät valtiosektorille.

5. ERITYISTYÖLLISTÄMISYKSIKÖT JA SOSIAALINEN YRITYS

Sosiaalisella yrityksellä tarkoitetaan yritystä, joka voitontavoittelun lisäksi toimii sosiaalisten päämäärien hyväksi. Esimerkiksi tämä saattaa tarkoittaa, että sosiaalisen yrityksen julkilausuttuna tavoitteena on kannattavan liiketoiminnan ohessa ja avulla työllistää vajaakuntoisia, pitkäaikaistyöttömiä tai muita heikossa työmarkkina-asemassa olevia ihmisryhmiä. Sosiaalisen yrityksen nimikettä on totuttu käyttämään liiketoimintaa harjoittavista yksiköistä, jotka työntekijöiden tavanomaista heikomman työkyvyn takia saavat toimintaansa yhteiskunnan tukea. Seuraavaksi esittelen sosiaalisista yrityksistä käytyä keskustelua Suomen ja Euroopan tasolla ja sen suhdetta suomalaiseen lainsäädäntöön.

5.1 Sosiaalinen yritys - määritelmät

Sosiaalisella yrityksellä ei ole yhtä yhtenäistä määritelmää siksi, että sosiaalisiksi yrityksiksi kutsutaan laajaa joukkoa historiallisesti erilaisissa olosuhteissa syntyneitä erilaisia toimijoita. Sosiaalinen yritys määritellään hieman eri tavalla eri maissa ja tilanteissa, eli määritelmät ovat sidoksissa sosiaaliseen ja historialliseen kontekstiin. Sosiaalinen yritys on laaja kattokäsite, jonka avulla ei voi eksaktisti kuvata yksittäisiä toimijoita, vaan jonka alle on kerätty heterogeeninen joukko tuotannollista toimintaa harjoittavia sosiaalisin perustein työvoimaansa rekrytoivia toimijoita. Sosiaalista yritystä määriteltäessä on yritetty löytää kaikkia näitä toimijoita yhdistäviä tekijöitä. Sosiaalinen yritys tuottaa tavaroita ja palveluita markkinaorientoituneesti, mutta kuitenkin huomattava osa työvoimasta on vajaakuntoisia tai heikossa työmarkkina-asemassa olevia. Lisäksi jokaiselle työntekijälle maksetaan työntekijän yksilöllisestä tuottavuudesta riippumaton alalla vallitsevaa normaalia palkkaa ja kaikilla työntekijöillä on samat työmahdollisuudet, oikeudet ja velvollisuudet. (Harjunen 2001, 115-116.)

Sosiaalisista yrityksistä on vakiintunut eurooppalaisessa keskustelussa kaksi hieman toisistaan poikkeavaa määritelmää. Määritelmät ovat kahden sosiaalisten yritysten keskuudessa toimivan järjestön, EMES:in (The Emergence of Social Enterprises in Europe) ja CEFEC:in (Confederation of European Firms, Employment initiatives and Cooperatives for physically disabled), tekemiä. Vaikka määritelmät eroavat toisistaan hieman, niissä on myös huomattavasti yhteisiä tekijöitä.

EMES:in määritelmä

EMES on 1990-luvulla toteutetun samannimisen tutkimuksen ympärille syntynyt verkosto. Sen määritelmä sosiaalisesta yrityksestä on yksityiskohtaisempi kuin myöhemmin esiteltävä CEFEC:in määritelmä ja se sisältää huomattavasti yksityiskohtaisempia ehtoja yrityksen toiminnalle. Sosiaaliselle yritykselle asetetaan neljä yritysluontoisuuden kriteeriä ja viisi sosiaalisuuden kriteeriä. Yritysluontoisuuden kriteereinä on tavaroiden ja palveluiden jatkuva tuotanto, toiminnan itsenäisyys, taloudellisen riskin olemassaolo ja palkkatyön merkittävä osuus yrityksessä. Sosiaalisen yrityksen tulee siis todellakin olla tuotannollinen yritys, jonka toiminta perustuu tuotannolliseen toimintaan ja markkinoilla toimimiseen. Sosiaaliset kriteerit erottavat sosiaaliset yritykset tavanomaisista yrityksistä. Ensinnäkin sosiaalinen yritys on syntynyt kansalaisryhmän aloitteesta. Sosiaalisilla yrityksillä on siis yhteiskunnallinen tehtävä ja niiden tarkoituksena on tehdä yhteiskunnallisesti merkittävää toimintaa. Toiseksi yrityksen päätöksenteko ei saa perustua puhtaasti omistussuhteille, vaan päätöksenteossa on oltava mukana demokraattisen päätöksenteon elementti. Kolmanneksi korostetaan kaikkien työntekijöiden osallisuuden mahdollisuutta. Neljänneksi yrityksen voitonjaon tulee olla rajoitettua. Lisäksi kriteerinä on, että sosiaalinen yritys pyrkii hyödyttämään yhteisöä, jossa se toimii. (HE 132/2003, 4-5.)

Toisaalta sosiaaliset kriteerit rajoittavat huomattavasti määritelmään soveltuvien yritysten luonnetta. EMES:in määritelmä lähtee ajatuksesta, että sosiaalinen yritystoiminta luodaan jonkun tietyn heikossa työmarkkina-asetelmassa olevan kansalaisryhmän tarpeiden mukaan. Tämä on keskeisin ero CEFEC:in määritelmään ja

suomalaisen lainsäädännön lähtökohtiin, joissa ei myöskään puututa yrityksen voitonjakoon eikä päätöksentekoon.

EMES:in tuottaman tutkimuksen puitteissa on pyritty kuvaamaan sosiaalisten yritysten toiminnan pohjalta niiden yleisiä piirteitä. Esimerkiksi eurooppalaisen sosiaalisten yritysten kehityksen pohjalta Alberto Bacchiega ja Carlo Borzaga (2001, 284) ovat löytäneet toimivista sosiaalisista yrityksistä kolme nimittävää tekijää, jotka esiintyvät joko yksittäin tai yhdessä toistensa kanssa eurooppalaisissa sosiaalisissa yrityksissä. Sosiaalisissa yrityksissä käytetään työvoimavaltaista teknologiaa, niissä työntekijöiden työpanoksen kontrolli ei ole merkittävässä osassa ja kolmanneksi asiakkaille ei ole mahdollisuutta maksaa tuotteista ja palveluista täyttä tuotantokustannusta vastaavaa hintaa. Bacchiegan ja Borzagan määritelmä on kuvaus tällä hetkellä käytännössä esiintyvien sosiaalisten yritysten toiminnasta ja ne kuvaavat nimenomaan sitä sosiaalisten yritysten puolta, mikä tekee yhteiskunnan työpanokselle myöntämän subvention välttämättömäksi.

CEFEC:in määritelmä

Suomalaista lainsäädäntöä tehtäessä CEFEC:in määritelmä on ollut määräävässä asemassa (HE 132/2003, 4-5). CEFEC on Euroopan tasolla toimiva järjestö, jonka tavoitteena on yhdistää yrityksiä, yhteisöjä ja muita toimijoita, joiden tarkoituksena on edistää vajaakuntoisten työllistäminen sosiaalisiin yrityksiin ja yhteisöihin. Järjestön esittelemän määritelmän mukaan sosiaaliset yritykset voidaan jakaa kahteen kategoriaan: työllistäviin (social firm) ja palveluita tarjoaviin (social enterprise). Tulen käyttämään myöhemmin edellä mainituista suomennoksia sosiaalinen yritys (social firm) ja sosiaalinen yhteisö (social enterprise), jotka ovat vakiinnuttaneet asemaansa suomalaisessa keskustelussa ja jotka korostavat hyvin toiminnan eroavaisuuksia ollen samalla helppokäyttöisempiä (ks. Ylipaavalniemi & Varanka 2002, 60). Toisaalta käyttämäni suomennos ontuu, sillä joissakin yhteyksissä englanninkielistä termiä social enterprise on käytetty kuvaamaan koko sosiaalisen yritystoiminnan kenttää. Sitä voi siis käyttää sosiaalisen yritystoiminnan kattokäsitteenä, jossa mukaan luetaan niin työllistävät kuin kuntouttavat sosiaaliset yritykset (Defourny 2001, 2).

Jo edelliset esimerkit osoittavat, että sosiaalisen yrityksen käsitteen määrittelemine yhdellä tyhjävällä tavalla ei ole mahdollista. Euroopan tasolla sosiaalisten yritysten ja yhteisöjen mallit ovat kehittyneet pitkällä aikavälillä suhteessa paikallisiin olosuhteisiin, joten käsitykset sosiaalisten yritysten toiminnasta ja määritelmistä saattavat paikoittain poiketa huomattavasti toisistaan ja määritelmien sisältöä on syytä tarkastella suhteessa niiden syntykontekstiin.

Sosiaalinen yritys voidaan siis määritellä voittoa tavoittelevaksi yritykseksi, jonka asiallisena perustarkoituksena on tavaroiden ja palvelusten tuottamisen lisäksi työmarkkinoiden näkökulmasta vajaakuntoisten työllistäminen (Stenholm & Lehto 2000, 96). Vajaakuntoisen henkilön kuntoutusprosessissa sosiaalinen yritys sijoittuu työkykyä selvityksen ja siihen mahdollisesti liittyvien kuntoutuksen ja koulutuksen jälkeen (Kauppa- ja teollisuusministeriö 2002, 9). Toisin sanoen sosiaalisen yrityksen sosiaalisin perustein palkattu työvoima tulee siitä vajaakuntoisten ja pitkäaikaistyöttömien ryhmästä, johon työvoimaviranomaisten tavanomaiset keinot eivät ole tehonneet, vaan jotka ovat kuntoutuksen ja koulutuksen jälkeenkin yhä työttöminä. Sosiaalisessa yrityksessä kyse ei ole varsinaisesta kuntoutuksesta, vaan toiminnan kuntoutuksellinen elementti löytyy työn tekemisestä.

Sosiaalisen yrityksen eroavaisuudet tavanomaiseen yritykseen nähden löytyvät toiminnan asiallisesta perustarkoituksesta (Taulukko 2). Molemmille on yhteistä tavaroiden ja palveluiden tuottaminen markkinoille. Kuitenkin sosiaalisesta yrityksestä tekee sosiaalisen sen tarkoituksellinen heikossa työmarkkina-asemassa olevien työllistäminen tavanomaisiin työehtosopimusten mukaisiin työsuhteisiin. Työsuhteiden työehtosopimuksen mukainen tulkinta erottaa siten sosiaalisen yrityksen sosiaalisesta yhteisöstä (Stenholm & Lehto 2000, 38).

Taulukko 2 Yrityksen, sosiaalisen yrityksen ja sosiaalisen yhteisön toiminnan tavoitteet (Stenholm & Lehto 2000 pohjalta)

	Sosiaalinen yhteisö	Sosiaalinen yritys	Yritys
Voiton tavoittelu		X	X
Suoritteiden tuottaminen	(X)	X	X
Kuntoutujien työllistäminen	X	X	
Kuntoutujien palvelut	X		

Sosiaalisella yhteisöllä tarkoitetaan toimintaa, jonka perustarkoituksena on edistää epäedullisessa asemassa olevien henkilöiden taloudellista ja sosiaalista integraatiota ja jonka toimintamuotoihin voi sisältyä työhön valmennusta, kuntoutusta, koulutusta ja kaupallisia toimintoja (European Social Fund HORIZON 1998, 5). Toisin sanoen sosiaalisissa yhteisöissä mahdollinen liiketoiminta muokataan tukemaan työntekijöiden kuntoutumista heidän osaamisestaan ja tarpeistaan käsin (Stenholm & Lehto 2000, 38). Sosiaalinen yritys taas eroaa tavanomaisesta yrityksestä siten, että jo määritelmällisesti sen pyrkimys on työllistää heikossa työmarkkina-asemassa olevia, vaikka voiton tuottaminen kuuluukin samalla sen ensisijaisiin tavoitteisiin. Sosiaalisen yrityksen määritelmässä lähdetään siitä, että yritys lasketaan sosiaaliseksi silloin, kun huomattava osuus sen henkilöstöstä on vajaakuntoisia tai huonossa työmarkkinatilanteessa olevia. Käytännössä tällä on totuttu tarkoittamaan sitä, että osuus vaihtelee vähintään 30-50 prosentin välillä (Kauppa- ja teollisuusministeriö 2002, 9).

Taulukossa 2 esitellään sosiaalisten yhteisöjen, sosiaalisten yritysten ja tavanomaisten yritysten yhteisiä ja samalla niitä erottavia keskeisiä piirteitä. Kuvio osoittaa sosiaalisten yritysten paikan perinteisen sosiaalisissa yhteisöissä tapahtuvan kuntoutuksen ja avoimilla työmarkkinoilla toimivien yritysten välimaastossa. Sosiaalisissa yrityksissä on piirteitä molemmista – sen lähtökohtana on sosiaalisen työllistämisen ja markkinaorientoituneen liiketoiminnan yhdistäminen. Sosiaaliset yritykset sijoittuvatkin osaksi erityistyöllistämisen kenttää jatkumolle, jonka toisessa päässä on puhtaasti julkisin varoin tuettu työllistämistoiminta ja toisessa päässä markkinaehdoin toteutuva yritystoiminta. Sosiaalisten yritysten toiminnassa ilmenee hienovarainen tasapaino organisaation päämäärien, toiminnan hallinnan, kannustinjärjestelmien ja paikallisten markkinoiden välillä. Siten niiden toiminta on jatkuvassa vuorovaikutuksessa sekä

markkinaympäristön että julkisen sektorin toiminnan ja tukijärjestelmien suhteen (Bacchiega & Borzaga 2001, 291).

5.2 Sosiaalinen yritystoiminta Suomessa ja Euroopassa

Sosiaalihuoltolain (710/1982) 17 §:n mukaan kunnan tehtävänä on järjestää sosiaalipalveluna vammaisten työllistymistä tukevaa toimintaa ja työtoimintaa, kun työhallinnon työvoimapalveluiden palveluvalikoima ei riitä. Vammaisten ja vajaakuntoisten henkilöiden työllisyysaste on selvitysten mukaan olennaisesti alhaisempi kuin muun väestön. Vastaavasti työttömyys on huomattavasti yleisempää. Vajaakuntoisten työttömien työttömyysjaksot ovat keskimääräisesti selvästi pidemmät kuin muilla työttömällä. Huomattava osa työikäisistä vajaakuntoisista on kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolella ja heidän toimeentulonsa on vajaakuntoisuuden perusteella myönnettävän sosiaaliturvan varassa (HE 169/2001). Suomessa on arvioitu olevan noin 70 yksikköä, jotka voi määritellä invalidihuoltolain (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987)) mukaiseksi työkeskukseksi tai sosiaalisesti yritykseksi (Ylipaavalniemi 2001, 40).

Sosiaalisten yritysten esiintymisestä Suomessa ei ole määritelmien moninaisuuden takia yhtä ainoaa arviota. Arvioissa painotetaan sosiaalisten yritysten kriteereitä eri tavoilla. Pekka Pättiniemi (2003) on tehnyt EMES-verkoston kriteerien mukaisen erittelyn sosiaalisten yritysten esiintyvyydestä Suomessa (Taulukko 3). EMES:in määritelmän mukaisissa sosiaalisissa yrityksissä työskentelee yli 4 300 henkilöä. Laskelmassa on huomioitu yksityiset työkeskukset, vammaisjärjestöjen omistamat yritykset, sosiaaliset työosuuskunnat ja vajaakuntoisten työosuuskunnat.

Taulukko 3 Suomalaiset sosiaaliset yritykset EMES:in kriteerien perusteella (Lähde: Pättiniemi 2003)

Yrityksen tyyppi	Yritysten määrä	Työntekijöiden määrä
Yksityiset työkeskukset	10	740
Vammaisjärjestöjen omistamat yritykset	10	1000
Sosiaaliset työosuuskunnat	200	2500
Vajaakuntoisten työosuuskunnat	10	100

Pasi Ylipaavalniemi (2001) on selvittänyt kartoituksessaan erityistyöllistämisen toiminnan laajuutta. Kun huomioon otetaan invalidihuoltolain mukaiset työkeskukset, työllistävät sosiaaliset yritykset, kehitysvammaisten työtoimintayksiköt, tuetun työllistämisen yksiköt ja projektit, mielenterveyskuntoutujien klubitalot ja työtoimintayksiköt ja sosiaalihuollon työtoimintayksikkö nähdään työllistämisyksiköiden työllistävän hieman yli 11 000 työntekijää (taulukko 4).

Taulukko 4 Työllistämisyksiköiden toiminnan volyymi 1999 (Lähde: Ylipaavalniemi 2001)

Työllistämisyksikön tyyppi	Yksiköitä	Vajaakuntoisia
Invalidihuoltolain mukaiset työkeskukset ja työllistävät sosiaaliset yritykset	70	2 570
Työllistäminen pääasiassa työsuhteista		
Kehitysvammaisten työtoimintayksiköt	175	6 000
Lähinnä työtoiminta ilman työsuhdetta		
Tuetun työllistämisen yksiköt ja projektit	31	7 101
Työvalmentajan tuki, työsuhde, tavallinen työpaikka		
Mielenterveyskuntoutujien klubitalot	11	8 502
Mielenterveyskuntoutujien työtoimintayksiköt	22	380
Lähinnä työtoiminta ilman työsuhdetta		
Sosiaalihuollon työtoimintayksikkö	1	530
Lähinnä työtoiminta ilman työsuhdetta		
Yhteensä	310	11 040

Työministeriön (2000,1) mukaan työvoimatoimistoissa työnhakijoiksi rekisteröityneistä vajaakuntoisista vuoden 1999 aikana 32 237 työllistyi ilman työhallinnon erityisiä tukitoimia. 10 696 työllistyi työhallinnon työllistämistukien avulla (5 382 kuntien, 3 579 yritysten ja 1 735 valtion palvelukseen). 1 395 työllistyi muiden tukitoimien kautta (työkokeilu, työolosuhteiden järjestelytuki, tuki yrittäjäksi ryhtyvälle, työharjoittelutuki työttömälle). 61 työllistyi suojatyöhön (ref. Ylipaavalniemi 2001, 17). Vaikka

huomattava määrä työllistyy ilman tukea, kokonaisuudessaan vajaakuntoisten henkilöiden kohdalla julkisen sektorin tuki on työllistymisen kannalta merkittävää.

Erityistyöllistämisen julkinen rahoitus koostuu kuntasektorin rahoituksesta (sisältäen sosiaali- ja terveydenhuollon käyttökustannusten valtionosuuden) sekä valtiosektorin rahoituksesta muun muassa työhallinnon työllistämistukina, Euroopan sosiaalirahaston ja Raha-automaattiyhdistyksen rahoituksena sekä Kansaneläkelaitoksen korvauksina (Ylipaavalniemi 2001, 13). Ylipaavalniemen mainitsemista yksiköistä vain tuotannollisten työkeskusten voi katsoa harjoittavan edellä mainituin kriteerein sosiaalista yritystoimintaa. Kun muilla yksiköillä toiminnan rahoitus perustui vuonna 1999 lähestulkoon ainoastaan julkiseen rahoitukseen, työkeskusten tuloista keskimäärin yli puolet tuli liiketoimintatuloista. Työkeskuksien julkisesta rahoituksesta 82 prosenttia tuli kunnilta (emt., 18). Työkeskusten toiminta näyttäisikin olevan lähinnä LSY:n määritelmiä (luku 5.3).

Työkeskusten harjoittaman pääasiassa työsuhteisen työllistämistoiminnan työpaikkojen määrä on säilynyt kuluneen vuosikymmenen aikana liki ennallaan, mutta hallinnollisten yksiköiden määrä on vähentynyt toiminnan tehostamispyrkimysten seurauksena. Vuonna 1999 IHL:n mukaisia työkeskuksia oli 70, kun niitä vuonna 1992 oli 126. Vajaakuntoisia työntekijöitä työkeskuksissa oli vuoden 1999 lopussa vajaat 2 600, kun heitä lokakuussa 1992 oli vajaat 2 800. Työkeskusten toiminnassa on kuitenkin tapahtunut laadullista muutosta, sillä ne saavat yhä suuremman osan rahoituksestaan liiketoiminnasta. Julkisen rahoituksen (kunta ja valtiosektori) määrä (inflaatiota huomioimatta) on laskenut 206 mmk:sta (1991) 154 mmk:aan (1999). (Ylipaavalniemi 2001, 21.)

Euroopan sosiaalisen yritystoiminnan piiriin luetaan monenlaisia sosiaalisia yhteisöjä osuuskunnista julkisin varoin tuettuihin työpajoihin. Kuten Suomessa, myös muualla Euroopassa sosiaalisen yritystoiminnan ilmeneminen on suhteessa paikalliseen lainsäädäntöön ja yhteiskunnalliseen kontekstiin. Tämän tutkielman puitteissa ei ole tarkoituksenmukaista lähteä esittelemään sosiaalisten yhteisöjen kehitystä tarkemmin, sillä tästä kehityksestä ja sosiaalisten yritysten tilasta Euroopassa on jo olemassa hyviä

ja kattavia selvityksiä (esim. Borzaga & Defourny 2001; Defourny et al. 2001, 31-366; HE 132/2003). Esittelenkin seuraavaksi lyhyesti keskeisiä piirteitä sosiaalisten yritysten toiminnasta Euroopassa.

Koska yhtenäisiä sosiaalisen yrityksen määritelmiä ei ole, vertailukelpoiset tiedot sosiaalisten yritysten lukumääristä ja työllistävydestä puuttuvat. Jos sosiaalisen yrityksen määritelmässä painotetaan nimenomaisesti yritysluonteisuutta, Euroopan unionin alueella on arvioitu olevan muutamia kymmeniä tuhansia sosiaalisten yritysten työllistämiä työntekijöitä. Jos arvioinnissa korostetaan sosiaalista ulottuvuutta ja luetaan mukaan myös suurelta osin julkisella tuella toimivat yhteisötalouden hankkeet, sosiaalisten yritysten työllistämien määräksi on arvioitu enimmillään 3,5 miljoonaa henkilöä (HE 132/2003). Arviointia vaikeuttaa se, että sosiaalista työllistämistä harjoittaa monet eri toimijat. Jotkut työllistämismuodot perustuvat sosiaalivakuutus-, toiset sosiaalipalvelujärjestelmiin ja jotkut järjestelmät ovat voimakkaasti kytköksissä vapaaehtoistyöhön (Mabbett 2002, 38-39).

Sosiaalisen yritystoiminnan syntymisessä on kuitenkin selkeitä maakohtaisia eroja. Lainsäädännössä sosiaaliset yritykset on varsinaisesti määritelty suhteellisen harvassa maassa, eikä nimitystä sosiaalinen yritys käytetä laajasti lainsäädännössä ja virallisissa dokumenteissa. Kuitenkin useissa maissa on rakennettu sosiaalista yritystoimintaa tukevia rakenteita ja siksi käsitettä sosiaalinen yritys voidaan pitää eri maiden erilaisten nimitysten synteisinä. Samassa maassakin voi olla erilaisia sosiaalisiksi yrityksiksi luokiteltuja hankkeita. Eroavaisuuksia lainsäädännöistä löytyy muun muassa sen suhteen, kuinka suureksi sosiaalisin perustein palkattujen henkilöiden osuus on määritelty, onko yrityksillä etuoikeuksia julkisiin hankintoihin, onko yrityksen voitonjakoa rajoitettu ja kuinka suureksi työn yhteiskunnallinen tuki on muodostunut. Sosiaalinen työllistäminen on siis tuottanut hyvin erilaisia käytäntöjä ja erilaista lainsäädäntöä eri maissa. Keskeisimmät tavat tukea sosiaalista yritystoimintaa ovat yritysten tukeminen julkisin subventioin, erilaiset verohelpotukset ja julkisen sektorin hankintojen keskittäminen sosiaalisille yrityksille. Yhteistä kaikille näille organisaatiomuodoille kuitenkin on se, että vaikka ne ovat onnistuneet työllistämään

työmarkkinoilta muuten syrjäytyneitä henkilöitä, on niiden toiminnan laajuus jäänyt melko pieneksi.

Esimerkiksi eteläisen Euroopan maissa, kuten Italiassa ja Espanjassa, sosiaalinen yritystoiminta on syntynyt paljolti hyvinvointipalveluiden alueelle. Etelä-Euroopassa sosiaalinen yritystoiminta on kehittynyt järjestöjen toiminnan pohjalta täyttämään julkisen sektorin palvelutuotannon aukkoja. Näissä maissa on säädetty laki sosiaalisista osuuskunnista. (Borzaga & Santuari 2001, 166; Vidal 2001, 203.) Muualla Euroopassa, missä julkinen palvelutuotanto on melko kehittyntä, sosiaalinen yritystoiminta pohjautuu suuremmissa määrin vajaatyökykyisten työelämään integrointiin. Ruotsissa vajaakuntoisten työllistämiseksi on perustettu Samhall-konserni, joka toimii muuten kuin tavanomaiset yritykset, mutta suuri osa sen tuloista tulee yhteiskunnalta (HE 132/2003). Itävallassa sosiaalisia yrityksiä on syntynyt sekä työllistämiprojektien seurauksena että vajaakuntoisten työkeskuksista. (Leichsering 2001, 34-35). Belgiassa on säädetty oma erillinen laki (companies with social purpose). Suurin osa maan sosiaalisesta taloudesta on kehittynyt yhdistystoiminnasta (Defourny & Nyssens 2001, 45-46). Toisaalta kaikissa maissa sosiaalista yritystoimintaa ei ole kehittynyt laajasti. Tanskassa varsinaisia tuotannollisia sosiaalisia yrityksiä ei ole syntynyt merkittävässä määrin, vaan sosiaalista yritystoimintaa esiintyy erilaisissa ”vaihtohtoisen sosiaalityön” projekteissa (Bengtsson & Hulgård 2001, 65).

5.3 Sosiaalisen yrityksen lainsäädäntö – kehitys ja lopputulos

Suomessa sosiaalisten yritysten asemaa pyritään parantamaan institutionalisoimalla sosiaaliset yritykset osaksi erityistyöllistämisen kenttää lainsäädännön avulla. Lainsäädännöllä pyritään edistämään sosiaalisten yritysten syntymistä. Tarkoituksena on samalla parantaa sosiaalisin perustein yrityksiin palkattujen henkilöiden yhteiskunnalta saamien tukien ehtoja. Pääministeri Matti Vanhasen hallitusohjelman (2003, 14) mukaisesti työministeriössä valmisteltu laki sosiaalisista yrityksistä ja niiden tukemisesta (1351/2003) tuli voimaan vuoden 2004 alusta.

Lain määritelmässä lähdetään siitä, että sosiaalisella yrityksellä tarkoitetaan hyödykkeitä liiketaloudellisin periaattein tuottavaa, kaupparekisteriin merkittyä elinkeinonharjoittajaa. Yrityksen työntekijöistä huomattava osuus on vajaakuntoisia tai vajaakuntoisia ja pitkäaikaistyöttömiä. Huomattavana osuutena pidetään vähintään 30 prosenttia yrityksen koko työntekijämäärästä. Lisäksi sosiaaliselta yritykseltä edellytetään, että sen kaikilla työntekijöillä on sekä samat työmahdollisuudet että oikeudet ja velvollisuudet, muun muassa oikeus saada työstään kyseisellä alalla noudatettavan työehtosopimuksen mukainen palkka yksilöllisestä tuottavuudesta riippumatta (LSY 1351/2003).

Työllistämistuen ja yhdistelmätuen myöntämisestä sosiaaliselle yritykselle säädetään julkisesta työvoimapalvelusta annetussa laissa (1295/2002) sekä työttömyysturvalaissa (1290/2002). LSY:ssä työllistämisen- ja yhdistelmätukea koskevia säännöksiä on muutettu sosiaalisten yritysten kohdalta niin, että niille on mahdollista myöntää tukea aikaisempaa väljemmin ehdoin. Tämä edellyttää, että yrityksen toimintatavoitteena on työllistää heikossa työmarkkina-asemassa olevia. Lain keskeisenä sisältönä on siis työllistämistukien tason ja pituuden kasvattaminen siten, että ne vastaavat paremmin vajaakuntoisia ja pitkäaikaistyöttömiä työllistävien sosiaalisten yritysten tarpeita.

Työllistämistukea ei ole tarkoitettu kattamaan yrityksen liiketoiminnallisia kustannuksia ja siksi työllistämistuki ja yhdistelmätuki myönnetään sosiaaliselle yrityksellekin tietyn vajaakuntoisen tai pitkäaikaistyöttömän työllistettävän palkkauskustannuksiin tarveharkintaisesti. Työllistettyjen osuutta laskettaessa vajaakuntoisiin rinnastettaisiin vammainen, joka on yrityksessä vammaisten henkilöiden työllistymistä tukevassa toiminnassa ja jonka palkkauskustannuksia kunta on tukenut. Laissa on myös vaatimus työehtosopimusten mukaisten palkkojen noudattamisesta ja siten sosiaalisesti yritykseksi ei lasketa työtoiminnan järjestäjää, jonka palkkaus perustuu erilliseen työehtosopimukseen tai joka maksaa huoltosuhteen perusteella maksettavaa työosuusrahaa. Sosiaalisessa yrityksessä voidaan soveltaa erillistä työehtosopimusta, jos sen palkkaa koskevat ehdot ovat vähintään kyseistä työalaa koskevan työehtosopimuksen tasoiset.

Työllistämistuki on tarkoitettu määräaikaiseksi. Tuki voidaan myöntää pitkäaikaistyöttömälle kahdeksi vuodeksi ja vajaakuntoiselle kolmeksi. Pitkäaikaistyöttömien ryhmän tueksi on korkeimmillaan määritelty tavanomainen työllistämistuki korotettuna 80 prosentilla (korkeimmillaan 770 €kk), kun taas vajaakuntoiset ovat tarvittavien ehtojen täytyessä tarveharkinnan jälkeen oikeutettuja tavanomaista 24 kuukauden tukijaksoa 12 kuukaudella pidennettyyn yhdistelmätukeen (korkeimmillaan 930 €kk). Vajaakuntoisten työntekijöiden osalta voidaan kuitenkin tuen määräaikaisuudesta joustaa ja tukea on tarveharkintaisesti mahdollista saada pidemmäksi ajaksi kuin kolmeksi vuodeksi.

Vajaakuntoiselle tai pitkäaikaistyöttömälle tarjotun työntekomahdollisuuden tavoitteena on parantaa hänen työmarkkinavalmiuksiaan ja mahdollisuuksien mukaan edistää pääsyä avoimille työmarkkinoille. Siksi työllistettyjen osuuteen lasketaan kokoaikatyötä tekevät. Kuitenkin osalla vajaakuntoisista, esimerkiksi osatyökyvyttömyyseläkkeellä olevilla ja vammaisen työllistymistä tukevaan toimintaan osallistuvalla, työkuunto saattaa olla alentunut niin, etteivät he pysty työskentelemään kokoaikaisesti. Heidät lasketaan työllistettyjen osuuteen, jos he ovat vähintään puoliaikatyössä.

Eduskunnassa LSY sai melko positiivisen vastaanoton ja keskustelua käytiin lähinnä lain yksityiskohdista, kun kaikissa asiaa käsitelleissä puheenvuoroissa kiiteltiin lain perusidea ja korostettiin sen tärkeyttä (PTK 110/2003). Keskeisimmät kritiikin kohteet olivat työelämä ja tasa-arvovaliokunnassa (TyVM 9/2003, 10-14) esille tulleet lain kohderyhmän määrittely ja työllistämistukeen oikeutettujen yritysten erityisasema. Vasemmistoliiton, vihreiden ja kristillisdemokraattien kansanedustajien mietintöön tekemän vastalauseen mukaan työllistämistukeen oikeutettujen henkilöiden määrittäminen tulisi tapahtua joustavasti siten, että esimerkiksi vankilasta vapautuneet henkilöt, vaihtoehtoiseen rangaistukseen tuomitut, ulkomaalaiset, ylivelkaantuneet, etniset vähemmistöt ja mielenterveyskuntoutujat olisi mahdollista lukea tuen saajien piiriin. Kokoomuksen kansanedustajien mukaan kaikkien yritysten tulee voida työllistää vajaakuntainen henkilö samoin ehdoin. He kritisoivat vastalauseessaan sitä, että sosiaaliset yritykset ovat oikeutettuja parempiin yhteiskunnan tukiin vajaakuntoisia ja pitkäaikaistyöttömiä työllistettäessä.

Yhteenvedon voidaan todeta, että LSY on hyvin uskollinen aikaisemmin määritellylle sosiaalisen yrityksen teoreettiselle kuvaukselle. CEFEC:in määritelmä on suurelta osin siirtynyt ja mukautettu suomalaiseen lainsäädäntöön. Keskeisenä piirteenä lainsäädännössä voidaan pitää sitä, ettei sosiaalisia yrityksiä varten ole luotu uusia työn tukemisen muotoja, vaan tavoitteeseen pyritään työllistämistukea ja yhdistelmätukea laajentamalla. Järjestökentän toivoma pysyväisluonteinen tuki henkilöille, joiden työkyky on pysyvästi alentunut jää pitkäaikaistyöttömien kohdalla toteutumatta, kun taas vajaakuntoisten kohdalla tukea on mahdollista saada myös pidemmältä ajalta ilman työllistämistuen ”jäähyaikaa” (työttömyysjakso ennen tuen uudelleenmyöntämistä). Pitkäaikaistyöttömille LSY ei tarjoa pysyvää työpaikkaa, vaan se vastaa näkemystä sosiaalisista yrityksistä ponnahduslautana vapaille työmarkkinoille, jolloin sosiaaliset yritykset ovat paikkoja työttömien työmarkkinavalmiuksien parantamiselle. Esimerkiksi Jolkosen ja Koistisen (2001, 565) tutkimuksesta käy ilmi, että lyhytaikaisetkin työsuhteet, eli niin sanotut pätkätyöt, parantavat työttömien ihmisten asemaa työttömien jonossa. Työttömistä työnhakijoista pätkätyötä tehneet työllistyvät pysyviin työsuhteisiin myöhemmin muita työttömiä paremmin ja heidän mukaansa pätkätyöt toimivat reittinä täysipäiväisiin työsuhteisiin. Vajaakuntoisille työntekijöille laki mahdollistaa siis myös pitempiäaikaiset työsuhteet.

LSY näyttäytyykin eräänlaisena teoreettisen akateemisen keskusteluperinteen ja vallitsevan lainsäädännön risteytymänä. Lainsäädännön luominen olemassa oleville järjestelmille ja määritelmille tiukasti uskollisena on perusteltua siksi, että laki on melko helposti ymmärrettävä ja läpinäkyvä. Lisäksi yhteneväisyys olemassa olevan lainsäädännön kanssa helpottaa lain voimaansaattamista. Toisaalta lain oppikirjamaisen toteutuksen takia ongelmaksi saattaa muodostua liiallinen jäykkyys. On hyvin mahdollista, että määritellyt rajat, tuen suuruus ja kesto eivät vastaa todellisuudessa ilmeneviin tarpeita. Lisäksi lainsäädäntö luo sosiaalisten yritysten ja yhteisöjen välille tukimuotojen erilaisuudesta johtuvan kuilun, jota ei välttämättä ole helppoa ylittää. Sosiaalisen yritysten syntyminen nykyisistä tuotannollisista työkeskuksista ja muista sosiaalisista yhteisöistä saattaa muodostua hankalaksi. Parhaimmassa tapauksessa näiden kahden sosiaalisen yritystoiminnan muodon välillä ei ole tiukkoja raja-aitoja,

vaan näille yksiköille on mahdollista kehittää toimintaansa joustavasti sen mukaan, mikä on toiminnan kannalta sillä hetkellä tarkoituksenmukaista. Yksi mielenkiintoinen lain tulevaa käytäntöä koskeva kysymys on myös lain kohta, jossa edellytetään, että sosiaalisin perustein työllistettäville maksetaan yleistä alalla vallitsevaa palkkaa. Onko työehtosopimusten mukaisten palkkojen maksaminen realistinen tavoite? Esimerkiksi tuetun työllistämisen tapauksessa alkuperäisenä tavoitteena oli, että työntekijä saa alan työehtosopimuksen mukaista palkkaa. Käytäntö kuitenkin liukui siihen, että palkkauksen perusteena on alettu pitää työntekijän henkilökohtaista työpanosta (Pelkonen 2000, 34).

5.4 Tampereen invalidien työtuki

Tutkimuksessani analysoitava aineisto on kerätty Tampereen invalidien työtuki ry:n (TITRY) työkeskuksen työntekijöiltä. Tampereen invalidien työtuki on yhteisö, jonka tarkoituksena on työllistää vajaakuntoisia henkilöitä suojatyöhön. Järjestö on neljäntoista tamperelaisen vammaisjärjestön hallinnoima yhteisö, joka harjoittaa tuotannollista toimintaa teollisen tuotannon parissa.

TITRY on valittu tutkimuskohteeksi, sillä sen toiminta nykyisellään on lähellä uuden lain vaatimuksia. Se harjoittaa tuotannollista toimintaa metalli-, tekstiili- ja vaatetus- sekä pakkausteollisuudessa. Samalla suurin osa sen työntekijöistä on palkattu sosiaalisin perustein heidän vammaisuutensa takia. Tampereen invalidien työtuki kuuluu pitkälle markkinasuuntautuneeseen erityistyöllistämisen haaraan. Tampereen kaupunki maksaa sille tukea, joka on sen tulorahoituksesta noin neljännes. TITRY hankkii suurimman osan tuloistaan markkinaehtoisella liiketoiminnalla (Tampereen invalidien työtuki 2003a; 2003b). Taulukossa 5 on esitelty TITRY:n toiminnan taloudelliset tunnusluvut. Kaaviosta käy ilmi jo aiemmin mainittu työkeskuksen toiminnan taloudellinen tuloksellisuus. Myyntituotot kattavat toiminnan kuluista kolme neljäsosaa (74,6 %) ja kaupungin avustuksilla ja muilla tuloilla katetaan toiminnan kuluista neljäsosa. Taulukosta ilmenee myös, ettei järjestö ole tuottanut vuonna 2002 mainittavaa taloudellista voittoa, vaan taloudellinen toiminta on perustunut ”kulujen peittämiseen”.

Näin ollen TITRY on sosiaalinen yhteisö, joka todennäköisesti voisi olla kiinnostunut ja joka voisi hyötyä toimintansa muuttamisesta uuden lain mukaiseksi sosiaalisesti yritykseksi. Siksi se ja sen työntekijät ovat ihanteellinen kohde tutkimusongelmassa määriteltujen kysymysten selvittämiseen.

Taulukko 5 Tampereen invalidien työtuki. Tulot ja menot 2002 (Lähde: Tampereen invalidien työtuki 2003a)

Tulot (milj. euroa)		Menot (milj. euroa)	
Myyntitulot	1,674	Palkat	1,036
Kaupungin avustus	0,559	Sosiaalivakuutusmaksut	0,238
Muut tulot	0,038	Alv	0,148
		Materiaalit	0,556
		Koneet	0,142
		Muut menot	0,124
Yhteensä	2,271		2,244

TITRY:n työkeskukseen palkataan ihmisiä sosiaalisin perustein, mutta kilpailukykyistä yritystoimintaa pidetään kuitenkin toiminnan lähtökohtana. Työkeskus jakautuu kolmeen osaan: metalliteollisuuden alihankintatöihin keskittyvään koneistamoon, työasuja tekevään ompelimoon sekä pakkaustuotteita myyvään pakkaamoon. Koneistamossa ja ompelimo- ja pakkausosastoilla työskenteli vuonna 2002 vakituisissa työsuhteissa yhteensä 79 henkilöä. Työkeskuksen osastoista koneistamo toimii jo tällä hetkellä lähes markkinaehtoisesti. Yhteiskunnan maksamien tulonsiirtojen näkökulmasta on mielenkiintoista tarkastella julkisin varoin täytettyä neljänestä, joka on rahana noin 570 miljoonaa euroa.

6. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkimukseni tarkoitus on selvittää LSY:n taloudellisia vaikutuksia kannustavuuden näkökulmasta. Keskeisenä elementtinä taloudellisessa kannustavuudessa on verotuksen ja sosiaaliturvan muodostaman tulonsiirtojärjestelmän kokonaisuus. Tutkimukseni empiirisessä osassa tarkastellaan LSY:n vaikutuksia tulonsiirtojärjestelmään

simuloimalla Tampereen invalidien työtuen työkeskuksessa työskentelevien vajaakuntoisten henkilöiden kotitalouksien tulotietojen avulla nykyiselle järjestelmälle vaihtoehtoisia tulotilanteita. Simulaatiotulosten avulla on mahdollista arvioida sekä lain kannustavuutta kotitalouden kannalta että julkisesti subventoidun työn vaikutuksia julkisen sektorin talouteen.

Tutkimusongelmaa selvitetään luomalla simulointimenetelmällä tutkittaville kotitalouksille vaihtoehtoisia tulonmuodostustilanteita. Kotitalouksien tulonmuodostukseen vaikuttavien verotuksen ja sosiaalisten etujen vuorovaikutusmekanismeja käsittelevässä luvussa kolme kävi ilmi, että alimmissa tuloluokissa kotitalouksien tulonmuodostuminen on voimakkaasti sidoksissa verotuksen ja sosiaaliturvan yhteisvaikutuksiin. Näin tutkimusprosessin keskeisenä haasteena on selvittää näitä yhteisvaikutuksia, joihin vaikuttaa suuri määrä kotitalouksien rakenteeseen, tulotasoon, asumiseen jne. liittyviä tekijöitä. Tiettyjen ihmisryhmien on todettu olevan yhteisvaikutuksien suhteen riskialttiissa asemassa. Pieni- tai keskituloiset yhden tai kahden huoltajan perheet ovat riskiryhmässä joutua kannustinloukkuun, jossa kotitalouden tulotason nouseminen ei nosta kotitalouden käytössä olevia tuloja, tai tulonlisäyksestä jää kotitalouden käyttöön vain pieni osuus. Lisäksi erilaisten asumismuotojen on huomattu vaikuttavan käytettävissä olevien tulojen muodostumiseen.

Yhteiskunta on kotitalouksien verotuksen ja sosiaaliturvan kokonaisuudessa yksityisten toimijoiden vastinpari. Siksi muutokset kotitalouksien saamiin ja maksamiin tulonsiirtoihin vaikuttavat myös julkisen sektorin talouteen. Kotitalouksien tulonsiirtojen analyysissä on siten mahdollista arvioida yhteiskunnan näkökulmasta julkisesti subventoidun työn kustannuksien rakennetta ja työllistämisen nettokustannukset kotitalouskohtaisesti. Nettokustannuksilla tarkoitetaan rahasummaa, jossa huomioidaan työllistymisestä johtuva vähenevä sosiaaliturvan tarve ja lisääntyneet verotulot.

6.1 Sosiaalipoliittisen uudistuksen ex ante –evaluaatio

Tutkimukseni on sosiaalipoliittisen toimenpiteen vaikutusten arviointitutkimus, jossa arviointi tapahtuu ennen toimenpiteen voimaantulua. Tässä toimenpiteen voimaantulussa tarkoitetaan tilannetta, jossa tutkittava työkeskus rekisteröityy sosiaalisten yritysten rekisteriin. Kyseessä on siten etukäteen suoritettava lain toimivuuden arviointi eli ex ante -evaluaatio. Ex ante -evaluaatio auttaa arvioimaan yhteiskunnallisen toimenpiteen perusteluita, relevanssia, johdonmukaisuutta ja sen potentiaalista tehokkuutta (Rossi & Freeman 1999). Ex ante -tyyppisen tutkimuksen tekeminen on toimivan yhteiskuntapolitiikan kannalta välttämätöntä ja samalla haasteellista, sillä laaja-alaisissa hyvinvointiyhteiskunnissa hyväksytyjen tavoitteiden ja aikomusten sekä lopputulosten välisten kausaalisten yhteyksien hallinta on vaikeaa (Haataja 1998b, 453). Tässä tutkimuksessani keskityn lainmuutoksen potentiaalisen tehokkuuden arviointiin toimenpiteen kohteiden eli työntekijöiden ja heidän kotitalouksiensa sekä yhteiskunnan kannalta sosiaaliturvan ja verotuksen yhteisvaikutusten aiheuttamien kannustinvaikutusten näkökulmasta.

Yhteiskuntapolitiikan tehokkuutta voi arvioida joko kustannus-hyöty tai kustannus-vaikutus –näkökulmasta (Rossi & Freeman 1999, 364). Näistä ensimmäinen mittaa lopputuloksia rahamääräisesti, kun taas jälkimmäinen pyrkii kuvaamaan toimenpiteen laadullisia tuloksia. Arvioin tutkimuksessa LSY:tä nimenomaan kustannus-hyöty –näkökulmasta. Valinta on tutkimusongelman mukainen eli tutkimuksessa määrällisesti mitattavat hyödyt eli kotitalouksien tulonmuodostus asetetaan keskiöön samalla kun aineettomat hyödyt, politiikkatavoitteiden onnistuminen ja muut laadulliset tekijät jäävät analyyttistä tarkastelua vaille. Hyötyjen ja vaikutusten arviointia ei tietenkään voi täysin erottaa toisistaan, eikä tiukkarajainen jaottelu hyöty- ja vaikutusnäkökulmien välillä ylipäätään ole mahdollista. Kuitenkin kustannus-vaikutus –analyysia sosiaalisten yritysten lainsäädännöstä voi odottaa vasta myöhemmin, kun laki on ollut voimassa jonkin aikaa ja lain tarkoittamia sosiaalisia yrityksiä on syntynyt.

Sosiaalipoliittisen toimenpiteen etukäteisarviointiin liittyy tiettyjä rajoitteita. Ex ante –arvioissa johtopäätökset eivät perustu täysin empiriaan ja siksi osa toimenpiteiden

hyödyistä ja haitoista on pakko tehdä olettamuksien perusteella (ks. Haataja 1998a, 72). Tästä syntyy hyötyjen ja haittojen yli- tai aliarvioimisen vaara. (Rossi & Freeman 1999, 367.) Mitä enemmän arvioinnissa joudutaan käyttämään vakioimattomia muuttujia, sitä epätarkemmaksi lopullinen kuvaus jää, sillä yhteiskunnallisten ilmiöiden vaikutusmekanismit eivät ole suoraviivaisia. Lisäksi seuraavassa simulaatiomenetelmää käsittelevässä luvussa käy ilmi, että muuttujien vakiointiprosessissa pitää tehdä yleistyksiä ja ennakko-oletuksia, jotka myös vaikuttavat tutkittavan ilmiön kuvauksen laatuun. Etukäteisarvioinnin ongelmana on lisäksi kaikkien kulujen ja hyötyjen määrittämisen ja mittaamisen vaikeus (Rossi & Freeman 1999, 383). Etukäteisarvioinnin heikkoutena on, että arvioinnin paikkansapitävyydestä ja tarkkuudesta ei lopulta voi saada kuvaa muuten kuin jälkikäteistarkastelussa, eikä sen avulla pystytä ennustamaan toimenpiteiden politiikkatavoitteiden toteutumista.

6.2 Simulaatiomenetelmä yhteiskuntapolitiikan tutkimuksessa

Sosiaalipolitiikan vaikuttavuutta voi mitata empiirisesti kolmella eri tavalla (Haataja 1998b, 454). Ensimmäisenä vaihtoehtona on kansainvälinen vertailu. Kansainvälisessä vertailussa eri maiden sosiaalipolitiikkamalleja vertaillaan vakioimalla muut muuttujat ja keskittymällä tarkkailtavien muuttujien erojen analysointiin. Kansainvälisen vertailun ongelmakohdat liittyvät kuitenkin muun muassa aineistojen kattavuuteen, yhdenmukaisuuteen ja maiden välisiin demografisiin eroihin. Näistä ongelmista johtuen tämän tyyppinen vertailu ei ole käytännöllinen tutkittaessa pienimuotoisten hallinnollisten muutosten, jollainen LSY on, vaikutusta. Toisena vaihtoehtona on yhteiskunnan sisällä tapahtuva aikavertailu siten, että verrataan reaalisia asiantiloja ennen ja jälkeen tutkittavan toimenpiteen. Tämän menetelmän etuna on se, ettei siinä synny kansainväliseen vertailuun liittyviä aineiston yhdenmukaisuusongelmia. Metodi ei kuitenkaan luonnollisesti sovellu esimerkiksi tämän tutkimuksen ex ante – asetelmaan, sillä arviointi tapahtuu jälkikäteen. Kolmas tapa on vaikuttavuuden arviointi simuloimalla. Simuloinnissa luodaan hypoteettisia toimintamalleja halutuille muuttujille tutkimusaineistoon ja näin voidaan arvioida haluttuja politiikan muutoksia. Simuloinnissa tavoitteena on tehdä tutkimuksen kohteesta malli, jota on helpompi tutkia

kuin kohdetta itseään. Simulointimalli on tehokas tapa arvioida yksittäisiä ja pieniä muutoksia (Haataja 1998a, 155). Simulaatiot ovat siis työväline pienen mittakaavan yhteiskunnallisten uudistusten aiheuttamien prosessien tutkimiseen.

Tämän tutkimuksen kannalta on tarkoituksenmukaisinta valita tutkimusmenetelmäksi simulaatiomenetelmä. Mikrosimulaatiomallit ovat verotuksen ja tulonsiirtojen laskentamalleja, jotka on liitetty yksilötasoisiiin tutkimusaineistoihin (Haataja 1998b, 455). Tällaisen mallin käyttäminen antaa sosiaalipoliittisista toimenpiteistä ja vaihtoehtoisista malleista käytävälle keskustelulle empiiriset yhteydet ja mittasuhteet (emt., 149). Olen analysoinut kyselyllä saamani aineiston KOTO-mikrosimulaatiomallilla, jonka avulla pystytään laskemaan ja kuvaamaan verotuksen ja tulonsiirtojen kausaalisia yhteisvaikutuksia (Rönkkö 1995, 14). KOTO-mallia on aikaisemmin käytetty tämän tutkimuksen tavoin vaihtoehtoisten tulomallien vaikutusten arviointiin (esim. Rönkkö 1995; Arosara 2000; Parpo 2001, 53-65).

Suomen sosiaaliturva on rakennettu useista palasista siten, että sosiaaliturvan yhteisvaikutukset vaihtelevat huomattavasti erityyppisten kotitalouksien rakenteiden mukaan. KOTO-malliin on kerätty tiedot suomalaisesta verotuksesta ja sosiaaliturvan muodostumisesta. Se pystyy siten laskemaan matemaattisesti annetuilla kotitalouksien tiedoilla kyseisen kotitalouden maksettujen ja saatujen tulonsiirtojen määrän. Käytössäni on ollut versio, jossa kyseiset tiedot ovat vuoden 2004 mukaisia. Sosiaaliturvan ja verotuksen muodostaman monimutkaisen kokonaisuuden takia niiden arviointi ilman sopivaa työkalua olisi erittäin hankalaa. Mallin tekee käyttökelpoiseksi se, että pitämällä taustamuuttujat ennallaan, mallin avulla voidaan siten verrata kahden eri tulonmuodostustavan vaikutuksia kotitalouden tulonsiirtoihin ja siten voidaan arvioida kotitalouden tulonmuodostusta eri mallien välillä. Näin voidaan muun muassa arvioida muutoksia tulonsiirtoihin aiheuttavan lainsäädännön vaikutuksia.

KOTO-malli on tyypiltään staattinen simulaatiomalli, mikä tarkoittaa, että se ei ota huomioon ihmisten käyttäytymistä. Ihmisten käyttäytyminen tulonsiirtoihin vaikuttavan toimenpiteen jälkeen oletetaan muuttumattomaksi, mikä luonnollisesti ei vastaa todellisuutta. Toinen staattisten mallien haittapuoli on, että ne laskevat ”kaikille

kaiken”. Tämä tarkoittaa sitä, että malli laskee tutkittavan aineiston pohjalta henkilön saavan kaikki etuudet joihin hän on oikeutettu. Kuitenkaan todellisuudessa kaikkia etuuksia, kuten toimeentulotukea, ei haeta. Tämä voi johtua tiedon puutteesta tai leimautumisen pelosta. Lisäksi tarveharkintaisissa etuuksissa on paikkakunta ja virkailijakohtaisia eroja. (Haataja 1998a, 71.)

Lisäksi KOTO-mallin kaltaisten mikrotason simulaatiomallien rajoitteena on se, että vaikka se pystyy antamaan rikasta tietoa yksilötasolla, se jättää kuitenkin mikro- ja makrotason välisen kuilun auki. Saatuja tuloksia pystytään yksitulkintaisesti siirtämään yhteiskunnan makrotasolle. Kuitenkin, koska tutkimukseni on tapaustutkimus, tämän tutkimuksen kannalta rajoite ei aiheuta merkittävää ongelmaa. Pyrkimyksenäni on yksittäistapausten avulla osoittaa suuntaa-antavasti lain potentiaalisia taloudellisia vaikutuksia yhteiskunnan ja kotitalouden kannalta, ottamatta kantaa laajempiin makrotaloudellisiin kysymyksiin. KOTO-malli antaa tutkimuksen kannalta riittävän tarkkaa informaatiota kotitaloudesta tapahtuvista muutoksista. Simulointimenetelmä sopii siis esitellyistä menetelmistä tarkoituksenmukaisimmin LSY:n vaikutuksien kotitalouksien tulonmuodostukseen arviointiin.

6.3 Tutkimusaineisto

Tutkimukseni kohderyhmän muodostavat Tampereen invalidien työtuen työkeskuksen koneistamossa eli metallipajalla ja ompelimosassa työskentelevät ei-normaalityösuhteiset työntekijät. TITRY:n henkilöstö on palkattu tehtäviinsä nimenomaan heidän vajaakuntoisuutensa takia. Olen kerännyt tutkimuksessa käytetyn aineiston käyttämällä KOTO-mallissa tarvittavien sisäänsyöttötietojen pohjalta luotua kyselylomaketta (LIITE 1). Kyselyssä kartoitettiin vastaajan kotitalouden tulonmuodostusta ja kotitalouden rakennetta. Tarkoituksena oli kysyä niitä tietoja, jotka vaikuttavat vastaajien tulonmuodostukseen palkan ja sosiaaliturvan muodossa.

Tutkimukseni on tapaustutkimus, jossa tutkimuskohteiden määrä on rajattu yhteen eli TITRY:yn. Rajaus jättää varjoon sosiaalisten yhteisöjen monimuotoisuuden, sillä

erilaisista taustoista nousevien yhteisöjen vertaaminen rinnakkain olisi antanut arvokasta tietoa lain toiminnasta eri toimijoiden näkökulmasta. Sosiaaliset yhteisöt ovat niin heterogeeninen ryhmä, että lainsäädännön analyysi pitäisi ehkä tehdä tapauskohtaisesti erikseen joka kerta. Kuitenkin lähellä lain määritelmää olevan työkeskuksen tutkiminen on mielestäni perusteltua, sillä lähtökohtaisena oletukseni on, että tutkimuksen johtopäätökset voidaan yleistää edellä mainittuihin lähellä sosiaalisen yrityksen muotoa oleviin tuotannollista toimintaa harjoittaviin sosiaalisiin yhteisöihin. Työntekijöiden näkökulmasta tämä tarkoittaa henkilöitä, jotka työskentelevät työkeskuksissa, joissa on käytössä työkeskuksia koskeva työehtosopimus. Tapaustutkimuksessa tutkimusongelmaa voi lähestyä kotitalouskohtaisen aineiston avulla.

Tutkimusaineisto on kerätty Tampereen invalidien työtuen työkeskuksen työntekijöiltä elo-syyskuun aikana 2003. Tässä tutkimuksessa aineiston eli tulonmuodostustietojen keruu on rajattu TITRY:n koneistamon ja ompelimon työntekijöihin. Kyselylomake lähetettiin kaikille koneistamon ja ompelimon suojatyösuhteessa olevalle henkilölle. Kyselyn ulkopuolelle on siis jätetty TITRY:n täysin työkyntoiset työntekijät. Lopullinen lähetettyjen kysymyslomakkeiden määrä oli 42 kappaletta, joihin vastauksia tuli 12 kappaletta. Nämä vastaukset muodostavat koko tutkimusaineiston. Kyselyn jakoi ja keräsi tutkittavilta TITRY:n toiminnanjohtaja Reijo Saarinen.

Aineisto osoittautui riittävän kattavaksi tutkimuksen kannalta, sillä saapuneet vastaukset sisälsivät analyysin kannalta riittävän laadullisen variaation. Suuremmalla vastausmäärällä analyysiin valittavien kotitalouksien valinta olisi toki ollut helpompaa ja variaatio monipuolisempaa. Nyt tutkimusaineistossa ei ole esimerkiksi usein kannustintutkimuksessa esiintyvää kahden tulonsaajan kotitaloutta, jossa toinen tulonsaaja on työttömänä. Lopulliseen analyysiin otin seitsemän kotitaloutta. Tutkimusaineisto ei ole tilastollisesti edustava, joten yleistämisen taso ei ole tilastollinen vaan analyyttinen (Yin 1994, 30). Analyyttinen yleistäminen tarkoittaa, että tutkitut tapaukset voidaan yleistää suhteessa tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin, eikä kuten tilastollisessa yleistämisessä tutkimuspopulaatioihin tai -universumeihin (emt, 10). Tutkimusaineisto saa siis merkityksensä suhteessa aikaisempaan tutkimukseen.

Tutkittavat kotitaloudet

Tutkittavilla kotitalouksilla on useita yhteisiä tekijöitä, jotka eivät poikkea kotitaloudesta toiseen niitä vertailtaessa. Kaikki analysoitavat kotitaloudet ovat Tampereelta ja siten kaikki maksavat tuloistaan samaa 18 prosentin kunnallisveroa. Kaikki kotitalouksissa asuvat henkilöt kuuluvat kirkkoon ja maksavat 1,25 prosentin kirkollisveroa. Tutkittavilla ei ole mahdollisten asuntojen lisäksi muuta verotettavaa varallisuutta. Kaikilla ansiotulot ovat ainoa tulonlähde.

Taulukossa 6 on esitelty analysoitavat seitsemän kotitaloutta niiden koon, ansiotulojen, bruttotulojen, käytettävissä olevien tulojen ja vapaasti käytettävissä olevien tulojen suhteen. Kotitalouksista kolme on yhden henkilön kotitalouksia. Joukkoon mahtuu myös yksinhuoltajakotitalous, kaksi kahden hengen kotitaloutta ja yksi kolmen henkilön kotitalous, johon kuuluu alaikäinen lapsi. Taulukosta 6 käy ilmi, että vaikka useat kotitaloudet ovat näennäisesti samantyyppisiä, vaihtelut ovat huomattavia kotitalouksien kesken vertailtaessa bruttotuloja, käytettävissä olevia tuloja ja vapaasti käytettävissä olevia tuloja. Erot ovat kiinnostavia, sillä ne kertovat kotitalouksien taustatekijöiden merkityksestä lähtökohtaisesti matalan tulotason kotitalouksissa.

Taulukko 6 Analysoitavat kotitaloudet: Ansiotulot, bruttotulot, käytettävissä olevat tulot ja vapaasti käytettävissä olevat tulot (Nykytilanne €/kk)

Analysoitavat kotitaloudet									
	Aikuisia	Lapsia	Ansiotulo	Brutto	KOT	VKOT	Brutto /k.y.	KOT /k.y.	VKOT /k.y.
Kotitalous 1	1		1 068	1108	920	230	1108	920	230
Kotitalous 2	1		1 068	1068	885	306	1068	885	306
Kotitalous 3	1		1 200	1200	964	66	1200	964	66
Kotitalous 4	1	1	1 200	1645	1 426	326	1097	951	217
Kotitalous 5	2		2 189	2189	1 808	1 081	1288	1064	636
Kotitalous 6	2		4 416	4416	3 065	2 310	2598	1803	1359
Kotitalous 7	2	1	5 254	5 354	3 548	2 508	2 434	1 613	1 140

Taulukossa on myös esitelty kotitalouksien bruttotulot, käytettävissä olevat tulot ja vapaasti käytettävissä olevat tulot sekä bruttomääräisinä että kulutusyksikköä kohden laskettuna. Kulutusyksiköt on laskettu käyttämällä OECD:n kotitalouden rakenteita painottavaa kulutusyksikkömääritelmää. OECD-kulutusyksikkö muodostetaan

seuraavasti: Ensimmäinen aikuinen saa painon 1, seuraavat yli 17-vuotiaat painon 0.7 ja alle 18-vuotiaat painon 0.5. Tulotason esittäminen myös kulutusyksikköä kohden tekee aineistosta paremmin keskenään vertailtavan. OECD:n kulutusyksikkömääritelmä on hieman kaavamainen, mutta toisaalta helposti ymmärrettävä ja se tulee ymmärtää suuntaa-antavaksi.

Koska tulotiedot on kerätty kyselyn avulla, on niihin suhtauduttava kriittisesti mahdollisten vastaajien tekemien virheiden takia. Nykyistä tulonmuodostustilannetta esittävät luvut on otettu annettuna, eikä kyselystä saatuihin tietoihin ole tehty muutoksia. Osa palautetuissa kyselylomakkeissa ilmoitetuista tulotiedoista on mahdollisesti hieman liian alhaisia. Osassa lomakkeissa tulotietoja on pyöristetty tasasummiksi. Mahdolliseen liian alhaisen tulotason virheeseen syynä on se, että TITRY:ssä palkan määräytymisen aikayksikkö on tunti ja siksi kuukausiansiot on ilmoitettu kertomalla tuntiansio luvulla 160, jolloin työviikon pituudeksi on oletettu 40 tuntia ja kuukauden pituudeksi neljä viikkoa. Tämän kertoimen käyttö antaa kotitalouksille todellisuutta pienemmät kuukausitulot, sillä yleensä kuukaudessa työtunteja kertyy enemmän. Tarkempien tulosten saamiseksi kyselyssä olisi ollut tarkoituksenmukaisempaa käyttää kyseltävänä yksikkönä tuntipalkkaa tai palkanmaksukauden mukaista kahden viikon palkkaa. Valitettavasti en kuitenkaan havainnut ongelmaa tehdessäni kyselylomaketta KOTO-mallin vaatimien tietojen pohjalta.

Yhden tulonsaajan kotitalouksista kotitaloudet 1, 2 ja 3 ovat yhden henkilön kotitalouksia. Kotitalous 4 on yksinhuoltajakotitalous.

- Kotitalous 1 asuu 29,5 neliömetrin vuokra-asunnossa, jonka vuokra on 298,70 euroa kuukaudessa.
- Kotitalous 2 asuu 64 neliömetrin osakehuoneistossa, jonka vastike on 178 euroa kuukaudessa.
- Kotitalous 3 asuu vuokralla 60 neliön asunnossa, jossa vuokra on 500 euroa kuukaudessa.

- Kotitalous 4 on yksinhuoltajakotitalous, joka asuu 58,5 neliömetrin vuokrahuoneistossa, jossa vuokra on 460 euroa kuukaudessa. Kotitalouteen kuuluu yksi 10-15 -vuotias lapsi, joten kotitalous on oikeutettu lapsilisiin. Lapsilisien lisäksi kotitalous saa elatusapua 118,15 euroa kuukaudessa.

Kotitalouksien asumismuodoissa ja siten -kustannuksissa on selkeitä eroja. Kotitalous 1 asuu huoneistossa, jonka vuokraa voidaan pitää melko normaalina, kun taas kotitalous 3 käyttää asumiseensa huomattavasti suuremman summan. Kotitalous 2 taas asuu velattomassa osakehuoneistossa, jolloin hänen asumiskustannuksensa ovat pienet, kun niitä verrataan vuokralla asuviin. Analysoitavat yhden henkilön kotitaloudet jakautuvat siten, että työntekijöiden nykyiset bruttotulot vaihtelevat 1068 eurosta noin 1200 euroon. Tulopohja on siis melko samanlainen kaikilla yhden tulonsaajan kotitalouksilla.

- Kotitalous 5 asuu 36 neliömetrin osakehuoneistossa, jonka vastike on 89,30 euroa kuukaudessa. Toisen tulonsaajan tulot ovat 1120 euroa kuukaudessa.
- Kotitalous 6 asuu 80 neliön osakehuoneistossa, jossa vastike on 177 euroa kuukaudessa. Toisen tulonsaajan tulot ovat 3300 euroa kuukaudessa.
- Kotitalous 7 asuu 114 neliömetrin osakehuoneistossa, jonka vastike on 110 euroa kuukaudessa. Toisen tulonsaajan tulot ovat 4095 euroa kuukaudessa. Kotitalous on oikeutettu lapsilisiin, sillä kotitalouteen kuuluu yksi alaikäinen 10-15 -vuotias lapsi.

Kotitaloudet 5 ja 6 ovat mielenkiintoisella tavalla erilaisia, sillä kotitaloudessa 5 molemmat tulonsaajat ovat suhteellisen pienituloisia, kun taas kotitaloudessa 6 TITRY:ssä työskentelevän lisäksi on 3300 euroa kuukaudessa ansaitseva tulonsaaja. Kaikissa kahden tulonsaajan kotitalouksissa toinen tulonsaaja käy töissä. Kulutusyksikköä kohden lasketut tulotasot ovat selvästi suurempia. Tosin vertailtaessa kahden matalatuloisen kotitaloutta yhden tulonsaajan kotitalouksiin ero muodostuu merkittäväksi vasta vapaasti käytettävissä olevien tulojen kohdalla.

6.4 Tutkimusasetelma ja aineiston analyysi

Tutkimusasetelma

Tutkimusasetelma on luotu siten, että tutkimuksessa toteutettavat simuloinnit oletetaan tapahtuneiksi vuoden 2004 alussa, jolloin LSY astui voimaan. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tutkimuksessa käytetään vuoden vaiheessa voimassa olleita työehtosopimuksia ja KOTO-mallia, johon on päivitetty tiedot tuon ajankohdan verotuksen ja sosiaaliturvan tiedoista. Myös kotitalouksien tulotiedot, jotka on kerätty vuoden 2003 syksyllä, oletetaan olevan vielä voimassa vuoden 2004 alussa.

Tutkimuksen rungon muodostaa kotitalouksien tulonmuodostuksen vaihtoehtoisten tilanteiden analyysi. Kannustavuutta mitattaessa verrataan kulloinkin tämän hetkistä ja simuloitua taloudellista asetelmaa keskenään vaihtoehtoiskustannuslaskennan avulla. Työn kannustavuutta arvioidaan nykyisen erityistyöllistämisyjärjestelmän ja tulevan sosiaalisten yritysten järjestelmän puitteissa. Tutkittavat vaihtoehtoistilanteet nähdään aina pitkäkestoisina, eikä siinä käsitellä työn kannustavuutta lyhyellä aikavälillä. Sekä nykyisen erityistyöllistämisen että lain määritelmän mukaisten sosiaalisten yritysten tarkoituksena on tarjota pitkäkestoisia työllistymismahdollisuuksia ja siksi mielestäni lyhytkestoisten pätkätoiden arviointiin ei ole erityistä tarvetta. Vaihtoehtoiset tilanteet on arvioitu vähintään vuoden kestäviksi, jolloin niistä on mahdollista saada kokonaiskuva julkisten tulonsiirtojen kannalta.

Aineiston analyysi

LSY:n tuomia muutoksia veroihin ja tulonsiirtoihin voi tarkastella kolmella analyysitasolla. Ensinnäkin analyysin kohteeksi voi ottaa lain vaikutuksen työntekijän kannalta, jolloin työntekijän tulojen muutosta seurataan työntekijän ja yrityksen sekä työntekijän ja julkisen sektorin välisinä tulonsiirtoina. Toinen mahdollinen analyysitaso on julkisen sektorin ja yrityksen välisten tulonsiirtojen suhde ja yrityksen toimintaedellytysten arvioiminen laajemmin. Kolmas mahdollinen analyysitaso on

julkisen sektorin näkökulma. Tällöin tarkastelussa on julkisen sektorin maksamat ja saamat tulonsiirrot ja tulonsiirtojen suhde julkisen sektorin sisällä, eli se kuinka laki muuttaa tulonsiirtojen rakennetta julkisen sektorin sisällä.

Aikaisemmin käytetyt lähestymistavat työn taloudellisen kannustavuuden mittaamiseen kotitalouksien näkökulmasta voi jakaa kahteen ryhmään. Toisessa ryhmässä kannustavuutta tarkastellaan oikeiden esimerkkikotitalouksien ja toisessa fiktiivisten kotitalouksien avulla.

Vertailukohtaa realistiseen tutkimusaineistoon perustavalle tutkimukselle olen hakenut Tuukka Arosaran (2000) pro gradu –tutkielmasta, jossa tutkittiin tukityön kannustavuutta käyttämällä tutkimusaineistona oikeita kotitalouksia. Hän vertasi kotitalouksien tulonmuodostusta tilanteissa, joissa tutkittavat olivat joko koko vuoden työttömänä tai puoli vuotta työttömänä ja puoli vuotta tukityöllistettyinä. Työttömyyden aikaisiksi tuloiksi simuloitiin sekä työmarkkinatuen/peruspäivärahan että ansiopäivärahan suuruiset summat. Tutkimuksen mukaan kotitalouksien rakenteelliset tekijät vaikuttavat tukityön vastaanottamisen kannattavuuteen. Kuitenkin useimmiten tukityö oli kotitalouksille taloudellisesti kannattavaa. Arosara analysoi työssään myös julkisten tulonsiirtojen suhdetta tukityöllistämistapauksissa. Tulonsiirtojen kannalta tutkittu tukityöllistäminen osoittautui kannattavaksi valtion kannalta. Samalla kun työttömyyskorvaukset poistuivat, saadut verotulot lisääntyivät. Myös kunnan kannalta tukityöllistäminen oli kannattavaa, sillä nousseiden verojen, vähentyneiden kustannusten ja valtiolta saadun työllistämisavustuksen avulla tukityöllistetyn työn hinnaksi muodostui kunkin kotitalouden kohdalla summa, joka oli murto-osa vastaavaan avoimilta markkinoilta palkattuun henkilöön verrattuna. (emt., 51-95).

Yleisempi tapa tutkia kannustavuutta on käyttää fiktiivisiä esimerkkikotitalouksia. Fiktiivisiä esimerkkejä käyttävässä tutkimuksessa pyritään luomaan ja esittelemään kotitaloustyyppisiä, jotka havainnollistavat tutkijoiden esittämiä väitteitä. Tällöin kotitaloustyypeiksi on valikoitunut tapauksia, joissa kiteytyvät työn kannustavuuden kannalta ongelmalliset piirteet sosiaaliturvajärjestelmässä. Työn kannustavuutta käsittelevässä luvussa esitellyt tutkimukset perustuivat lähes poikkeuksetta fiktiivisen

aineiston varaan. Esimerkiksi Antti Parpo (2001, 53-65) on kannustinloukkuja käsitelleessä tutkimuksessaan tehnyt tulonmuodostussimulaatioita työttömän yksinhuoltajan, yksin asuvan työttömän, työttömän pariskunnan ja opiskelijan tapauksista. Jaana Kurjenoja (2001b, 56-62) taas on käyttänyt esimerkkikotitalouksina kolmea lapsiperhettä, joista yksi on nelihenkkinen, työssä käyvä ja kaksilapsinen, toinen nelihenkkinen, työmarkkinatukea saava ja kaksilapsinen ja kolmas kolmen henkilön yksinhuoltajakotitalous. Fiktiivisissä kotitalouksissa kotitalouksien asumiseen liittyvät tekijät perustuvat yleensä olettamukseen keskivertovuokralla asumisesta.

Tässä tutkimuksessa LSY:n vaikutuksia kotitalouksien tulonmuodostukseen realistisen aineiston pohjalta. Ensiksi pyrin selvittämään nykyisen työllistämisyjärjestelmän kannustavuutta ja tätä taustaa vasten selvittämään LSY:n kannustavuutta. Näiden vertailujen avulla teen arvioni lain tehokkuudesta taloudellisen kannustavuuden näkökulmasta. Oikeiden esimerkkikotitalouksien käyttö hieman rajoittaa analyysiä, sillä kerätyssä aineistossa ei ilmene kaikkia niitä kotitaloustyyppejä, joita fiktiivisessä tutkimusotteessa on mahdollisuus helposti konstruoida.

Suhteuttaakseni LSY:n taloudellisia vaikutuksia tutkituille kotitalouksille, tarkastelen ensin nykyjärjestelmän kannustavuutta. Nykyjärjestelmää verrataan tilanteeseen, jossa tulonsaajan tulonlähteenä on työttömyysturvan peruspäiväraha. Toisena mielekkäänä vaihtoehtona oli tutkimuksen kohderyhmän takia tutkia TITRY:n tuloja suhteessa vajaakuntoisuuden takia saatavaan eläkkeeseen. Laskelmissa tulokset olivat samansuuntaisia, joten esittelen tässä tulokset, kun vertailukohteena on työttömyysturva ja työttömyyskorvauksena on peruspäiväraha.

Toisena näkökulmana on LSY:n vaikutus kotitalouksien nykytilanteeseen. Laissa määritellään, että kaikille yrityksessä työskenteleville työntekijöille maksetaan yleisten työehtosopimusten mukaista palkkaa. Sekä metalli- että tekstiili- ja vaateollisuuden työehtosopimuksissa työntekijän palkka määräytyy työtehtävien mukaan määritellyn työn vaatavuuden mukaan. Vaikka kullekin työntekijälle todellisuudessa määritellään yksi työnvaativuusryhmä, jonka mukaan henkilön palkka määräytyy, analyysissä kunkin kotitalouden nykyistä asemaa verrataan kaikkiin mahdollisiin vaihtoehtoihin.

Näin on mahdollista rakentaa laaja-alainen kuva, jossa kaikkien kotitalousrakenteiden vaikutus muutoksessa tulee esille. Muut muuttujat pidetään analyysissä ennallaan, eli kotitalouden rakenne katsotaan muuttumattomaksi.

Analyysissä mielenkiinto kohdistuu kotitalouksien tulotasossa tapahtuvien muutosten aiheuttamiin muutoksiin käytettävissä oleviin tuloihin ja vapaasti käytettävissä oleviin tuloihin. Tutkimuksessa kannustavuutta mitataan ensisijaisesti nettokorvausaste- ja tulonmenetyks, eli efektiivisen marginaaliverotuksen käsitteiden avulla. Nettokorvausaste on muuttuneiden tulojen suhde alkuperäiseen tulotasoon. Toisin sanoen siinä vaihtoehdoisen tilanteen vaikutukset kotitaloudelle suhteutetaan kotitalouksien nykyiseen tulotasoon. Tulonmenetyks kuvaa sitä rahamäärää, joka lisääntyneestä tulotasosta ei jää kotitalouden omaan käyttöön, vaan leikkaantuu julkisen sektorin tulonsiirtoina pois kotitalouden käytöstä.

Ensimmäinen korvausasteen määrittelemisessä käytetty laskutapa, eli käytettävissä olevien tulojen suhteen laskettu korvausaste, kertoo kannustavuudesta yleisesti käytetyn elintasomittarin mukaan. Toinen korvausasteen laskutapa, eli vapaasti käytettävissä olevien tulojen suhteen laskettu korvausaste, kertoo kannustavuudesta näkökulmasta, jossa tulotason nousu nähdään kannustavana, jos se nostaa kotitalouden kulutusmahdollisuuksia käytännössä pakollisten menojen jälkeen (esim. Rönkkö 1995).

Aineiston esitystapa

Aineiston analyysissä pyrin tiiviiseen esitystapaan ja yritän kussakin tapauksessa tuoda esille keskeisimmän informaation. Käytän tulosten esittelyssä hyväkseni taulukoiden lisäksi selventäviä kaavioita, joiden avulla on helpompi mieltää tarkasteltavien muuttujien suhteita. Esittelen tutkimusaineiston molemmat analyysitasot kahden alaotsikon alla. Olen jakanut aineiston yhden ja kahden tulonsaajan otsikoiden alle. Yhden henkilön kotitaloudet alaotsikon alla on keskeisenä näkökulmana tulotason muutoksen vaikutukset käytettävissä ja vapaasti käytettävissä oleviin tuloihin. Millä tavalla tulotasoissa ilmenevät erot muuttuvat simuloituissa tilanteissa? Muuttuuko maksettujen ja saatujen tulonsiirtojen määrä huomattavalla tavalla suhteessa

bruttotulojen nousuun? Mikä on kotitalouden asumismuodon vaikutus tulonmuodostukseen vaihtoehtoisissa tilanteissa? Yksinhuoltajakotitalouden tapauksessa huomio kääntyy toisaalta sen vertaamiseen yhden henkilön kotitalouksiin, toisaalta myös vertailuun kahden aikuisen lapsiperheen kanssa. Tällöin keskeiseksi muuttujaksi nousevat lapsen vaikutus tulonmuodostukseen tulotason muutostilanteessa sekä yksinhuoltajuuden vertaaminen kahden huoltajan malliin nähden. Onko yksinhuoltajatalous todennäköisemmässä vaarassa jäädä kannustinloukkuun kuin muut kotitaloudet? Kahden tulonsaajan kotitalouksien keskeisinä vertailuryhminä ovat ensisijaisesti yhden henkilön kotitaloudet sekä kahden aikuisen ja lapsen kotitalous. Tässä yhteydessä kiinnostuksen kohteeksi nousee puolison tulojen vaikutus kotitalouden tulotason kokonaisuuden muodostumiseen. Kahden aikuisen kotitaloutta, jossa on lapsi, verrataan kahden henkilön kotitalouksiin sekä yksinhuoltajakotitalouteen. Mikä on lapsen vaikutus tulotason muutokseen, kun kotitaloudessa on kaksi aikuista henkilöä? Mikä on kahden elättäjän mallin suhde yksinhuoltajamalliin?

Taulukoissa esitetyt summat on pyöristetty tasaeuroiksi luettavuuden helpottamiseksi. Myös kaavioiden pohjana käytetyissä taulukoissa on käytetty tasaeuroihin pyöristettyjä summia. Varsinkin pienellä vaihteluvälillä tämä saattaa aiheuttaa taulukoihin ja kaavioihin pieniä virheitä, jolloin erot saattavat korostua tai jäädä hieman liian pieniksi. Pyöristyksistä aiheutuvat virheet eivät kuitenkaan ole tutkimustulosten kannalta merkityksellisiä vaan lähinnä kosmeettisia.

Simuloitavat palkkatasot

Vertailen analyysissä henkilöiden nykyistä tulotasoa tulotasoon, jonka henkilö saavuttaisi, jos LSY olisi voimassa. Määritelmä sosiaalisista yrityksistä pitää sisällään kohdan, jonka mukaan jokaiselle työntekijälle maksetaan työntekijän yksilöllisestä tuottavuudesta riippumatonta alalla vallitsevaa normaalia palkkaa. Alalla vallitsevaksi normaaliksi palkaksi katsotaan työehtosopimusten mukainen minimipalkka. Simuloinnin lähtökohtana on LSY:n voimaanastumisen aikainen tilanne ja siksi simuloinnissa käytetään työehtoja jotka olivat voimassa 1.1.2004.

Koneistamon tapauksessa työehtosopimuksella tarkoitetaan Metallityöväen liiton ja Metalliteollisuuden keskusliiton välistä metalliteollisuuden työehtosopimusta (Metalliteollisuuden... 2003). Ompelimon puolella käytettävä työehtosopimus on Tekstiili- ja vaatetusteollisuuden ja Tekstiili- ja vaatetustyöväen liiton välistä työehtosopimusta (Tekstiili- ja... 2003). Koska kaikki tutkittavat ovat tällä hetkellä selkeästi rajattavissa ammateissa, laissa tarkoitetut minimityöehdot voidaan siksi määritellä melko aukottomasti. Tällä hetkellä työehtoina noudatetaan Palvelualojen toimialaliiton ja erityispalvelujen ammattiliiton sopimaa työkeskuksia koskevaa työehtosopimusta (Työehtosopimuksia... 2003). Laki ei tuo muutoksia tämän työehtosopimuksen mukaisiin työaikoihin.

Sekä metalliteollisuudessa että tekstiili- ja vaatetusteollisuudessa työntekijöiden palkka määräytyy työtehtävien mukaan määriteltyjen vaativuusluokitusten mukaan. TITRY:n toiminnanjohtaja Reijo Saarinen on määritellyt työtehtävien vaativuusluokat taulukossa 7 esitetyllä tavalla työntekijäkohtaisesti.

Taulukko 7 Työntekijät ja työehtosopimuksen mukaiset palkat 1.1.2004

Metalli				Teva			
TVR	Työntek.	/h	/kk	TVR	Työntek.	/h	/kk
1	0	7,06	1214,32	1	5	6,48	1114,56
2	14	7,42	1276,24	2	11	6,78	1166,16
3	3	7,79	1339,88	3	2	7,10	1221,20
4	0	8,18	1406,96	4	0	7,44	1279,68
5	5	8,50	1462,00	5	2	7,79	1339,88

Sekä koneistamon että ompelimon työntekijöiden työn vaativuus on arvioitu ryhmiin 1-5. Taulukossa 7 on esitelty koko tutkimuspopulaation sijoittuminen työehtosopimuksissa mainittuihin työn vaativuusryhmiin. Taulukosta käy ilmi, että valtaosa työntekijöistä sijoittuu matalimpiin työn vaativuusryhmiin. Tämä on otettava huomioon tehtäessä johtopäätöksiä analyysissä tehdyistä simulaatioista, koska aineiston analyysissä simuloidaan kaikilla tulotiedot kaikkien työnvaativuusryhmien suhteen. On siis todennäköisempää, että LSY:n toteutuessa analyysin kotitaloudet sijoittuvat matalampiin työn vaativuus- eli palkkaryhmiin. Analyysissä ei käytetä kaikkia työehtosopimuksissa mainittuja työn vaativuusryhmiä, sillä madaltuneen työkyvyn takia

työntekijät sijoittuvat sekä koneistamon että ompelimon puolella työn vaativuusryhmiin 1-5. Vaikka kukaan tutkimuspopulaatiosta ei sijoitu työn vaativuusluokkaan 4 kummassakaan vaativuusryhmämäärittelyssä, esityksen selkeyden vuoksi tulokset esitetään myös tämän työn vaativuusryhmän suhteen.

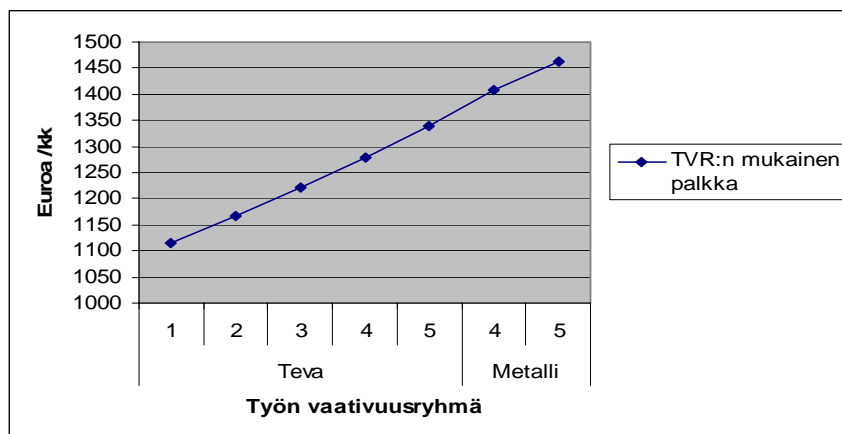
Kunkin kotitalouden tilannetta verrataan yhteensä seitsemään mahdolliseen tulotilanteeseen. Joissain tapauksissa työntekijän tämän hetkinen tulotaso ylittää alimmat vertailtavat palkkatasot. Nämä palkkatasot jätetään tällöin tarkastelematta, koska tällaista palkan alennusta ei käytännössä toteutettaisi, eikä sitä ole siksi tarkoituksenmukaista tutkia.

LSY vaikuttaa eri tavoin tutkittaviin kotitalouksiin. Yhtenä vaikuttajana on työntekijän lähtökohtainen palkkataso. Nykyisellään TITRY:n työntekijöiden palkat eivät ole suoraan yhteydessä alakohtaisten työehtosopimusten mukaisten palkkojen kanssa siten, että nykyisten palkkatasojen perusteella voisi suoraan päätellä, mihin työn vaativuusryhmän mukaiseen palkkaryhmään henkilö kuuluu. Tutkimustulokset esitetään niin, että kunkin kotitalouden osalta arvioidaan tulonmuutosta kaikissa tutkimuksen kannalta relevanteissa työn vaativuusryhmissä ikään kuin kaikilla työntekijöillä olisi mahdollisuus työllistyä mihin tahansa työtehtävään.

Taulukossa 7 on esitelty myös voimassaolevan työehtosopimuksen mukaiset palkat kussakin vaativuusryhmässä. Kuukausipalkat on saatu käyttämällä tuntipalkkoihin TITRY:ssä käytettävää työajan kuukausikerrointa 172. Taulukosta käy ilmi, että metalliteollisuudessa käytettävän työehtosopimuksen minimipalkkataso on kauttaaltaan selvästi korkeampi kuin tekstiili- ja vaatetusteollisuudessa.

Metalliteollisuuden palkkaryhmät 1, 2 ja 3 ovat hyvin lähellä tekstiili- ja vaatetusteollisuuden palkkaryhmiä 3, 4 ja 5. Simuloinnissa ei ole tarkoituksenmukaista käyttää näitä molempia ja siksi simuloinnissa käytetään tekstiili- ja vaatetusteollisuuden vaativuusryhmien 1-5 ja metalliteollisuuden vaatimusryhmien 4 ja 5 mukaisia palkkoja. Kaaviosta 2 näkyy, että palkka nousee vaativuusryhmittäin melko lineaarisesti, keskimäärin noin 60 euroa ryhmästä toiseen. Analyysin kannalta lineaarisuus on hyvä

asia, eikä summa itse asiassa poikkea paljoa aikaisemmissa tutkimuksissa käytetyistä porrastuksista. Esimerkiksi Antti Parpo (2001) on käyttänyt simuloinnissaan 300 markan (50,46 euroa) porrastuksia.

Kaavio 2 Analysoitavat palkat työn vaativuusryhmittäin

Tarkasteltaessa työehtosopimusten mukaisia palkkoja huomataan, että yleisen työehtosopimuksen mukaisen palkan maksaminen ei automaattisesti tarkoita tulotason nousua. Varsinkin tekstiili- ja vaatetusosalalla alimpien palkkaryhmien kuukausiansiot eivät yllä TITRY:ssä työskentelevien nykyisiin kuukausiansioihin. Näissä tapauksissa analyysin kohteena on työntekijän nykyisen tulotason ylittävät palkkaryhmät.

7. TUTKIMUSTULOKSET

7.1 Nykyjärjestelmän kannustavuus

Arvioidakseni LSY:n taloudellisia vaikutuksia tutkituille kotitalouksille, tarkastelen ensin lyhyesti nykyjärjestelmän kannustavuutta. Nykyjärjestelmää verrataan tilanteeseen, jossa tulonsaajan tulonlähteenä on työttömyysturvan peruspäiväraha. Toisena mielekkäänä vaihtoehtona oli tutkimuksen kohderyhmän takia tutkia TITRY:n tuloja suhteessa vajaakuntoisuuden takia saatavaan eläkkeeseen. Laskelmissa tulokset

työttömyysturvan ja kansaneläkkeen suhteen olivat samansuuntaisia, joten esittelen tässä tulokset, kun vertailukohteena on työttömyysturva ja työttömyyskorvauksena on peruspäiväraha.

Yhden tulonsaajan kotitaloudet

Yhden tulonsaajan kotitaloudet ovat kaikki työttömyyden aikana taloudellisesti tiukoilla. Taulukosta 8 huomataan, että niistä kaikki ovat työttöminä ollessaan taloudellisesti vaikeassa tilanteessa ja ovat oikeutettuja toimeentulotukeen. Kun kotitalouksien saama toimeentulotuki otetaan huomioon, kaikki kotitaloudet ovat tilanteessa, jossa vapaasti käytettävissä olevat tulot ovat lähellä nollaa eli pakollisten elinkustannusten jälkeen kotitalouksilla ei juuri ole käytettävissä rahaa muihin tarpeisiin.

Taulukko 8 Yhden tulonsaajan kotitalouksien tulonmuodostus (peruspäiväraha – työ TITRY:ssä)

		Kotitalous				
Asema		1	2	3	4	4 /k.y.
Työtön	Brutto	733	651	758	1215	810
	KOT	640	558	670	1105	737
	VKOT	-47	-22	-227	5	3
	Toimeentutuki	25	7	226	7	5
Titry	Brutto	1108	1068	1200	1645	1097
	KOT	920	885	964	1426	951
	VKOT	233	306	66	323	215
Muutos	Brutto	375	417	442	430	287
	KOT	280	327	294	321	214
	VKOT	280	328	293	318	212
Korvaavuusaste (KOT)		1,44	1,59	1,44	1,29	1,29

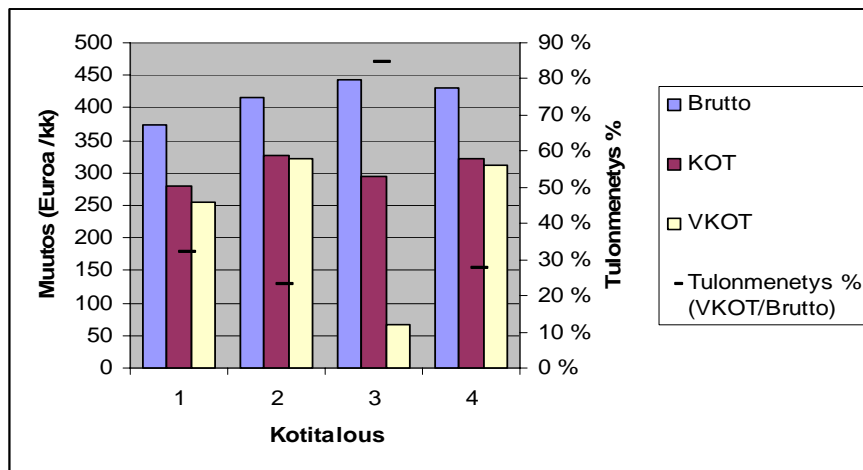
Yhden tulonsaajan kotitaloudet ovatkin työttömänä ollessaan tilanteessa, jossa työllistymisen voi lähtökohtaisesti nähdä olevan kannustava vaihtoehto. Kotitalous 3, joka asuu huomattavasti kalliimmassa asunnossa kuin muut saa toimeentulotukea työttömänä kaikkein eniten, eli 266 euroa kuukaudessa. Hänen tapauksessaan toimeentulotuki näyttää paikkaavan työttömyysturvan ja asumistuen riittämättömyyttä. Matalammalla vuokralla (299 euroa /kk) asuva kotitalous 1 saa toimeentulotukea 25

euroa ja omassa huoneistossa asuva kotitalous 2 saa seitsemän euroa. Myös yksinhuoltajakotitalous saa toimeentulotukea seitsemän euroa. Saamiensa perhe-
etuuksien takia yksinhuoltajakotitalous on kulutusyksikköä kohden laskettuna hieman paremmassa asemassa kuin muut yhden tulonsaajan kotitaloudet.

Siirryttäessä työttömyydestä töihin kotitalouksilla 1 ja 3 nettokorvaavuus on 1,44. Työttömyystilanteessa näyttääkin siltä, että käytettävissä olevien tulojen mittarilla sosiaaliturvajärjestelmä on neutraali näiden kahden toisista poikkeavan asumismuodon suhteen. Omassa asunnossa asuvalla kotitalous 2:lla korvaavuusaste on lähtökohtaisesti matalampien asumistukien takia korkeampi 1,59. Samasta syystä myös kotitalouden lähtökohtainen käytettävissä olevien tulojen taso on matalampi, mikä osittain selittää korkeamman korvaavuusasteen. Taulukosta käy ilmi myös, että kotitalous 2:n tulotaso nousee euromääräisesti eniten kaikilla tulomittareilla.

Yksinhuoltajakotitalous 4:llä työllistymisen korvaavuus jää pienemmäksi kuin muilla yhden tulonsaajan kotitalouksilla. Kuitenkin kulutusyksikköä kohden laskettaessa huomataan, että kotitalouden nykytilanne on taloudellisesti samansuuntainen muiden kotitalouksien kanssa (poislukien kotitalous 3). Työttömyyden aikana kotitalous on oikeutettu työttömyysrahan lapsikorotukseen, minkä leikkautuminen työllistymistilanteessa hieman laskee korvaavuusastetta.

Käytettävissä olevia tuloja käyttämällä saatu nettokorvaavuusaste ei kuitenkaan tunnu kertovan koko totuutta tulojen muutoksessa. Kaaviossa 3 on esitetty työllistymisen aiheuttamat muutokset yhden tulonsaajan kotitalouksien tuloihin. Vapaasti käytettävissä olevien tulojen kohdalla on huomioitu kotitalouksille maksettu toimeentulotuki.

Kaavio 3 Työllistymisen aiheuttama muutos tuloihin ja tulonmenetys yhden tulonsaajan kotitalouksilla

Kaaviossa 3 on esitetty kotitalouksien työllistymisen aiheuttaman tulotason nousuun liittyvä tulonmenetys. Prosentti kuvaa sitä osuutta, joka henkilöiden työllistymisen aiheuttamasta bruttotulojen lisäyksestä leikkautuu kotitalouksien vapaasta käytöstä. Toisin sanoen prosenttiluku kertoo, kuinka suuri osuus bruttotulojen kasvusta jää tutkittavien kotitalouksien omaan käyttöön vapaasti käytettävissä olevien tulojen mittarilla. Tulonmenetysprosentti on saatu vertaamalla vapaasti käytettävissä olevien tulojen muutosta bruttotulojen muutokseen.

Kotitalouksilla 1,2 ja 4 tulonmenetys liikkuu 23 ja 32 prosentin välillä. Näiden kotitalouksien kannalta työllistyminen näyttäytykin kannattavana, sillä kaikilla tulonmenetys on alle kolmanneksen. Tulonlisäyksestä jää kotitalouksien käyttöön yli kaksi kolmasosaa, joten näiden kotitalouksien kannalta työllistyminen työkeskukseen on taloudellisesti kannattavaa. Kotitalouksilla käytettävissä olevilla tuloilla ja vapaasti käytettävissä olevilla tuloilla on selkeä yhteys toisiinsa. Kotitalouksilla 1,2 ja 4 tulot nousevat selvästi, 250:stä 320 euroon, riippuen henkilön nykyisestä palkkatasosta TITRY:ssä.

Mielenkiintoinen huomio on, että yksinhuoltajakotitaloudella 4 työn kannustavuus näyttää olevan samaa luokkaa kotitalouksien 1 ja 2 kanssa, eikä sillä näyttäisi olevan ongelmaa työn kannustavuuden suhteen, vaikka yksinhuoltajakotitalouksia on

perinteisesti pidetty ryhmänä, johon kannustinloukut vaikuttavat voimakkaasti. Siihen, että työn vastaanottaminen on kotitalous 4:n kannalta taloudellisesti kannattavaa, vaikuttaa luultavasti se, että kotitalouden lapsi on jo kouluikäinen ja siksi kunnalliset päivähoitomaksut eivät aiheuta kannustinloukkua, kuten kannustavuutta käsittelevässä tutkimuksessa on esitetty.

Vahvasti toimeentulotuesta riippuvaisen kotitalouden 3 bruttotulojen lisäyksestä 85 prosenttia leikkautuu pois lähinnä toimeentulotuen menetyksinä. Tämän kotitalouden kannalta ei olekaan itsestään selvää, kannattaako työn tekeminen taloudellisesti – kotitalous on kannustinloukussa. Kannustinloukun syntymiseen on tässä tapauksessa vaikuttanut työttömyyden aikaisen korvauksen ja asumistuen riittämättömyys kotitalouden asuinkustannusten kattamiseen. Asumista on pitänyt yllä mainittujen tukijärjestelmien lisäksi rahoittaa toimeentulotuella, jonka voimakas leikkaantuminen työllistymistilanteessa aiheuttaa tälle kotitaloudelle tuloloukun. Toisaalta on myös syytä huomata, että matalatuloiselle kotitaloudelle, jolla ei jää käytännössä juuri rahaa vapaaseen käyttöön, 67 euron lisäys kuukausittaiseen vapaasti käytettävissä olevaan tuloon on jo merkittävä lisä. Siitä huolimatta 85 prosentin menetys on kohtuuton kotitalouden kannalta. Tapaus 3 osoittaa asumismuodon vaikutuksen, ja samalla käytettyjen tulomittareiden vaikutuksen tehtyihin johtopäätöksiin. Käytettävissä olevien tulojen mittarilla, jossa ei huomioida pakollisia elinkustannuksia, työn vastaanottaminen näyttää kotitalous 3:lle yhtä houkuttelevalta vaihtoehdolta kuin muillekin yhden tulonsaajan kotitalouksille. Kuitenkin toimeentulotuen huomaavan vapaasti käytettävissä oleva tulo –muuttujan käyttäminen paljastaa kotitalouden asumismuodosta riippuvaisen kannustinloukun. Tässä tapauksessa toimeentulotuki vähentää huomattavasti työn kannustavuutta.

Kahden tulonsaajan kotitaloudet

Kannustavuuden näkökulmasta kahdentulonsaajan kotitaloudet ovat erilaisessa asemassa kuin yhden tulonsaajan kotitaloudet. Tilanteeseen vaikuttaa olennaisesti se, että tutkimusaineistossa kaikki kahden tulonsaajan kotitaloudet ovat sellaisia, joissa toinen henkilö käy töissä ja siksi näissä kotitalouksissa asumistuki ja toimeentulotuki

eivät vaikuta työn tekemisen kannustavuuteen. Kotitalouksien tulotasojen tarkasteleminen kokonaisuutena osoittaa, että näissä kotitalouksissa kannustavuuteen vaikuttaa olennaisesti toisen tulonsaajan tulo. Kulutusyksikköä kohden laskettuna kotitalous 6 on kahden tulonsaajan kotitalouksista parhaassa asemassa niin toisen tulonsaajan ollessa työttömänä kuin töissäkin. Pienituloisen kotitalous jää sekä kokonaistuloiltaan että kulutusyksikköä kohti lasketuilta tuloiltaan selvästi jälkeen muista kahden tulonsaajan kotitalouksista.

Taulukko 9 Kahden tulonsaajan kotitalouksien tulonmuodostus (peruspäiväraha – työ TITRY:ssä)

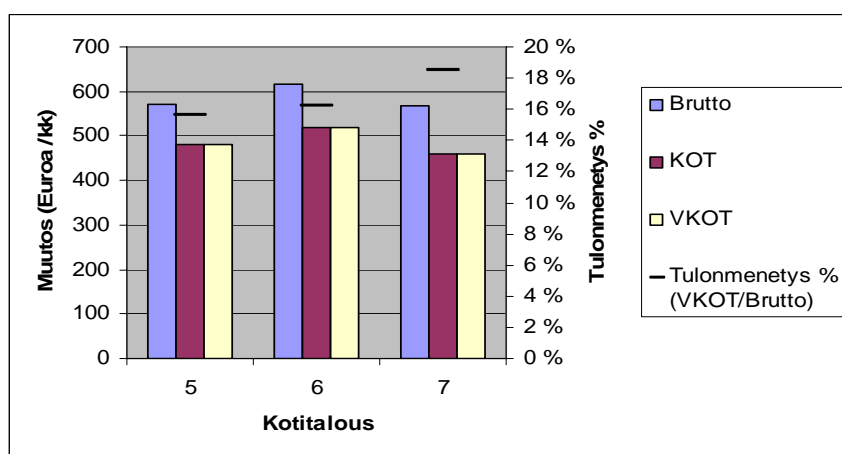
Asema		Kotitalous					
		5	5 /k.y.	6	6 /k.y.	7	7 /k.y.
Työtön	Brutto	1618	952	3798	2234	4788	2176
	KOT	1326	780	2547	1498	3087	1403
	VKOT	599	352	1792	1054	2047	930
	Toimeentutuki	0	0	0	0	0	0
Titry	Brutto	2189	1288	4416	2598	5354	2434
	KOT	1808	1064	3065	1803	3548	1613
	VKOT	1081	636	2310	1359	2508	1140
Muutos	Brutto	571	336	618	364	566	257
	KOT	482	284	518	305	461	210
	VKOT	482	284	518	305	461	210
Korvaavuusaste (KOT)		1,36	1,36	1,20	1,20	1,15	1,15

Taulukosta 9 nähdään työllistymisen vaikutus kahden tulonsaajan kotitalouksien tuloihin. Kotitalous 5:llä nettokorvaavuusaste, eli käytettävissä olevien tulojen suhde työttömyyden ja työllisyyden aikana on 1,36 eli kotitalouksien käytettävissä oleva tulotaso nousee 36 prosentilla. Kotitaloudelle, jonka toinen tulonsaaja on pienituloisen, toisen tulonsaajan työllistymisellä TITRY:n kaltaiseen työllistämisyksikköön, on suurempi merkitys sen tulotasolle kokonaisuutena. Työllistyminen lisää kotitalouden käytettävissä olevaa tulotasoa yli kolmanneksella, kun muilla kotitalouksilla käytettävissä olevat tulot nousevat 15 ja 20 prosenttia.

Kotitalous 6:lla, jonka toisen tulonsaajan tulot ovat 3300 euroa kuukaudessa, kotitalouden käytettävissä oleva tulotaso nousee viidenneksellä, eli myös kotitalouden näkökulmasta työllistyminen tuo selvän taloudellisen kannusteen. Kotitalous 7:llä tilanne näyttää hieman erilaiselta. Kotitalouden toisen tulonsaajan tulot ovat 4095 euroa

kuukaudessa. Tällä kotitaloudella työllistymisen korvaavuusaste on 1,15 eli tulotaso nousee 15 prosenttia. Tämän kotitalouden näkökulmasta kannustavuuden suhteen aletaan olla rajalla sen suhteen, onko työllistyminen taloudellisessa mielessä kannattavaa, jos otetaan huomioon työtä tehtäessä menetetty vapaa-aika. Kyseessä ei kuitenkaan ole kannustinloukku vaan tilanteeseen vaikuttaa kotitalouden toisen tulonsaajan suuret tulot.

Koska kaikki kahden tulonsaajan kotitaloudet ovat sosiaalisten tulonsiirtojärjestelmien ulkopuolella, bruttotulojen muutokset vaikuttavat käytettävissä oleviin tuloihin huomattavasti yksinkertaisemmin kuin yhden tulonsaajan kotitalouksien tapauksessa. Kaaviosta 4 nähdään, että kahden tulonsaajan kotitalouksilla tulonmenetys toisen tulonsaajan siirtyessä työttömyydestä TITRY:yn töihin pysyy kaikilla kohtuullisena. Vapaasti käytettävien tulojen lisääntymisen suhde bruttotulojen lisääntymiseen on melko korkea – tuloista leikkautuu esimerkkitalouksilla 16-19 prosenttia, eikä kotitalous 3:n kaltaisia kannustinongelmia esiinny.

Kaavio 4 Työllistymisen aiheuttama muutos tuloihin ja tulonmenetys kahden tulonsaajan kotitalouksilla

Tutkitut kahden tulonsaajan kotitaloudet ovat kaikki kannustinongelmien ulkopuolella. Edes kotitalous 5, jossa toisen tulonsaajan tulotaso on suhteellisen matala, ei kärsi näistä ongelmista. Kuten kaaviosta 5 voidaan nähdä, sen tulotason kasvu ja tulonmenetysprosentti on samaa luokkaa kuin muillakin. Toisaalta on huomioitava, että

sama tulotason muutos nostaa suhteellisesti enemmän kotitalouden käytettävissä olevia ja vapaasti käytettävissä olevia tuloja kuin korkeampituloisilla kotitalouksilla. Kotitalous 7:n tulonmenetys on hieman suurempi kuin lapsettomilla kotitalouksilla, mikä johtuu työttömyyspäivärahan lapsikorotuksen menettämisestä työllistyttäessä. Kotitalouden kohdalla huollettava alaikäinen lapsi ei kuitenkaan muodosta kannustinongelmaa lapsettomiin kotitalouksiin nähden.

Yhteenveto

TITRY:ssä työskentelevien työntekijöiden kannalta nykyinen järjestelmä vaikuttaa yhtä poikkeusta lukuun ottamatta taloudellisesti kannustavalta. Koska työntekijöiden työn tuottavuus on laskenut vajaakuntoisuuden takia ja siksi työllistyminen avoimille työmarkkinoille ei ole todennäköistä, järjestelmä nostaa kotitaloudet ”normaaliyhteiskunnan” piiriin takaamalla kotitalouksille kohtuullisen tulotason. Erityisesti yhden tulonsaajan kotitalouksilla työttömyyden aikaiset tulot olivat niin matalia, että niiden avulla oli mahdollista peittää vain elämisen perustarpeet, eikä vapaaseen kulutukseen jäänyt juuri rahaa. Yhden tulonsaajan kotitalouksilla kuin kotitalous 3:n kohdalla työllistyminen TITRY:yn lisää merkittävästi kotitalouksien mahdollisuuksia vapaaseen kulutukseen. Kotitalous 3 on työttömänä ollessaan selkeässä kannustinloukussa korkeiden asumismenojensa ja toimeentulotuen tulovähenteisyyden takia. Kahden tulonsaajan kotitalouksien kohdalla ei löytynyt verotuksen ja sosiaaliturvan rakenteen aiheuttamia ongelmia kannustavuuden suhteen.

7.2 Lain sosiaalisista yrityksistä kannustavuus

Vajaakuntoisten työntekijöiden näkökulmasta nykyinen erityistyöllistämisen järjestelmä vaikuttaa melko toimivalta. Tuoko LSY parannusta kotitalouksien taloudelliseen asemaan? Tässä tutkimuksen osassa konstruoidaan vaihtoehtoisia tilanteita, joissa tarkastellaan kotitalouksien tulonmuodostusta LSY:n mukaisten työehtojen ja kotitalouksien ilmoittaman nykytilanteen välillä. Pyrkimyksenäni on arvioida, tuoko

laki tutkituille kotitalouksille taloudellista hyötyä ja kuinka tämä hyöty suhteutuu nykyjärjestelmään.

Samoin kuin nykyjärjestelmän analyysissä, tutkimustulosten esittely jakautuu kahteen pääryhmään sen mukaan, onko kotitalous yhden vai kahden tulonsaajan kotitalous. Yhden tulonsaajan kotitaloudet ovat siinä mielessä mielenkiintoisia, että heillä tämän hetkinen työllistyminen tuo tulotason, jossa heillä on mahdollisuus joutua sosiaaliturvan aiheuttamien kannustinloukkujen piiriin. Kuten jo nykyjärjestelmän analyysissä kävi ilmi, kahden tulonsaajan tapauksissa työn kannustavuuteen vaikuttaa toisen tulonsaajan tulot, eikä tutkittavat kahden tulonsaajan kotitaloudet ole mahdollisten sosiaaliturvan ja verotuksen aiheuttamien tuloloukkujen piirissä.

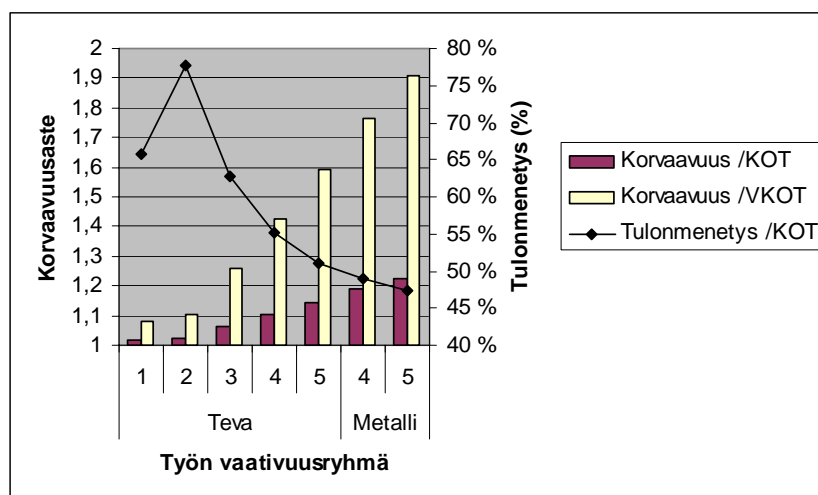
Yhden tulonsaajan kotitaloudet

Taulukossa 10 on esitelty työehtosopimusten mukaisten palkkojen aiheuttamat muutokset kotitalouksien tulomuodostukseen. Kaikilla kotitalouksilla käytettävissä olevat ja vapaasti käytettävissä olevat tulot reagoivat samansuuntaisesti, eikä kotitalouksilla esiinny samanlaista eroa tulomittareiden välillä, kuin esimerkiksi kotitalous 3:n tapauksessa työttömyyden ja TITRY:n välisessä vertailussa.

Taulukko 10 Sosiaaliseen yritykseen työllistymisen vaikutukset yhden tulonsaajan kotitalouksien tuloihin (euroa /kk)

		Teva					Metalli			
		1	2	3	4	5	4	5		
Kotitalous	1	Ansio	47	98	153	212	272	339	394	
		Brutto	33	58	113	172	232	299	354	
		KOT	16	22	57	95	133	173	207	
		VKOT	18	24	60	98	136	176	209	
Kotitalous	2	Ansio	47	98	153	212	272	339	394	
		Brutto	47	98	153	212	272	339	394	
		KOT	31	63	99	136	175	216	249	
		VKOT	31	62	98	136	174	215	248	
Kotitalous	3	Ansio	-	-	21	80	140	207	262	
		Brutto	-	-	21	80	140	207	262	
		KOT	-	-	14	41	79	119	153	
		VKOT	-	-	4	41	79	120	153	
Kotitalous	4	Ansio	-	-	21	80	140	207	262	
		Brutto	-	-	13	51	94	142	178	
		KOT	-	-	4	24	44	66	80	
		VKOT	-	-	5	25	45	66	80	

Kotitalous 1:n tapaus on työn kannustavuuden näkökulmasta mielenkiintoinen. Kotitalous asuu vuokralla ja on siten matalan tulotasonsa takia oikeutettu Kansaneläkelaitoksen maksamaan asumistukeen. Kotitalous sijoittuu nykyisellä palkkatasollaan (1068 euroa /kk) tilanteeseen, jossa ollaan asumistuen saamisen suhteen kriittisellä rajalla. Kansaneläkelaitos ei maksa asumistukea, jos sen laskennallinen määrä jää alle 16,81 euron. Tämän kotitalouden osalta tällä on keskeinen vaikutus työn kannustavuuteen alimmissa tutkittavissa palkkaryhmissä. Kotitalouden nykyinen palkkataso erotus tekstiili- ja vaatetusteollisuuden ensimmäiseen palkkaryhmään on alle viisikymmentä euroa kuukaudessa ja toiseen noin sata euroa kuukaudessa. Kuitenkin juuri tälle pienelle palkkavälille osuu asumistuen lakkaaminen kokonaan, mikä aiheuttaa piikin lisätulon menetyksen suhteen (kaavio 5). Ompelimon toisen palkkaryhmän tapauksessa käytettävissä olevien tulojen suhteen laskettu lisätulonmenetys on suurimmillaan, yli 75 prosenttia. Asumistuen lakkaaminen vaikuttaa myös korkeampien palkkojen alueella. Kannustinvaikutukset kuitenkin vähenevät simuloidun ja nykyisen palkan välisen eron kasvaessa. Koneistamon yleisimmässä palkkaryhmässä 2 (taulukossa *Teva 4*) tulonmenetys on vielä 55-prosenttista ja matalimmillaankin 47-prosenttista.

Kaavio 5 Simuloitujen palkkojen korvaavuusasteet ja tulonmenetys (%). Kotitalous 1

Kotitalous 1:n tapauksessa asumistuki luo tulotason kasvuun liittyvän kannustinongelman. Pahimmassa tapauksessa (*Teva 2*) lisääntyneistä ansiotuloista vain

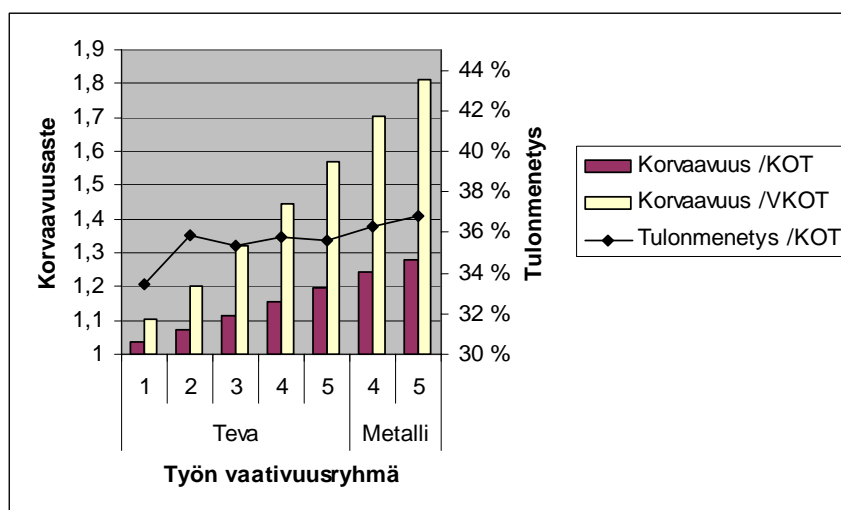
hieman yli viidennes jää kotitalouden omaan käyttöön. Vaikka lisätulon menetys on alle sadan prosentin, eli tulotason kasvu lisää myös kotitalouden käytettävissä olevia tuloja, voi asumistuen lakkaamisen aiheuttamaa tulojen leikkautumista pitää ongelmallisena.

Joka tapauksessa LSY vaikuttaa positiivisesti kotitalouden tulotasoon. Tulotason kasvua voidaan pitää merkittävänä, jos se on yli kymmenen prosenttia. Kaaviosta 5 näkyy, että tulotason kasvua kuvaava korvaavuusaste nousee tämän tason yli käytettävissä olevilla tuloilla mitattuna palkkaryhmässä *Teva 4 (Metalli 2)* ja vapaasti käytettävillä tuloilla *Teva 2*:ssa. Euromääräisesti tulot kasvavat molemmilla tulomittareilla lähestulkoon yhtä paljon (taulukko 10). Suhteellista mittaria käytettäessä sama euromääräinen korotus reagoi voimakkaammin vapaasti käytettävissä oleviin tuloihin, joiden lähtötaso on matalampi.

Asumistuen loppumiseen liittyvä tulojen leikkaantuminen näkyy myös korvausasteissa. Kahdessa alimmassa palkkaryhmässä tulojen kasvu ei ole kovin merkittävää käytettävissä olevien tulojen eikä vapaasti käytettävissä olevien tulojen mittarilla. Näissä ryhmissä käytettävissä olevat tulot lisääntyvät vain noin kahdella prosentilla. Käytettävissä olevat tulot lisääntyvät tämän jälkeen tasaisesti ollen korkeimmassa käytetyssä palkkaryhmässä jo 23 prosenttia. Kahden alemman palkkaryhmän jälkeen vapaasti käytettävissä olevien tulojen korvausaste alkaa kasvaa voimakkaasti. Mikäli kotitalous työskentelee yhteiskunnassamme paremmin palkatulla metalliteollisuuden puolella, LSY korottaa kotitalouden vapaasti käytettävissä olevia tuloja vähintään neljänneksellä ja parhaimmillaan 90 prosentilla, kun ompelimossa työskenteleminen tuo parhaimmillaan 60 prosentin korotuksen vapaisiin tuloihin.

Kotitalous 2:n tulonmuodostusta on mielenkiintoista verrata kotitalous 1:n tilanteeseen. Molemmilla kotitalouksilla on samat kuukausiansiot, eikä muissakaan kotitalouksien rakenteellisissa tekijöissä ole merkittäviä eroja, joten erot kannustavuudessa johtuvat suoraan asumismuotoon liittyvistä tekijöistä. Kotitalous 2 asuu itse omistamassaan osakehuoneistossa ja siksi sen lähtökohtainen tarve asumistukeen on pienempien asumiskustannuksien takia vähäisempi. Kotitalous 2 ei saa matalien asumiskustannustensa takia nykytilanteessa asumistukea.

Kaaviosta 6 näkyy, että kotitalouden tulonmenetys on kaikissa simuloituissa tulotilanteissa matalampi kuin kotitalous 1:llä. Tulonmenetys vaihtelee alimmasta 33 prosentin tulonmenetyksestä 37 prosenttiin. Asumistuen aiheuttamat kannustinvaikutukset ovat siis melko selvästi huomattavissa. Kun kotitalous 1:n tapauksessa lisääntyneistä käytettävissä olevista tuloista leikkautuu pahimmassa tapauksessa kolme neljänestä, tämän kotitalouden tulonmenetys kasvaa melko lineaarisesti, eikä kannustinongelmia synny.

Kaavio 6 Simuloitujen palkkojen korvaavuusasteet ja tulonmenetys (%). Kotitalous 2

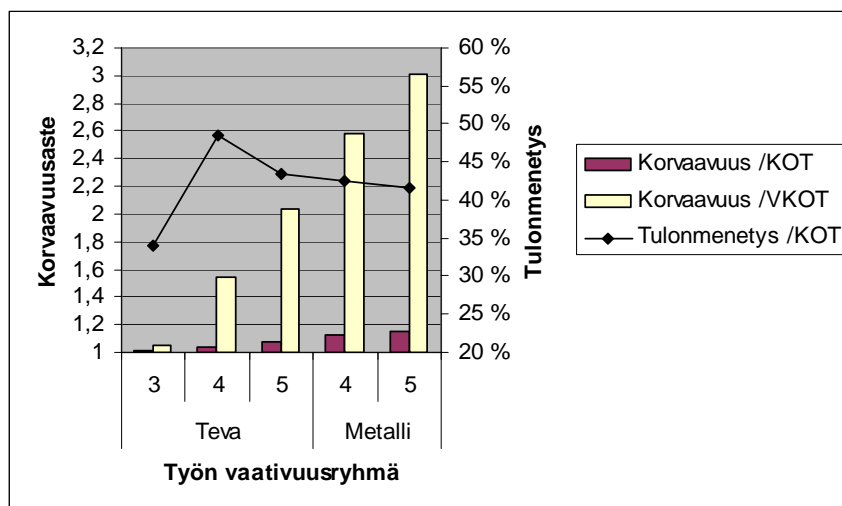
Toisin kuin kotitalous 1:n tapauksessa myös tulotason kasvua kuvaavat korvaavuusasteet reagoivat alusta pitäen yhdensuuntaisesti kasvavan tulotason suhteen. Käytettävissä olevia tuloja mittarina käyttäen korvaavuusaste nousee melko tasaisesti 3-4 prosentin välein palkkaryhmästä toiseen, ollen korkeimmillaan 28 prosenttia (vrt. Kotitalous 1: 23 %). Jos vaihtoehtoista järjestelmää pidetään kannustavana, kun tulotaso nousee kymmenen prosenttia, vapaasti käytettävissä olevilla tuloilla mitattuna työehtosopimuksen mukaiset palkat ovat aidosti kannustavia jokaisessa palkkaryhmässä.

Kotitaloutta 1 ja 2 vertaamalla huomataan, ettei työn kannustavuus ole neutraali kotitalouden asumismuodon suhteen, kuten esimerkiksi Pentti Rönkön (1995) mukaan tulisi olla. Asumistuen lakkaaminen aiheuttaa vuokralla asuvalle kotitalous 1:lle kannustavuuteen liittyviä ongelmia pienempien tulonlisäysten kohdalla. Käytettävissä olevien tulojen lisääntyminen kasvaa selvästi vähäisemmin kuin lähtökohtaisesti samaa palkkatasoa nauttivan kotitalous 2:n tapauksessa.

Kotitalous 3:n tulotaso TITRY:ssä (1200 euroa /kk) ylittää tekstiili- ja vaatetusalan kaksi alinta palkkaryhmää ja siksi lain vaikutuksia tulotasoon voi arvioida viidessä ylimmässä palkkaryhmässä. Alimmat palkkaryhmät eivät siis aiheuta muutosta kotitalouden palkka- ja tulotasoon. Näissä tuloryhmissä Kotitalous 3 olisi kuitenkin mielenkiintoinen tarkastelun kohde poikkeuksellisen korkeiden asumismenojensa takia. Kuten kotitalous 1, tämä kotitalous on oikeutettu asumistukeen vielä alimmassa palkkaryhmässä (*Teva 1*). Lisäksi kotitalous on oikeutettu toimeentulotukeen vielä kolmanneksi alemman palkkaluokan tapauksessa. Vasta tämän palkkaryhmän jälkeen asumiskustannusten jälkeiset tulot alkavat lisääntyä. Korkeiden asumiskustannusten takia mahdolliset kannustinongelmat liittyvät tällä kotitaloudella nimenomaan asumiskulujen peittämiseen käytettyyn toimeentulotukeen.

Ansiotulojen tulonmenetystä tarkasteltaessa (kaavio 7) kotitalous sijoittuu kotitalouksien 1 ja 2 välimaastoon. Kotitaloudella toimeentulotuki ikään kuin pehmentää asumistuen loppumisen aiheuttamaa vaikutusta ja tulonmenetys vaihtelee 34 - 49 prosentin välillä. Tilanne olisi kuitenkin toinen, jos kotitalouden lähtökohtainen tulotaso olisi matalampi. Asumistuen loppuminen toiseksi alimmassa palkkaryhmässä aiheuttaisi aidon tuloloukun, jossa ansiotulotason nouseminen johtaa käytettävissä olevien ja vapaasti käytettävissä olevien tulojen laskemiseen. Näiden kahden palkkaryhmän välillä on 51,60 euron ero kuukaudessa. Kuitenkin kotitalous 3:n tapauksessa sekä käytettävissä olevat että vapaasti käytettävissä olevat tulot laskisivat tällä tulovälillä noin 20 euroa. Lisäksi on mielenkiintoista huomioida, että vaikka *Teva 1* ja *Teva 3* palkkaryhmien välillä palkkojen ero on yli 100 euroa, käytettävissä olevat ja vapaasti käytettävissä olevat tulot nousevat vain noin 20 euroa, eli tällä välillä tulonmenetys olisi yli 80-prosenttista.

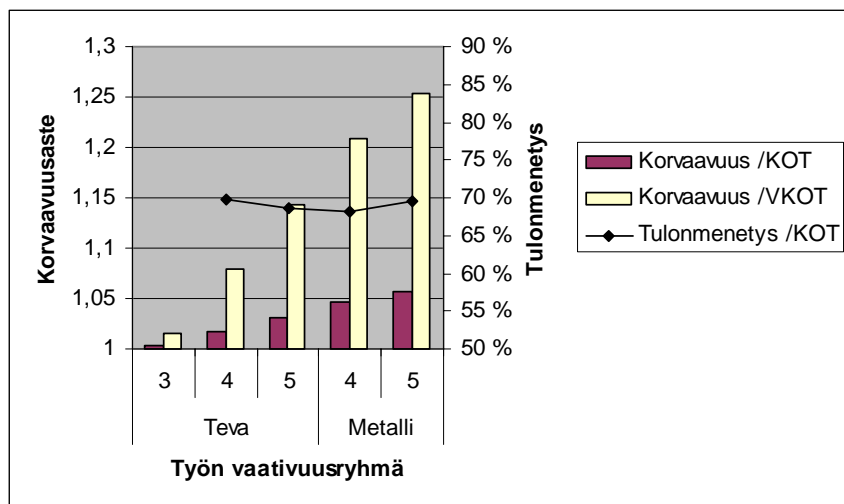
Kotitalous 3:n tämän hetkinen tulotaso estää ainoan tutkimusaineistossa esiintyvän aidon kannustinloukun syntymisen. Jos asumiskulujen peittämiseen joudutaan maksamaan tarveharkintaista toimeentulotukea, on mahdollista, että syntyy tilanteita, joissa ansiotulojen kasvu johtaa kotitalouden tulotason pienenemiseen.

Kaavio 7 Simuloitujen palkkojen korvaavuusasteet ja tulonmenetys (%). Kotitalous 3

Kotitalous 3:n poikkeuksellinen asumistilanne näkyy selvästi tulotason kasvua kuvaavissa korvausasteissa (kaavio 7). Kun käytettävissä olevilla tuloilla mitattuna korvaavuusaste kasvaa 3-4 prosenttiyksikön verran palkkaryhmästä toiseen, vapaasti käytettävissä olevat tulot reagoivat matalan lähtötilanteen takia huomattavan voimakkaasti ansiotulojen kasvamiseen. Korkeimmassa palkkaryhmässä kotitalouden vapaasti käytettävissä olevat tulot ovat kolminkertaiset verrattuna nykytilanteeseen. Tilanteeseen vaikuttaa olennaisesti se, että korkeiden asumiskulujen takia nykytilanteessa lähes kaikki kotitalouden tulot menevät asumiskuluihin ja muihin pakollisiin menoihin. Kannustavuuden näkökulmasta kotitalous on tällä hetkellä tilanteessa, jossa kannustavuuteen vaikuttavat tulonsiirtojärjestelmät ovat lakanneet vaikuttamasta ja kaikki lisäykset ansiotulojen tasoon näkyvät voimakkaasti kotitalouden kulutusmahdollisuuksissa.

Kotitalous 4 on yksinhuoltajakotitalous. Myös sen tulotaso TITRY:ssä (1200 euroa /kk) ylittää tekstiili- ja vaatetusalan kaksi alinta palkkaryhmää ja siksi lain vaikutuksia tulotasoon arvioidaan tutkimuksen viidessä ylimmässä palkkaryhmässä. Alimmat palkkaryhmät eivät aiheuta muutosta kotitalouden palkka- ja tulotasoon. Kotitalous 4:n tapauksessa asumistuki vaikuttaa kaikissa tutkituissa palkkaryhmässä. Asumistuen asteittainen väheneminen yhdistettynä verojen ja veroluontoisten maksujen kasvuun johtaa siihen, että ansiotulojen lisäykseen liittyvä tulonmenetys on kaikissa palkkaryhmissä 70 prosentin luokkaa (kaavio 8). Varsinaisen kannustinloukun kriteerinä on useissa tutkimuksissa pidetty 80 prosentin tulonmenetystä (esim. Parpo 2001; Kurjenoja 2001b). Kotitaloudella ei ole varsinaisia tukijärjestelmien loppumiseen liittyviä kannustinongelmia ja kotitalouden tulot lisääntyvät kaikissa tutkituissa palkkaryhmissä. Kuitenkin tulotason kasvu on kuitenkin kaikissa simuloituissa tulotilanteissa niin pientä, että tilannetta voi pitää ongelmallisena.

Kaavio 8 Simuloitujen palkkojen korvaavuusasteet ja tulonmenetys (%). Kotitalous 4

Kun kotitaloutta verrataan muihin yhden tulonsaajan kotitalouksiin, korvaavuusasteet jäävät huomattavasti pienemmiksi. Huollettavan lapsen takia kotitaloudella on jo lähtötilanteessa maksettujen perhe-etuuksien takia rahaa käytettävissä olevien tulojen mittarilla enemmän kuin muilla yhden tulonsaajan kotitalouksilla. Tämä vaikuttaa yhdessä asumistuen asteittaisen vähenemisen kanssa siten, että käytettävissä olevien

tulojen korvaavuusasteet jäävät suhteellisen pieniksi. Vielä toiseksi ylimmässä palkkaryhmässä kotitalouden käytettävissä olevat tulot nousevat alle viisi prosenttia.

Kun yksinhuoltajakotitaloutta vertaa muihin yhden tulonsaajan kotitalouksiin, huomataan, että huollettava alaikäinen lapsi asettaa kotitalouden tilanteeseen, jossa lisäansioden tulonmenetys on suurempi kuin muilla kotitalouksilla. Sosiaalisten tulonsiirtojen järjestelmän ei voida siten sanoa olevan neutraali kotitalouden rakenteen suhteen, jos kotitaloudessa on alaikäisiä lapsia. Jotta kotitalouden vapaasti käytettävissä olevat tulot nousisivat merkittäväällä tavalla (10 %), kotitalouden olisi oltava ompelimossa parhaiten palkatussa työnvaativuusryhmässä tai vaihtoehtoisesti kolmannessa koneistamossa käytössä olevassa työn vaativuusryhmässä. Parhaimmillaan vapaat tulot nousevat noin 25 prosenttia.

Kahden tulonsaajan kotitaloudet

Kahden tulonsaajan kotitalouksissa työn kannustimet eivät ole yhden tulonsaajien kotitalouksien tapaan voimakkaasti sidottuja sosiaaliturvajärjestelmään. Kaikissa tutkituissa kahden tulonsaajan kotitalouksissa toinen tulonsaaja oli palkkatyössä, mikä on vaikuttanut siihen, ettei asumistuki eikä toimeentulotuki pääse tekemään kannustinongelmia työntekijöiden kotitalouksille missään työehtosopimusten mukaisissa palkkatilanteissa. Toisaalta myös toisen tulonsaajan lisäansioilla on kahden tulonsaajan kotitalouksilla suhteellisesti pienempi merkitys kuin yhden tulonsaajan kotitalouksilla.

Taulukko 11 Sosiaaliseen yritykseen työllistymisen vaikutukset kahden tulonsaajan kotitalouksien tuloihin (euroa /kk)

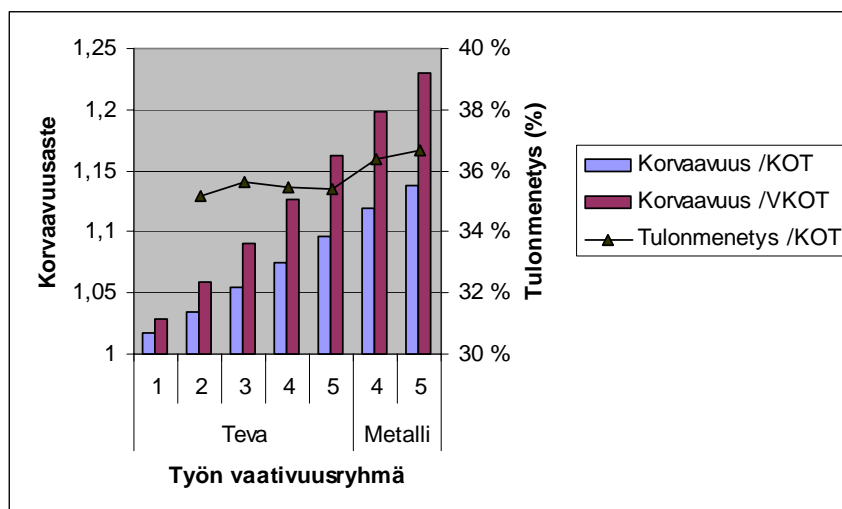
			Teva				Metalli		
			1	2	3	4	5	4	5
Kotitalous	5	Ansio	46	97	152	211	271	338	393
		Brutto	46	97	152	211	271	338	393
		KOT	31	63	98	136	175	215	249
		VKOT	31	63	98	136	175	215	249
Kotitalous	6	Ansio	-	50	105	164	224	291	346
		Brutto	-	50	105	164	224	291	346
		KOT	-	30	65	103	141	183	216
		VKOT	-	30	65	103	141	183	216
Kotitalous	7	Ansio	-	7	62	121	181	248	303
		Brutto	-	7	62	121	181	248	303
		KOT	-	5	41	78	116	157	190
		VKOT	-	5	41	78	116	157	190

Taulukossa 11 on eri työn vaatimusryhmien mukaisten palkkojen aiheuttamat ansiotasojen muutokset kahden tulonsaajan kotitaloudessa. Kaikissa kahden tulonsaajan kotitalouksissa osuus lisäansioista, joka ei jää omaan käyttöön käyttäytyy samalla tavalla, eikä kannustinongelmia esiinny. Tulonmenetys kasvaa tulotason kasvaessa verojen ja veroluontoisten maksujen kasvaessa.

Kotitaloudessa 5, jossa molemmat tulonsaajat ovat matalatuloisia (1120 ja 1068 euroa /kk) kaikki simuloidut tulotasot lisäävät kotitalouden tuloja kaikilla mittareilla (taulukko 11). Kotitalous näyttää olevan kannustinloukkujen ulkopuolella, sillä ansio ja bruttotulot sekä käytettävissä olevat ja vapaasti käytettävissä olevat tulot nousevat euromääräisesti samaa vauhtia palkkaryhmästä toiseen.

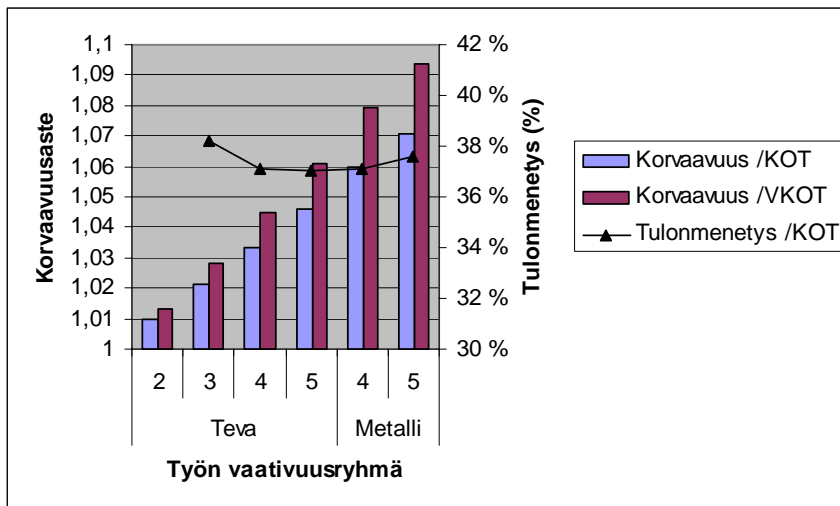
Lisäansioiden tulonmenetys pysyy tasaisena alimman palkkaryhmän 32 prosentista ylimmän palkkaryhmän 36 prosenttiin (kaavio 9). Suhteellisen korvausasteen suhteen muutos vaikuttaa myös kannustavalla. Alimman palkkaryhmän aiheuttama korotus ansiotasoon merkitsee, että korvaavuus siinä ei ole kovin suurta. Vapaasti käytettävissä olevaan tuloon suhteutettu korvausaste nousee yli 1,05:n jo palkkaryhmässä *Teva 2* ja käytettävissä olevaan tuloon suhteutettuna heti seuraavassa palkkaryhmässä. Ansiotason korotuksella ei kuitenkaan ole yhtä suurta merkitystä kahden tulonsaajan kotitaloudella kuin yhden tulonsaajan kotitaloudella. Korkeimmillaankin käytettävissä olevat tulot

nousevat hieman alle 15 prosenttia ja vapaat tulot nousevat parhaimmillaan 23 prosenttia.

Kaavio 9 Simuloitujen palkkojen korvaavuusasteet ja tulonmenetys (%). Kotitalous 5

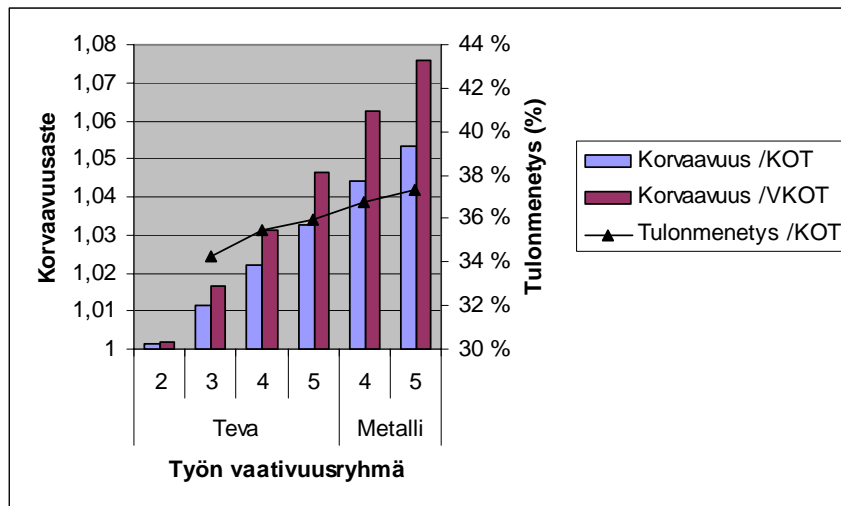
Myös kotitalous 6 on kahden tulonsaajan kotitalous. Näitä kotitalouksia on mielenkiintoista verrata toisiinsa kotitalouksien toisistaan huomattavasti poikkeavan tulomuodostuksen takia. Kotitalous 6:ssa on matala- ja korkeatuloisen tulonsaaja (1116 ja 3300 euroa /kk). TITRY:ssä työskentelevän nykyinen palkkataso ylittää Tekstiili- ja vaatetusteollisuuden alimman palkkaryhmän, joten simuloitujen palkat on muodostettu ryhmästä *Teva 2* ylöspäin.

Kaavio 10 Simuloitujen palkkojen korvaavuusasteet ja tulonmenetys (%). Kotitalous 6

Toisen tulonsaajan korkeista ansiotuloista seuraa, että tulonmenetys pysyy lähestulkoon samalla tasolla 37 - 38 prosentin välillä kaikissa palkkaryhmissä. Kotitalous 6 tapauksessa kaaviossa 10 käytetyt tulomittarit ovat korvausasteiden suhteen lähempänä toisiaan kuin aikaisemmin esiteltyjen kotitalouksien tapauksessa. Tämä johtuu siitä, että toisen tulonsaajan ansiotulojen takia kaikki korvaavuusasteet ovat suhteellisen pieniä. Matalimpien palkkaryhmien korotukset näkyisivät hyvin vähäisinä kotitalouden kokonaistuloissa. Korkeimmillaankin vapaasti käytettävissä olevat tulot nousevat alle kymmenen prosenttia.

Kolmen henkilön kotitalous 7 muodostuu kahdesta työssäkäyvästä vanhemmasta ja lapsesta. Kotitalouden toinen tulonsaaja on hyvätuloinen (4095 euroa /kk). Myös kotitalouden vajaakuntoinen tulonsaaja saa palkkaa, joka ylittää alimman tutkitun palkkaryhmän (1158 euroa /kk). Ansiotulojen lisäksi kotitalous on oikeutettu lapsilisään.

Kaavio 11 Simuloitujen palkkojen korvaavuusasteet ja tulonmenetys (%). Kotitalous 7

Kuten muillakin kahden tulonsaajan kotitalouksilla, kotitalous 7:n tulonmenetykset vaihtelevat stabiilisti eri palkkaryhmien välillä 34 - 37 prosentin välillä (kaavio 11). Hyvätuloisella lapsiperheellä ei siis ongelmaa työn kannustavuuden suhteen. Kuitenkin toisen tulonsaajan korkeat ansiotulot aiheuttavat, että eri palkkaryhmien aiheuttamat palkankorotukset eivät näy kovin voimakkaasti mitatuissa korvausasteissa (kaavio 11). Käytettävissä olevilla tuloilla mitattuna korvausaste osoittaa yli viiden prosentin tulonlisäyksen vasta korkeimmassa palkkaryhmässä (*metalli 5*). Vapaasti käytettävissä olevilla tuloilla mitattuna yli viiden prosentin korvaavuus ylittyy toiseksi ylimmässä palkkaryhmässä. Kotitalous 7 on asemassa, jossa työntekijän työllistyminen sosiaaliseen yritykseen lisää kotitalouden tulotasoa merkittäväällä tavalla vain koneistamon ylimmissä palkkaryhmissä.

Yhteenveto

Varsinkin yhden tulonsaajan kotitalouksien kohdalla tulosten arvioinnin kannalta tulomittarin valinnalla on huomattavasti merkitystä. Koska korvausasteet ovat suhteellisia mittareita, käytettävissä olevia tuloja mitattaessa korvaavuusasteet jäävät pienemmiksi kuin vapaasti käytettävissä olevien tulojen suhteen. Yhden tulonsaajan kotitalouksilla, joilla käytettävissä olevista tuloista huomattavasti suurempi osa menee pakollisiin menoihin, tällä on suurempi merkitys kuin kahden tulonsaajan

kotitalouksilla, joissa toinen tulonsaaja on palkkatyössä. Matalasti palkatuilla yhden tulonsaajan kotitalouksilla pienikin lisäys ansiotuloissa ja siten käytettävissä olevissa tuloissa saattaa vaikuttaa huomattavasti pakollisten elinkustannusten jälkeiseen vapaasti käytettävissä oleviin tuloihin. Kannustinongelmien puuttumisen takia kahden tulonsaajan kotitalouksilla ei tulomittarin valinnalta ei vaikuta tutkimustuloksiin.

Ylivoimaisesti suurimman osan (71 %) TITRY:n sekä koneistamon että ompelimon työntekijöistä nykyiset työtehtävät ovat ammattialan kahden alimman vaativuusryhmän mukaisia. Ompelimon työntekijöillä nämä palkkaryhmät ovat *Teva 1-2*. Simulaatiossa koneistamon kahta matalinta ryhmää edustavat palkkaryhmät *Teva 3-4*. Tällä on merkitystä tutkimustulosten arvioinnissa. Osalla työntekijöistä palkkataso vastaa jo nykyisellään tekstiili- ja vaatetusalan työehtoja. Kun otetaan huomioon TITRY:n työntekijöiden työtehtävien sijoittuminen työn vaativuusryhmiin edellä mainitulla tavalla, keskeiseksi tekijäksi LSY:n kannustavuuden kannalta näyttääkin nousevan se, työskenteleekö henkilö koneistamossa vai ompelimossa. Yleistäen tätä taustaa vasten ompelimon työntekijöiden kannalta LSY:tä ei ole taloudellisesti merkittäväällä tavalla kannustava, kun taas koneistamon työntekijöiden kannalta laki on taloudellisesti kannustava, sillä se lisäisi henkilöiden tulotasoa kaikissa tapauksissa.

Yhden tulonsaajan kotitalouksista saatujen havaintojen perusteella voidaan todeta, että nykyinen sosiaaliturvan ja verotuksen kokonaisuus ei ole kotitalouksien rakenteiden suhteen neutraali. Näin ollen LSY:n kannustavuus vaihtelee huomattavasti kotitaloudesta toiseen. Sekä asumismuoto (kotitaloudet 1, 2 ja 3) että alaikäinen lapsi (kotitalous 4) vaikuttavat huomattavasti siihen osuuteen, joka tulonlisäyksestä jää kotitalouksien omaan käyttöön.

Koska kaikki yhden tulonsaajan kotitaloudet ovat lähtökohtaisesti suhteellisen pienituloisia, vapaasti käytettävissä olevien tulojen kasvun merkitys korostuu. Vaikka ansiotulojen kasvu joissain tilanteissa on pientä, muutoksella voi olla huomattavaa merkitystä jos se päätyy vapaaseen käyttöön. Näissä kotitalouksissa asumismuodolla on vaikutuksia työn kannustavuuteen. Kotitaloudet ovat ansiotasoltaan tällä hetkellä tilanteessa, jossa asumistuen ja asumisen kuluihin menevän toimeentulotuen

leikkautuminen johtaa eräänlaisiin tulonmenetyspiikkeihin – tilanteisiin, jossa saadusta lisätulosta vain pieni osa jää kotitalouden omaan käyttöön. Kotitalouksilla 1 ja 3 kannustavuusongelmat osuivat nimenomaan matalampien työn vaativuusryhmien mukaisiin palkkoihin.

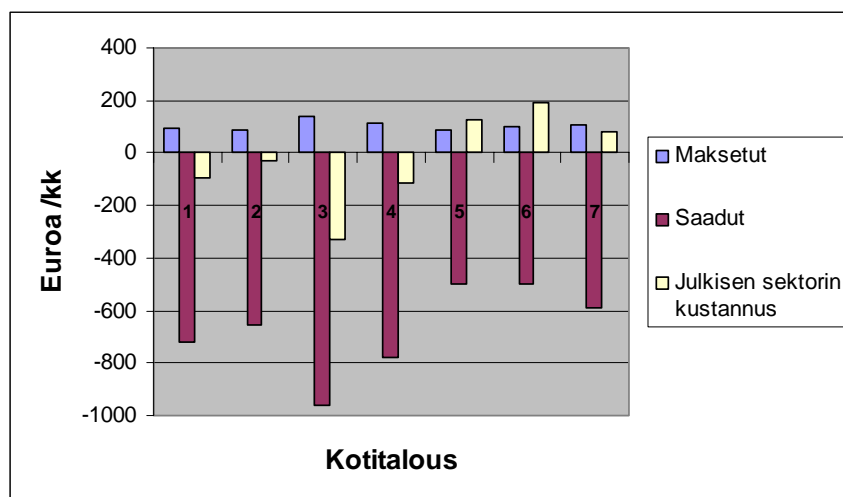
Yksinhuoltajakotitaloudessa kannustinvaikutukset ilmenivät pidemmällä tulovälillä kuin muissa yhden tulonsaajan kotitalouksissa. Kun muissa yhden tulonsaajan kotitalouksissa kannustinongelmat syntyivät tukijärjestelmien loppumisen rajoilla, yksinhuoltajalla tulonmenetys pysyi simuloinneissa tasaisesti yli kahdessa kolmasosassa kaikilla tulotasoilla. Tulonmenetyksen suhteen yksinhuoltajakotitalous on samalla huonommassa asemassa kuin kahden tulonsaajan lapsiperhe, jossa toisen tulonsaajan tulojen takia kotitalous ei ole riippuvainen tuloharkintaisista sosiaalisista tulonsiirroista.

Kahden tulonsaajan kotitalouksien vertailussa käy ilmi, että toisen tulonsaajan tuloilla ei ole huomattavaa merkitystä puolison työn kannustavuuden suhteen. Edes kotitalous, jossa molemmat tulonsaajat ovat pienituloisia, ei joutunut kannustavuusongelmien piiriin.

7.3 Julkisen sektorin tulonsiirrot

Tässä luvussa selvitän nykyisen järjestelmän ja LSY:n vaikutuksia julkisiin tulonsiirtoihin. Tarkastelen lain vaikutusta julkisen sektorin tulonsiirtoihin nykyjärjestelmän analyysin kautta. LSY on työllistämistukijärjestelmä, joka on tarveharkintainen. Siksi lain vaikutuksia ei ole kokonaisvaltaisesti mahdollista arvioida käytetyn tutkimusaineiston perusteella. Esimerkkikotitalouksien avulla on kuitenkin mahdollista hahmottaa lain tuomia muutoksia suhteessa nykyjärjestelmään. Esittelen siis esimerkkikotitalouksien avulla nykyjärjestelmän (TITRY) vaikutusta julkisen sektorin tulonsiirtoihin. Saatujen tulosten perusteella pyrin hahmottamaan LSY:n kannustavuutta suhteessa nykyiseen erityistyöllistämisympäristöön.

Työttömänä ollessaan yhden tulonsaajan kotitalouksien tulot ovat kokonaan ja kahden tulonsaajan kotitalouksien tulot osittain julkisten tulonsiirtojen varassa. Julkisen sektorin näkökulmasta työllistyminen vaikuttaa positiivisesti maksettujen tulonsiirtojen, kuten työttömyysturvan, asumistuen ja toimeentulotuen, tarpeen vähenemisenä sekä saatujen tulonsiirtojen, kuten verojen ja työn sivukulujen, kasvamisena.

Kaavio 12 Tulonsiirtojen muutokset (peruspäiväraha – työ TITRY:ssä) ja työllistämisen nettokustannus julkiselle sektorille

Kaavio 12 osoittaa, että tutkittujen kotitalouksien työssäolo ensinnäkin lisää heidän julkiselle sektorille maksamiaan tulonsiirtoja ja mikä merkittävämpää, se vähentää huomattavasti julkiselta sektorilta saatujen tulonsiirtojen määrää. Lisäksi kaaviossa esitetään henkilön työllistymisestä TITRY:yn julkiselle sektorille aiheutuvat todelliset kustannukset. Siinä on Tampereen kaupungin maksamasta laskennallisesta työntekijän saamasta julkisesta tuesta vähennetty julkisen sektorin vähentyneet kustannukset ja lisääntyneet julkisen sektorin saamat tulonsiirrot. Lisäksi huomioon on otettu julkisen sektorin saamat työnantajamaksut. Kuukausitasoinen työntekijäkohtainen julkinen tuki on laskettu kertomalla työkeskuksessa tehtyjä suojatyötunteja (94 010 suojatyötuntia vuodessa) kohti laskettu julkinen tuki (5,95 € /h) TITRY:ssä käytettävällä kuukausityöajalla 172. Kuukausikohtaista julkista tukea työntekijälle on kuitenkin vaikea arvioida tarkasti, sillä kaupungin maksama tuki on osoitettu vuosittaisesti työkeskuksen tukemiseksi. Jos esimerkiksi tukisumma jaetaan tasan kaikkien

työntekijöiden kesken, julkinen tuki on noin 751 euroa kuukaudesta. Ero on merkittävä ja koska julkinen tuki ei ole työntekijäkohtainen, esiteltävät tulokset tulee nähdä suuntaa-antavia. Vertailukohtana voi kuitenkin pitää korkeinta mahdollista työllistämistukea, joka on 770 euroa kuukaudessa. Kuukausittaisen tuen laskennassa on tehty ennako-oletus siitä, että tutkittavat kotitaloudet työskentelevät kuukaudessa normaalityöajan, jolloin työntekijäkohtaiseksi kuukausittaisen tuen tasoksi tuli 1023 euroa.

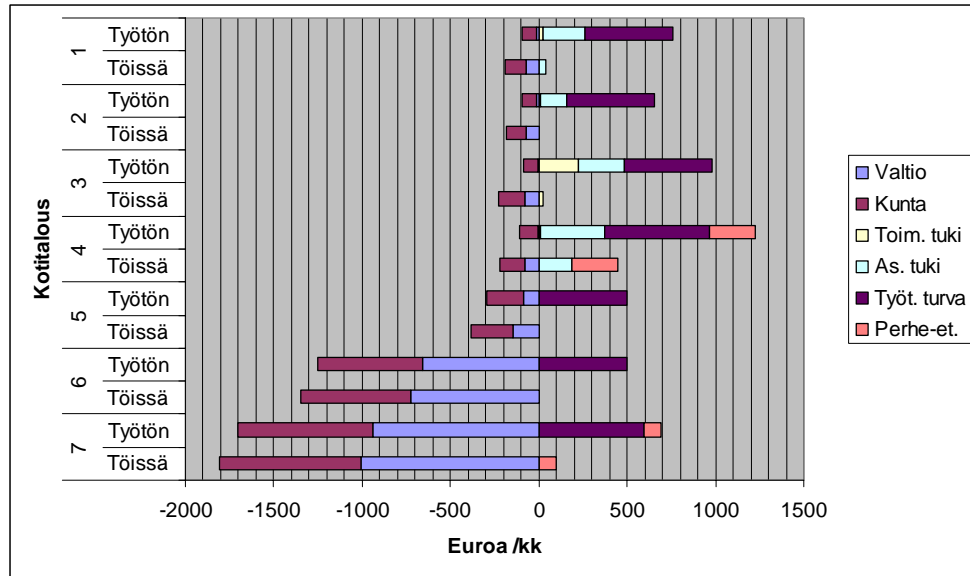
Jos julkista sektoria tarkastellaan yhtenäisenä toimijana, nykyinen järjestelmä näyttäätyy lähes itsensä kannattavana. Vain kolmessa tapauksessa julkisen sektorin nettokustannus, jossa on sosiaaliturvan tulojen lisäksi huomioitu muutokset verokertymään ja työn sivukuluihin on positiivinen. Muissa tapauksissa julkinen sektori saa TITRY:n toimintaan sijoittamansa tuet takaisin vähentyneinä työttömyyskorvauksina ja muina tulonsiirtoina. Vajaakuntoisten työllistäminen näyttääkin tässä tapauksessa maksavan itsensä takaisin. Tässäkin tapauksessa kotitalouden rakenne on keskeisessä asemassa kotitalouskohtaisia eroja selitettäessä. Erityisen kannattavaa julkisen sektorin näkökulmasta on kotitalous 3:n työllistäminen, jolloin työllistämisen tukemisen jälkeen sille tulee kuukaudessa 320 euroa enemmän rahaa kuin henkilön ollessa työttömänä. Kotitalous 3 erottuu joukosta vähentyneen toimeentulotuen tarpeen takia. Kotitalouksien 1 ja 4 työllistäminen on julkiselle sektorille noin sata euroa kuussa halvempaa kuin heidän työttömyytensä. Yhden tulonsaajan kotitalouksista vähiten taloudellista hyötyä suhteessa työttömyyteen antaa kotitalous 2, jonka työllistäminen on 30 euroa kuussa työttömyyttä halvempaa. Tämäkin tapaus selittyy kotitalouden asumismuodolla. Kotitalous 2 asuu omistamassaan asunnossa, joten lähtökohtainen asumistuen taso työttömyyden aikana on matalampi kuin muilla yhden henkilön kotitalouksilla.

Kahden tulonsaajan kotitalouksien kohdalla työllistämisen nettokustannukset ovat positiivisia eli niissä julkisen sektorin säästöt jäävät työllistämistukea pienemmiksi. Kotitalous 7:n nettokustannukseksi tulee 82 euroa kuukaudessa. Tämä kustannus on muita kahden tulonsaajan kotitalouksia vähäisempi, sillä työttömyyden aikana kotitalous on ollut oikeutettu työttömyyspäivärahan lapsikorotukseen. Kotitaloudet 5 ja

6 eivät ole olleet tuloharkintaisten sosiaalietuuksien saajina, joten näiden kotitalouksien välinen ero julkisen sektorin nettokustannuksissa johtuu maksettujen tulonsiirtojen määrästä.

Kotitalouden aikaisempi riippuvuus työttömyyden aikaisista sosiaalisista tulonsiirroista onkin keskeisellä sijalla, kun arvioidaan työllistymisen kannattavuutta julkisen sektorin näkökulmasta. Kun julkista sektoria tarkastellaan kokonaisuutena, vajaakuntoisten työllistämiseen suunnattu julkinen tuki maksaa itsensä takaisin kaikilla yhden tulonsaajan kotitalouksilla. Vähemmän julkisen sektorin tulonsiirroista riippuvaisilla kahden tulonsaajan kotitalouksilla työllistämisen nettokustannus jää positiiviseksi, mutta näissäkin tapauksissa vähintään neljä viidesosaa työllistämisen tuesta palautuu julkiselle sektorille vähentyneinä työttömyyskorvauksina ja lisääntyneinä veroina ja veroluonteisina maksuina.

Julkisen sektorin tulonsiirtoja ei voi tarkastella yhtenäisenä kokonaisuutena, sillä kun valtio- ja kuntasektori eriytetään toisistaan, ilmenee hyötyjen ja kustannusten suhteen epätasapainoa. Pasi Ylipaavalniemi (2001; 2002) on erityistyöllistämisen kokonaiskartoituksessaan huomauttanut, että kuntasektori on vajaakuntoisten työllistämässä toiminnan nettomaksajana samalla kun valtiosektori kerää keskeiset hyödyt. Kaaviossa 13 on eritelty tutkittujen esimerkkikotitalouksien tulonsiirrot simuloitussa työttömyystilanteessa ja nykyisessä tilanteessa. Siitä käy ilmi, että keskeisimmät muutokset tulonsiirroissa liittyvät valtion maksamiin työttömyyden aikaisiin etuihin ja asumistukeen. Työttömyyden aikana valtio maksaa työttömyyspäivärahaa lapsettomille kotitalouksille 498 euroa kuukaudessa ja yksiläpöisille kotitalouksille 592 euroa kuukaudessa. Työllistymisen yhteydessä valtio säästää Kansaneläkelaitoksen maksamien asumistukien vähenemisenä sadasta viidestäkymmenestä kahteensataan kuuteenkymmeneen euroon kuukaudessa yhden hengen kotitalouksien kohdalla. Kunta säästää taas toimeentulotuen menoissa. Poikkeuksellisen kalliissa asunnossa asuvan kotitalous 3:n tapauksessa säästö on merkittävä 204 euroa kuukaudessa, kun muiden tapauksissa säästöt ovat marginaalisia, vain joitakin kymmeniä euroja.

Kaavio 13 Tulonsiirtojen muutokset tulonsiirtokohtaisesti (peruspäiväraha – työ TITRY:ssä)

Julkisen sektorin näkökulmasta kunnan rahoittaman vajaakuntoisten työllistämisen pääasiallisena hyötyjänä näyttää käytetyn tutkimusaineiston perusteella olevan valtio, joka säästää eniten maksamissaan tulonsiirroissa henkilöiden työllistyessä. Myös kunta hyötyy työllistymisestä kasvaneiden verotulojen ja pienentyneiden toimeentulotukimenojen muodossa, mutta verotulojen kasvu on kuitenkin suhteellisen pientä suhteessa työllistämiseen käytettyyn rahasummaan.

Nykyjärjestelmän ongelmaksi kannustavuuden kannalta ilmenee epäsuhta panostusten ja hyötyjen suhteessa ja nykyinen järjestelmä näyttäytyykin kunnan talouden kannalta ei-kannustavana. Vajaakuntoisten työllistäminen ei kunnan näkökulmasta ole perustunut taloudelliseen kannattavuuteen, vaan muihin sosiaalipoliittisiin tavoitteisiin. Tulonsiirtojen analyysissä ilmenee, että kuntasektori on nettomaksajana vajaakuntoisten työllistymisessä. Samalla valtiosektori saa työllistymisestä taloudellista hyötyä vähentyneiden työttömyysturva- ja asumistukimenojen muodossa. Tässä valossa LSY vaikuttaa tarkoituksenmukaiselta julkisen talouden rahoituksen kokonaisuuden näkökulmasta.

Nykyisellään useat sosiaaliset yhteisöt harjoittavat taloudellista toimintaa osana työllistämisyksikön toimintaa. LSY:N lakiehdotuksen mukaan voittoa tavoittelevan osan eriyttäminen erilliseksi yritykseksi lisää toiminnan läpinäkyvyyttä ja selkeyttää toiminnan kilpailuvaikutusten arviointia (HE 132/2003). Sosiaalisin perustein toimivien yritysten näkökulmasta julkisen sektorin tuen voi jakaa kahteen osaan. Toinen osa on henkilöiden vajaakuntoisuudesta johtuvan työn tuottavuuden alenemiseen liittyvä työllistämisen tuki. Toinen osa on tämän tuen päälle maksettava tuen ylimääräinen osuus, joka johtuu yrityksen sosiaalisesta toiminnasta seuraavasta yhteiskunnallisesta lisäarvosta. Nykyisen kaltaisessa järjestelmässä, jossa kunta maksaa vuosittain kiinteän summan työllistämisen tukemiseen, näitä kahta osaa ei ole mahdollista erottaa toisistaan. Kunta takaa rahoituksellaan sosiaalista työllistämistä harjoittavan yksikön toiminnan jatkuvuuden. LSY:n kaltaisessa laajennetussa työllistämistuessa nämä kaksi osaa on mahdollista erotella. Tällöin tuen ylimääräisen osuuden voidaan katsoa koostuvan tavanomaisen työllistämistuen ja LSY:n mukaisen työllistämistuen erotuksesta, sillä tämä osuus työllistämistuesta on varattu ainoastaan sosiaalisiksi yrityksiksi rekisteröidyille yrityksille.

LSY:n myötä lähestytään tilannetta, jossa työhallinto vastaa selkeästi yritysmäisen toiminnan tukemisesta ja kunta selkeästi kuntoutusluonteisesta työtoiminnasta. Laki eriyttää selvästi tuotannollisten, suhteellisesti korkeaan työn tuottavuuden tasoon yltävien vajaakuntoisia työllistävien, yritysten tukemisen valtiolle. Tässä suhteessa laki on mielestäni oikean suuntainen, sillä tämän kaltainen selkeä työnjako toimijoiden kesken tuo läpinäkyvyyttä yritysten tukijärjestelmiin. LSY on vajaakuntoisten työllistämisestä vastuussa olevan kunnan näkökulmasta taloudellisesti positiivinen. Vaikka nykyisin kunnalla on vastuu vajaakuntoisten henkilöiden työllistymisestä, ei mielestäni kuitenkaan ole itsestään selvää, kuinka tarkoituksenmukaista on tukea selkeää tuotannollista toimintaa kunnan rahoituksella.

Julkisen sektorin näkökulmasta LSY on mielenkiintoinen, koska siinä selvästi tuotannollisten vajaakuntoisia henkilöitä työllistävän yrityksen toiminnan ja syntymisen kannustin siirtyy kunnalta sosiaaliselle yritykselle. Nykyisessä järjestelmässä, jossa työllistämisen vastuu on kunnilla, valtiosektori ei ole luonut työllistämisestä vastuussa

olevalle taholle taloudellista kannustinta toiminnan kehittämiseen, vaan toiminnan rahoitus on perustunut ensisijaisesti sosiaalipoliittisiin päämääriin. LSY luo työllistämistä harjoittaville sosiaalisille yrityksille taloudellisen kannustimen työllistämiseen, jolloin se perustuu markkinalähtöisesti tuotannollisiin ja taloudellisiin kriteereihin sosiaalipoliittisten tavoitteiden ohella. Samalla laki korjaa julkisen sektorin sisäistä tasapainoa työllistamisestä seuraavien nettokustannusten ja –hyötyjen suhdetta.

8. JOHTOPÄÄTÖKSET

8.1 Tutkimuksen merkitys ja luotettavuus

Yhteiskuntapoliittisissa toimenpiteissä on ennakkoon pyrittävä arvioimaan toimenpiteen hyvinvointivaikutukset mahdollisimman tarkasti. Laki sosiaalisista yrityksistä (LSY) on juuri astunut voimaan ja tutkimukseni on tietääkseni ensimmäinen, jossa pyritään selvittämään lain vaikutuksia sen kohteena olevien ihmisten taloudelliseen tilanteeseen. Tutkimukseni fokuksena ovat pienituloiset työssäkäyvät kotitaloudet. Tämän tyyppisissä kotitalouksissa on aikaisemmassa kannustinloukkututkimuksessa todettu tulotason lisäyksen tuovan mukanaan huomionarvoisia kannustinvaikutuksia. Tutkimukseni tuottaa yksilötason tietoa kotitalouksien tulonmuodostuksessa työntekijän siirtyessä erityistyöllistämisyksiköstä sosiaaliseen yritykseen. Lisäksi tutkimukseni tuo yhden näkökannan lain vaikutuksista julkisen sektorin tulonsiirtoihin.

Tutkittaessa LSY:n vaikutusta kotitalouksien tulonmuodostukseen minulla oli valittavana kolme vaihtoehtoista tutkimusstrategiaa. Ensimmäisessä strategiassa tulonmuodostusta olisi tarkasteltu fiktiivisten kotitalousmallien välillä. Useissa aikaisemmissa tulo- ja kannustinloukkuja käsitelleissä tutkimuksissa on tällä tavalla esitetty arvioita sosiaaliturvan ja verotuksen yhteisvaikutuksista. Fiktiivisten kotitalousmallien tutkimisessa ehkä keskeisenä ongelmana on se, ettei ole varmaa, kuinka yleisiä kyseiset kotitaloustyypit ovat elävissä elämässä, eli riskinä on että tutkimus keskittyy liikaa marginaalisiin ilmiöihin, jolloin tutkimustuloksista on vaikeaa

tehdä relevantteja yleistyksiä. Lisäksi kyseisen tyyppisiä tutkimuksia, joissa on paljastettu sosiaaliturvan ja verotuksen rakenteellisia kipupisteitä on jo toteutettu kohtuullisen paljon. Toisaalta fiktiivisten kotitalouksien tutkimisen etuna olisi ollut mahdollisuus luoda monipuolisempi tutkimusaineisto. Toisessa strategiassa minulla olisi ollut mahdollisuus arvioida tulonmuodostusta suhteessa koko tutkimuspopulaatioon eli TITRY:n kaikkiin koneistamon ja ompelimon työntekijöihin, jolloin nykyistä tulonmuodostustasoa ja simulaatiota varten olisi riittänyt yksinkertaiset kotitalouksien rakenteita kuvaavat perustiedot. Tällöin tutkimusaineisto olisi muodostunut melko laajaksi, mutta laadullisesti kapeammaksi. Tässä tutkimusstrategiassa olisi ollut mahdollista arvioida lain vaikutuksia myös yritysnäkökulmasta. Lähestymistapa olisi ollut toteutettavissa soveltamalla TITRY:n työntekijöiden palkkatietoja ja suorittamalla työntekijöiden kotitalouden kokoa koskeva kysely.

Halusin kuitenkin kuvata kotitalouksien tulonmuodostusta realististen tutkimusaineiston avulla. Verotuksen ja sosiaaliturvan yhteisvaikutukset ovat hyvin tapauskohtaisia ja tutkimusongelmaa oli mielestäni hyödyllisintä lähestyä tapaustutkimuksen keinoin. Päädyin siten tutkimusstrategiaan, jossa tutkittaville lähetetyn kyselylomakkeen avulla pyrin saamaan yksityiskohtaista kotitalouskohtaista tietoa, jolloin analyysissä ei tarvitsisi tehdä tutkimuksen luotettavuutta horjuttavia kotitalouksien rakenteeseen liittyviä ennako-oletuksia. Tutkimukseni perusteella voikin tehdä yhden arvion realistiseen tutkimusaineistoon perustuvan tutkimuksen suhteesta fiktiivisiin tutkimusaineistoihin perustuviin tutkimuksiin.

Vaikka realistisiin aineistoihin perustuva tutkimus välttää fiktiivisten tutkimusaineistojen ongelmista keskeisemmät, mutta valittuun tutkimisen tapaan liittyy silti ongelmia tulosten yleistettävyyden suhteen. Tutkitut esimerkit on valittu siten, että analyysiin on saatu tutkimuksen kannalta tarkoituksenmukainen aineisto, joissa korostuvat kotitalouksien erot tutkimuksen kannalta mielekkäällä tavalla, joten ongelmat yleistettävyyden suhteen eivät tässäkään tutkimusstrategiassa poistu kokonaan. Vaikka tutkimusongelmaa on arvioitu realistisen aineiston varassa, ovat tutkittavat kotitaloudet kuitenkin vain yhdenlaisia malleja. Tutkimusaineistoon on

suhtauduttava malleina esimerkiksi siksi, että ilmoitettuja tulonmuodostustietoja verrattiin simuloituihin kuukausiansioihin, jotka on saatu kertomalla työehtosopimuksen mukaiset tuntiansiot kertoimella 172, kun taas on aihetta epäillä, että joissakin tapauksissa ilmoitetut kuukausiansiot on ilmoitettu käyttäen matalampaa kuukausityöaikakerrointa. Tuloksiin on suhtauduttava kriittisesti myös siksi, ettei tutkittujen kotitalouksien edustavuutta suhteessa koko tutkimuspopulaatioon eli TITRY:n työntekijöihin ole ollut mahdollista arvioida.

Tapaustudkimuksessa korostuvat kysymykset tutkimuksen validiteetista ja reliabiliteetista. Robert Yin (1994, 34–38) jakaa validiteetin vielä kolmeen alalajiin: rakennevaliditeettiin sekä sisäiseen ja ulkoiseen validiteettiin. Tutkimuksessa käytettyä tulotietojen simulointimenetelmää on aikaisemmin käytetty tutkittaessa tulonmuodostuksen muutoksen kannustavuutta, joten tutkimus on siten nähdäkseni rakenteellisesti validi. Myöskään sisäisen validiteetin suhteen tutkimuksessani ei näkemykseni mukaan ole merkittäviä ongelmia. Valitussa tutkimusmetodissa muut kuin tutkittava muuttuja, eli kotitalouksien tulotaso, on vakioituja, joten kolmannen muuttujan ongelmaa ei synny. Tutkimuksen luonteen takia minulla ei myöskään ole ollut mahdollisuutta vaikuttaa tutkittavaan prosessiin siten, että häirintä olisi muuttanut tutkittavan kohteen käyttäytymistä. Keskeisin huoli tutkimuksen luotettavuuden suhteen liittyy mielestäni kerätyn aineiston luotettavuuteen eli siihen, kuinka tarkkoja kerätyt tulonmuodostustiedot ovat. Olen pyrkinyt tuomaan esiin tutkimusprosessissa tekemiäni analyysiin vaikuttaneita valintoja. Tavoitteenani on ollut läpinäkyvyys valinnoissa siten, että jos tutkimus toistetaan samoilla tutkimusmenetelmillä, myös tutkimustulokset ovat samat ja siten tutkimus on reliaabeli.

Kun tässä toteutetun mikrotason tutkimuksen suhteen tehdään makrotason yleistystä, tulee olla varovainen. Erityistyöllistämiskentän monimuotoisuus ja työkeskuksien työehtosopimusten piirissä työskentelevien henkilöiden määrä vaikuttavat tutkimuksen yleistettävyyteen. Tuloksia voi nähdäkseni yleistää työkeskuksissa niiden oman työehtosopimuksen ehtoilla työskenteleviin ihmisiin. TITRY:ssä työskentelevien vajaakuntoisten työn tuottavuus on suhteellisen korkealla tasolla. Tutkimuksen kohteena on ollut vajaakuntoisten ihmisten ryhmä, joiden työn tuottavuuden on tarkoitus ylittää

yleisten työehtosopimusten mukaisen palkan ja sosiaalisten yritysten työllistämistuen erotuksen. Lisäksi sosiaalietuuksien ja verotuksen yhteisvaikutukset yhdistettynä yksilökohtaisiin elämäntilanteisiin ja ratkaisuihin, kukin yhteisvaikutus kohdistuu usein melko pieneen ihmisryhmään.

8.2 Keskeiset tulokset

Tutkimusaineiston perusteella nykyisestä vajaakuntoisten työllistämijärjestelmästä voi sanoa, että työntekijän näkökulmasta jo nykyisenkaltainen järjestelmä vaikuttaa tarkoituksenmukaiselta. Jos poikkeuksellisen kalliisti asuvaa kotitaloutta ei huomioida, nykyjärjestelmä on onnistunut tehtävässään mahdollistamalla vajaakuntoisille henkilöille selkeän tulotason nousun suhteessa tilanteeseen, jossa he eivät olisi töissä työkeskuksessa. Tutkimuksessa ei myöskään ilmennyt LSY:n suhteen kannustavuusongelmia, vaan kaikilla tutkituilla työn vaativuusryhmän mukaisilla palkkatasoilla työntekijöiden tulot lisääntyivät. Siinä mielessä lakia voidaan pitää onnistuneena, että se nostaa vajaakuntoisten työntekijöiden palkkatasoa lähemmäs kohti yleistä yhteiskunnassa olevaa palkkatasoa. Kuitenkin asumistuen vähenemiseen liittyviä kannustinvaikutuksia voi pitää ongelmallisina. Yhden tulonsaajan kotitalouksilla se aiheuttaa tulonmenetyksiä, jolloin saaduista lisätuloista jää kotitalouden käyttöön vain pieni osa. Lisäksi yksinhuoltajakotitalous oli kaikissa tutkituissa palkkaryhmissä tilanteessa, jossa ansiotulotason nousu johti vain pieneen nousuun kotitalouden käytettävissä oleviin tuloihin.

Fiktiivisiin kotitalousmalleihin perustuvassa tutkimuksessa esiintyneet kannustinilmiöt ilmenivät myös realistisella aineistolla tehdyssä tulonmuodostussimulaatiossa. Kankaan ja Ritakallion (1994) huomio, että kannustinongelmia ei synny kahden tulonsaajan kotitalouksissa, pitää paikkansa. Antti Parpon (2001) huomio siitä, että kannustinongelmat keskittyivät pienituloisille kotitalouksille ja pieniin tulonlisäyksiin. Kuten useissa tutkimuksissa oli huomioitu, esiintyneet kannustinongelmat liittyivät myös tässä tutkimuksessa tarveharkintaisten asumistuen sekä toimeentulotuen vähenemiseen ja loppumiseen. Simuloidun tulotason kasvaessa kuitenkin

kannustinvaikutukset pienenevät. Heikki Viitamäki (2001) huomioi, että pienituloisilla yksinhuoltajakotitalouksilla ei ilmene kannustinongelmia kun taas pienituloisilla kotitalouksilla lisätulojen hankkiminen ei ole kovin kannattavaa. Ilmiö esiintyi myös tässä tutkimuksessa: työttömyyden ja TITRY:n välisessä vertailussa yksinhuoltajakotitaloudella ei ilmennyt kannustinongelmia, mutta ansiotason nousu nykyisestä aiheutti merkittävän lisätulon menetyksen kaikilla analysoiduilla palkkatasoilla. Myös Pentti Rönkön (1995) huomiot asumismuodon vaikutuksesta tulotasoon esiintyivät tutkimuksessa. Esimerkiksi vapaasti käytettävissä olevien tulojen mittari paljasti kotitalous 3:n kohdalla kannustinloukun, joka ei ilmennyt käytettävissä olevien tulojen mittarilla.

LSY ei ole taloudellisesta näkökulmasta vaikutuksiltaan työntekijöiden kannalta yksiselitteinen. Osa työntekijöistä on tällä hetkellä paremmin palkatussa asemassa työkeskusten työehtosopimusten mukaisilla palkoilla kuin yleissitovien työehtosopimusten mukaan. Tällöin luonnollisesti työntekijöiden palkkataso ei nouse, eikä laista ole hyötyä työntekijälle taloudellisesti. Tämä ilmiö esiintyy nimenomaan tekstiili- ja vaatetusteollisuuden työehtosopimuksen kohdalla.

TITRY:ssä on yhteensä kolme tuotannollista yksikköä, joista on tarkasteltu kahta: koneistamo ja ompelimoa. Tällä hetkellä kaikilla TITRY:ssä työskentelevillä henkilöillä on samat työkeskuksia koskevat työehdot. Henkilöille on maksettu yksiköstä toiseen palkkaa heidän työpanoksensa mukaan samalla palkka-asteikolla. Tilanne muuttuu, jos LSY otetaan käyttöön, sillä siihen on kirjattu ehto alakohtaisten työehtosopimusten noudattamisesta. Lain tarkoituksena on luoda palkkatasa-arvoa vajaatyökykyisten ja normaalikuntoisten työntekijöiden välille. TITRY:n kaltaisessa useaa tuotannonalaa edustavassa työkeskuksessa keskuksen muuttuminen laissa tarkoitettuksi sosiaalisesti yritykseksi käytännössä tarkoittaisi työkeskuksen kannalta uuden, yrityksen sisäisen palkkaepätasa-arvon syntymistä. Kun tällä hetkellä kaikki työntekijät arvioidaan samojen kriteerien perusteella, sosiaalisessa yrityksessä tulisi kaksi erilaista tuotantoyksikön mukaista arviointikriteeriä. Itse asiassa LSY tuo työkeskukseen yhteiskunnassa tällä hetkellä vallitsevat epätasa-arvon rakenteen, jossa palkanmaksuun vaikuttaa työsuoritusten lisäksi työala. Lieneekö tarpeellista mainita,

että näistä työaloista paremmin palkattu on yhteiskunnassa miesvaltainen ja huonommin palkattu naisvaltainen? Tosin ei ole itsestään selvää, kuinka paljon metalliteollisuuden ja tekstiili- ja vaatetusteollisuuden väliset tuottavuus- ja palkkaerot ovat sidoksissa sukupuoleen. Kuitenkin, jos TITRY muuttuisi lain mukaiseksi sosiaalisesti yritykseksi, talon sisälle syntyisi tilanne, jossa saman työkyvyn omaaville henkilöille maksettaisiin eritasoista palkkaa, jolloin työkeskuksen naistyöntekijöille maksetaan yleisesti alhaisempia palkkoja kuin miestyöntekijöille. Jos asiaa tarkastellaan työn sosiaalisten kannusteiden näkökulmasta, tätä voidaan pitää ainakin naisvaltaisen ompelimon työntekijöiden kannalta negatiivisena kannustimena mahdollisesta palkkatason noususta huolimatta. Ongelma luonnollisesti poistuisi, jos kaikille työntekijöille maksettaisiin samaa, metalliteollisuuden työehtosopimusten mukaista palkkaa. Onko tämä mahdollista, on taas puhtaasti yritystaloudellinen kysymys.

Keskeisenä tekijänä LSY:n kannustavuuden kannalta onkin työntekijöiden sijoittuminen TITRY:n sisällä eri osastojen kesken. Tutkittujen ompelimon ja koneistamon tapauksissa kyse on nimenomaan työntekijöistä, jotka sijoittuisivat tekstiili- ja vaatetusalan alempiin työn vaatavuusryhmiin. Metalliteollisuuden työehtojen piiriin kuuluvat koneistamon työntekijät ovat sikäli paremmassa asemassa, että heillä matalammankin työn vaatavuusryhmän mukaiset työtehtävät tuovat selkeää taloudellista hyötyä, kun ompelimon työntekijöille tulotason kasvu ei lain myötä ole itsestään selvää.

Mikään kotitalous ei kuitenkaan ole varsinaisessa kannustavuusloukussa, jossa tulotason kasvu vähentäisi kotitalouden käytettävissä olevia tuloja. Eräillä kotitalouksilla sosiaaliturvan ja verotuksen yhteisvaikutukset kuitenkin vievät merkittävän osuuden saadusta lisätulosta. Tästä huolimatta käytettävien tulojen ja vapaasti käytettävien tulojen määrä lisääntyi kaikilla kotitalouksilla. Ehkä suuremmaksi ongelmaksi voidaan nähdä tilanne, jossa yleissitovien työehtosopimusten mukaiset palkat vastaa kaikilla työntekijöillä heidän nykyistä palkkatasoaan.

Nykyinen järjestelmä on julkisen sektorin kannalta tutkittujen tapauksien valossa edullinen. Julkisen sektorin vajaakuntoisten työllistämisen kustannukset vaihtelivat tapauskohtaisesti. Mitä enemmän julkisten tulonsiirtojen varassa kotitalous on, sitä

suurempi hyöty julkiselle sektorille hänen työllistymisestään on. Kaikissa tutkituissa yhden henkilön kotitalouksissa julkinen sektori jäi työllistämistilanteessa voiton puolelle, eli vähentyneet tulonsiirrot ja lisääntyneet verot ja veroluonteiset maksut ylittivät henkilön työllistymisen tukemiseen käytetyn rahasumman. Vähemmän julkisten tulonsiirtojen varassa olevat kahden tulonsaajan taloudet toivat julkiselle sektorille nettokustannuksia, mutta kokonaisuudessaan järjestelmä näyttäytyy taloudellisesti itsensä kannattavana. Tätä voidaan pitää merkittävänä, kun otetaan huomioon, että kyseessä on vajaakuntoisten henkilöiden ryhmä, jonka työllistyminen avoimille työmarkkinoille ei luultavasti ole mahdollista ilman työn taloudellista subventointia.

Julkisen sektorin näkökulmasta LSY on taloudellisesti kannustava vajaakuntoisten työllistämiseksi tällä hetkellä vastuussa olevan kunnan näkökulmasta. Nykyjärjestelmän ongelmaksi kannustavuuden kannalta ilmenee epäsuhta panostusten ja hyötyjen suhteessa. Tulonsiirtojen analyysi osoittaa, että nykyjärjestelmässä kunta kantaa taloudellisen vastuun vajaakuntoisten työllistymisestä samalla kun valtiosektori saa työllistymisestä huomattavasti suuremman hyödyn vähentyneiden työttömyysturva- ja asumistukimenojen muodossa.

LSY:n myötä liikutaankin lähemmäs tilannetta, jossa työhallinto vastaa selkeästi yritysmäisen toiminnan tukemisesta ja kunta enemmän kuntoutusluonteisesta työtoiminnasta. Tässä suhteessa laki onkin mielestäni askel oikeaan suuntaan. Laki selkeyttää työnjakoa selkeästi yritystoiminnallisten ja kuntouttavien sosiaalisten yritysten välillä siten, että valtiosektori huolehtii yritystoiminnallisen toiminnan tukemisesta, kun taas kuntoutuksellinen työllistäminen jää sosiaalihuoltolain mukaisesti kunnan vastuulle. Tästä seuraa vapailla markkinoilla tapahtuvan yritystoiminnan kannalta selkeämpi tukijärjestelmä.

Valtion ja kunnan maksamien ja saamien tulonsiirtojen kannalta LSY näyttäytyy tarkoituksenmukaisena, sillä se korjaa sosiaalisten yhteisöjen ja yritysten parissa työskentelevien ihmisten käsityksen mukaisen ongelman siitä, että valtion ja kunnan välinen panos-hyöty –suhde ei ole nykyjärjestelmässä tasapainossa. Yksinkertaistaen

ongelmana on ollut, että kunnat panostavat tukina ja avustuksina sosiaalisin perustein ihmisiä työllistäviin yhteisöihin valtion samalla nostaessa panostuksista syntyvät hyödyt työttömyysturvamenojen vähentymisenä ja verotulojen nousuna. Kansalaisten kannalta julkinen sektori näyttäytyy yhtenä toimijana, jonka tehtävänä on mahdollisimman tehokkaasti allokoida verotuksen avulla kerättäviä verotuottoja. Vajaakuntoisten henkilöiden työllistämisen kohdalla tässä allokaatiossa on ollut ongelmakohtia, sillä julkisen sektorin toimijoiden taloudelliset intressit eivät ole olleet täysin samansuuntaisia.

8.3 Aiheita jatkotutkimukselle

Uudessa järjestelmässä tapahtuu muutoksia julkisen sektorin ja työllistämisyksikön välisissä tulonsiirroissa. Kunnan ja valtion maksamat tulonsiirrot ovat työllistämisyksikön kannalta merkittäviä, sillä vajaakuntoisten henkilöiden työllistäminen niihin on mahdollista vain julkisen sektorin subvention avulla. LSY on työllistämistuki, jonka tavoitteena on olla kannustimena yrityssectorille sosiaalisen yritystoiminnan syntymiseksi. Muutos tarveharkintaisen kunnan myöntämän rahoituksen ja uuden tarveharkintaisen etuuden välillä on merkittävä. Jälkimmäinen edellyttää yksiköiltä ammattimaista liikkeenharjoittamista ja uudenlaista dynamiikkaa, koska yhteiskunta ei ole tietyn myönnetyn avustuksen jälkeen taloudellisena selkänajana, vaan toimintaan liittyy aito yrittämisen riski. Jo lakiehdotuksessa mainitaan, että LSY ei automaattisesti takaa nykyistä parempaa taloudellista toimintapohjaa nykymuotoisille sosiaalisille yrityksille ja yhteisölle. Siksi pidän tärkeänä, että tulevaisuudessa selvitetäisiin, minkä mittaluokan taloudellisista haasteista potentiaalisille sosiaalisille yrityksille on kysymys. Keskeisenä kysymyksenä on, kattavatko uuden järjestelmän tarjoamat tulonsiirrot nykyistä vastaavan tason? Toisin sanoen, vaatiiko lainsäädäntö sosiaalisilta yrityksiltä rakenteellisia muutoksia ja minkälaisia näiden muutosten tulisi olla, jotta ne hyötyisivät lainsäädännöstä? Tämän tutkimuksen puitteissa ei ollut mahdollista arvioida LSY:n luoman kannustimen houkuttelevuutta yrityksen näkökulmasta, sillä yritysnäkökulma vaatii yritystaloudellista asiantuntemusta, eikä siksi tätä näkökulmaa ollut

tarkoituksenmukaista ottaa esille tässä tutkimuksessa. Uuden lain kannustavuutta tulisi tutkia kokonaisvaltaisesti kaikkien toimijoiden kannalta, sillä yksityisten toimijoiden kannalta ei-kannustavat ratkaisut eivät johda haluttuihin lopputuloksiin.

Laki on mahdollisesti kannattava TITRY:n kaltaiselle, suhteellisen korkean tuottavuuden työllistämisyksikölle. Jos lasketaan suurin mahdollinen LSY:n mahdollistaman työllistämistuen taso eli kaikille vajaakuntoisille työn tekijöille (62 henkilöä vuonna 2002) lasketaan suurin mahdollinen työllistämistuki (770 euroa /kk) tukisumma on yhteensä 572 000 euroa. Tampereen kaupungin maksama tuki vuonna 2002 oli 559 000 euroa. Eroa näiden summien välillä on hieman yli 10 000 euroa, mitä ei sinänsä voida pitää merkittävänä kannustimena, kun otetaan huomioon tukien rakenteisiin liittyvät tekijät. Ilman yksityiskohtaista yritysanalyysiä, jossa huomioidaan kasvaneet palkkakustannukset, tuen harkinnanvaraisuus ja muut asiaan vaikuttavat tekijät, on mahdotonta arvioida kannustavuutta yrityksen kannalta. Valtion työllistämistuki tulee tarveharkintaisesti työntekijää kohden, kun taas Tampereen kaupunki tukee TITRY:ä kokonaisuutena, jolloin tukisummaan voidaan katsoa kuuluvan korvausta TITRY:n yhteisöä (Tampere) hyödyttävästä toiminnasta. Toisaalta LSY mahdollistaisi toiminnan tuottavuuden kasvattamisen ei-vajaakuntoisia henkilöitä palkkaamalla. Lisäksi arvioon tulisi sisällyttää sosiaalisten yritysten kehittämiseen tarkoitettu työhallinnon projektituki, jonka myöntämisperusteista ei tutkimusta tehdessä (2.3.2004) vielä ollut kirjallisia ohjeita työministeriön taholta. Näin ollen LSY näyttääytyy potentiaalisena kannustimena, jonka käyttömahdollisuuksia kannattaa tutkia. Pekka Stenholm ja Johanna Lehto (2000) ovat tutkineet LSY:n vaikutuksia taloustieteellisestä näkökulmasta makrotasolla, mutta mikrotason analyysi puuttuu vielä.

Kannustavuuskeskustelun integroiminen sosiaalisten yritysten problematiikkaan herätti minussa myös muita lisäkysymyksiä. Ensimmäinen liittyy käytyyn kannustinkeskusteluun. Varsinkin sosiaalisissa yrityksissä taloudelliset ja sosiaaliset kannusteet kietoutuvat tiukasti yhteen. Yhteiskunnan tukemia heikko-osaisten työmarkkinoille integroivia järjestelmiä on tutkittu lähinnä niiden yhteiskunnalle tulevien kannusteiden kautta. Mielestäni tukijärjestelmiä tulisi tutkia enemmän myös järjestelmien kohteina olevien henkilöiden näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa

keskityin Tampereen invalidien työtuen työpajan palveluksessa olevien työntekijöiden tutkimiseen. Kohderyhmä edustaa erityistyöllistämisen piirissä kohtuullisen hyvin toimeentulevaa joukkoa ja siksi tämän tutkimuksen tulosten yleistäminen laajemmin erityistyöllistämisen piirissä olevien työntekijöihin ei välttämättä ole mahdollista. On todennäköistä, että tutkimalla laajempaa kohderyhmää saataisiin uusia mielenkiintoisia kannustinkeskusteluun liittyviä näkökulmia.

Sosiologian saralla on käyty keskustelua kotitalousstrategioista, joissa kotitalous nähdään yksilön sijaan toiminnan yksikkönä. Tässä sosiologisessa keskustelussa on pyritty erittelemään kotitalouksien jäsenten henkilökohtaisten toimintastrategioiden ja jäsenten yhteisen kotitalousstrategian vuorovaikutusta (Wallace 2002). Mielestäni olisi kuitenkin tilaa yksilön ja hänen kotitaloutensa näkökulmasta toteutettavalle tutkimukselle, jossa pyrittäisiin yhdistämään taloudellisten ja sosiaalisten kannusteiden keskustelua.

8.4 Lopuksi

Pro gradun tekeminen on ollut minulle pitkä ja vaivalloinen prosessi. Aluksi helpolta ja yksinkertaiselta näyttänyt on hajonnut lukemattomiksi hallitsemattomiksi poluiksi ja ajatuksen virroiksi, jotka lopulta ovat taas keriytyneet yhteen käsiteltävän teeman alle. Prosessin aikana olen oppinut hahmottamaan yhteiskuntapolitiikan uudistusten vaatimuksia ja vaikutusmekanismeja kokonaan uudella tavalla. Ehkä keskeisenä oppina, jonka olen tästä työstä saanut, on ymmärtämys siitä, että ”valmiissa” yhteiskunnassa tapahtuva heikko-osaisten aseman parantaminen on monimutkainen ja –polkuinen tie, jossa on otettava huomioon kokonaisuudessaan yhteiskunnallinen konteksti, jossa uudistukset tapahtuvat.

Sosiaalisen yritystoiminnan tutkiminen on ollut mielenkiintoista, sillä aihe kokonaisuudessaan on suuri ja vaikeasti hahmotettavissa. Tutkimusprosessi lähti liikkeelle aidosta mielenkiinnosta aihetta kohtaan, josta monet puhuivat paljon, mutta josta käyty keskustelu on ollut epäjäsenneltyä ja jossa käytetyt käsitteet eivät

välttämättä ole olleet kovin tarkkoja. Henkilökohtaisesti olen oppinut paljon ennalta minulle täysin tuntemattomasta aiheesta ja toivon, että olen onnistunut tiivistämään oppimistani asioista keskeisimmät asiat tämän työn sivuille.

LSY yrityksistä on uusi yritys integroida työmarkkinoille henkilöitä, joiden selviytyminen työelämässä ilman yhteiskunnan tukea on osoittautunut vaikeaksi. Kuitenkin on myös hyvä huomata laajempi kulttuurinen ympäristö, johon heikossa työmarkkina-asemassa olevien ryhmien tukeminen liittyy. Työmarkkinakuntoisuus ja -vajaakuntoisuus ovat käsitteinä aina sidoksissa vallitsevaan kulttuurilliseen ja historialliseen tilanteeseen ja ne ominaisuudet, jotka kulloinkin tulkitaan vajaakuntoisuudeksi tai muuten työn tekemistä haittaaviksi tekijöiksi heijastavat yhteiskunnassa vallalla olevia arvostuksia ja normeja. LSY on syntynyt ajankohtana, jossa tehokkuus ja tuottavuus ovat keskeisiä arvostuksen lähteitä ja mittareita. Samalla kun tuottavuus ja tehokkuus on nostettu keskeisiksi yhteiskunnallisiksi kriteereiksi, on yhteiskunnan heikompiosaisille – vajaakuntoisille ja pitkäaikaistyöttömille – varattu paikat yhteiskunnallisen hierarkian häntäpäädästä.

Loppujen lopuksi kysymys on siitä, missä määrin työelämässä annetaan tilaa ihmisten erilaisille ominaisuuksille ja missä määrin normista poikkeavat ominaisuudet nähdään ongelmina ja haittoina, joista on pyrittävä pääsemään eroon. Kysymys vajaakuntoisten ja pitkäaikaistyöttömien asemasta yhteiskunnassamme on siis syvästi kulttuurinen. Tällä hetkellä erilaisuus ja poikkeavuus on työelämässä ulkoistettu markkinasektorilta yhteiskunnan ja kotitaloussektorin kannettavaksi. LSY pyrkii siirtämään yhteiskunnan tuella vastuuta ihmisten työllistämisestä markkinataloudessa toimivalle yksityissektorille. Laajemmassa mittakaavassa voi pohdittavaksi nostaa, että voisiko yhteiskuntaa, työelämää ja työyhteisöjä olla mahdollista kehittää joustavimmiksi siten, että kaikilla – myös niillä, jotka eivät syystä tai toisesta pysty tai halua toteuttaa kahdeksan tunnin työnormia – olisi paikkansa tässä yhteiskunnassa? Varsinkin kun elämme yhteiskunnassa, jossa suuri osa sosiaalisista etuuksista, palveluista ja instituutioista on sidottu juuri työssäkäyntiin. Olisiko tämä mahdollista ilman yhteiskunnan maksamia taloudellisia tukia? Lopulta kyse on moraalista ja työlle annetusta yhteiskunnallisesta sosialisatiotehtävästä: ”kuntoutetaanko” ihmisiä vahvasti

normitettuun palkkatyön suhteeseen, vai pitäisikö yhteiskunta ”kuntouttaa” sopeutumaan erilaisuuteen ja palkkatyölle annettaviin erilaisiin tulkintoihin ja merkityksiin.

Tutkimuksen analyysiosassa tarkasteltiin työn taloudellista kannustavuutta Perlacon Oy:n kehittämän KOTO-mallin avulla. Yritys on antanut tämän kaupallisen sovellutuksen ilmaiseksi opiskelukäyttöön ja siten mahdollistanut tämän tutkimuksen tekemisen, mistä olen kiitollinen.

LÄHDELUETTELO

Julkaistut lähteet:

Arosara Tuukka 2000, Tukityöllistämisen kannustavuus – Tutkimus kunnallisen tukityöllistämisen taloudellisista vaikutuksista työllistetyin kotitaloudelle ja yhteiskunnalle. Pro gradu –tutkielma. Sosiologia. Joensuun yliopisto

Bacchiega Alberto & Borzaga Carlo 2001, Social enterprises as incentive structures. An economic analysis. Teoksessa Borzaga Carlo & Defourny Jacques (toim.), The Emergence of Social Enterprises. Routledge. London s. 273 - 295

Bengtsson Steen & Hulgård Lars 2001, Co-operative activity and community development. Teoksessa Borzaga Carlo & Defourny Jacques (toim.), The Emergence of Social Enterprises. Routledge. London s. 65 - 81

Borzaga Carlo & Santuari Alceste 2001, From traditional co-operatives to innovative social enterprises. Teoksessa Borzaga Carlo & Defourny Jacques (toim.), The Emergence of Social Enterprises. Routledge. London s. 166 - 181

Defourny Jacques 2001, Introduction: from third sector to social enterprise. Teoksessa Borzaga Carlo & Defourny Jacques (toim.), The Emergence of Social Enterprises. Routledge. London s. 1 - 28

Defourny Jacques & Nyssens Martha 2001, Social enterprises in community services. Teoksessa Borzaga Carlo & Defourny Jacques (toim.), The Emergence of Social Enterprises. Routledge. London s. 47 - 64

Eräsaari Risto 2000, Sosiaalipolitiikan viitekehys: aika, yhteiskunta, yhteisö, maailma. Teoksessa Nurminen Eija (toim.) Sosiaalipolitiikan lukemisto. Oppimateriaaleja / Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia. Helsinki

European Social Fund HORIZON 1998, Social Firms – Getting Started. ACCEPT Project. Belfast

Evers Adalbert 2001, The significance of social capital in the multiple goal and resource structure of social enterprises. Teoksessa Borzaga Carlo & Defourny Jacques (toim.), The Emergence of Social Enterprises. Routledge. London s. 296 - 311

Haatainen Pekka & Suonoja Kyösti 1992, Suurruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 75 vuotta. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki

Haataja Anita 1998a, Tasaetu, tarveharkinta vai ansioperiaate? Sosiaalipolitiikkamallit, mikrosimulaatiot ja työttömien taloudellinen asema. Scripta lingua fennica edita. Turun yliopiston julkaisuja Sarja C, osa 141. Turku

Haataja Anita 1998b, Tasaetu, tarveharkinta vai ansioperiaate? Sosiaalipolitiikkamallit, mikrosimulaatiot ja työttömien taloudellinen asema. Lectio 26.6.1998 Turun yliopistossa. Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti. Sosiaalipoliittinen yhdistys. Jyväskylä. s. 453 - 457

Harisalo Risto & Miettinen Ensio 1995, Vastuuyhteiskunnan peruslait: tutkimusmatka ihmisen yhteiskuntaan. Tampere University Press. Tampere

Harjunen Raimo 2001, Sosiaalinen yritys – uusi mahdollisuus vajaakuntoisten työllistämiseen. Työpoliittinen aikakauskirja 3/2001. Työministeriö. Helsinki. s. 115 - 117

Hiilamo Heikki 2001, Kepin ja porkkanan vaikutus. Yhteiskuntapolitiikka 4/2001. STAKES. Helsinki s. 52 - 58

Ilmakunnas Seija 1995, Insentiivien ”teoria” ja käytäntö. Kansantaloudellinen aikakauskirja 2/1995. Kansantaloudellinen Yhdistys. Helsinki. s. 355 - 360

Impacts of the EES 2002, Impacts of the EES. National evaluation of the effects of the European Employment Strategy in Finland. Euroopan työllisyysstrategian vaikutusten kansallinen arviointi. EES evaluation project 2002. Final report. Työministeriö. Helsinki

Jolkkonen Arja & Koistinen Pertti 2001, Pätkätyö – askel vai este pysyvään työllisyyteen. Kansantaloudellinen aikakauskirja 4/2001. Kansantaloudellinen yhdistys. Helsinki s. 556 - 572

Julkunen Raija 2001, Hyvinvointiyhteiskunta – mikä se on ja mihin se kannustaa. . Kansantaloudellinen aikakauskirja 2/2001. Kansantaloudellinen yhdistys. Helsinki s. 200 - 205

Jäntti Markus 1995, Ovatko kannustinloukut syy korkeaan työttömyysasteeseen? Talous ja yhteiskunta 2/1995. Palkansaajien tutkimuslaitos. Helsinki s. 52 - 58

Kajanoja Jouko 2003, Nykyinen kannustinpolitiikka lisää rakenteellista työttömyyttä ja haittaa taloutta. Teoksessa Kananen Pentti & Salonen-Soulié Ulla (toim.) Kannustavan sosiaaliturvan haaste. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2003:5. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki s. 37 - 48

Kauppa- ja teollisuusministeriö 2002, Sosiaalisen yritystoiminnan edistäminen. Kauppa- ja teollisuusministeriön asettaman työryhmän loppuraportti 2002. Työryhmä- ja toimikuntaraportteja 7/2002. Kauppa- ja teollisuusministeriö. Helsinki

Kangas Olli & Ritakallio Veli-Matti 1994, Perhetukien kannustinvaikutukset. Talous ja yhteiskunta 4/1994. Palkansaajien tutkimuskeskus. Helsinki s. 39 - 49

Kosonen Pekka 1998, Pohjoismaiset mallit murroksessa. Vastapaino. Tampere

Koulumies Terhi 1998, Kannustavuus – hyvinvointivaltion uhka vai mahdollisuus? Kommentteja suomalaiseen kannustavuuskeskusteluun. Pro gradu tutkielma. Sosiaalipolitiikka. Helsingin yliopisto

Kuismanen Mika 2001, Työn tarjonta ja tuloverotus. Katsaus teoriaan ja kotimaiseen empiiriseen evidenssiin. Teoksessa Ilmakunnas Seija (toim.), Työmarkkinat testissä. VATT-julkaisuja 30. Helsinki. s. 69 - 84

Kurjenoja Jaana 2001a, Kannustinloukku helpottuu kun lapset tulevat kouluikään / teksti Seppo Hyvärinen; asiantuntija Jaana Kurjenoja. Sosiaalivakuutus 1/2001. Kansaneläkelaitos. Helsinki

Kurjenoja Jaana 2001b, Kannustinloukku pyydystää pienituloisen. Kansantaloudellinen aikakauskirja 1/2001. Kansantaloudellinen yhdistys. Helsinki s. 52 - 63

Laine Veli & Uusitalo Roope 2001, Kannustinloukku-uudistuksen vaikutukset työvoiman tarjontaan. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Helsinki

Laville Jean-Louis & Nyssens Marthe 2001, Towards a theoretical socio-economic approach. Teoksessa Borzaga Carlo & Defourny Jacques The Emergence of Social Enterprises. Routledge. London s.312 - 332

Leichsenring Kai 2001, Social enterprises and new childcare services. Teoksessa Borzaga Carlo & Defourny Jacques The Emergence of Social Enterprises. Routledge. London s. 31 - 46

Luukko Unto 2001, Kansantaloustieteen epärealistisuus. Kansantaloudellinen aikakauskirja 1/2001. Kansantaloudellinen yhdistys. Helsinki s. 83 - 87

Parpo Antti 2001, Tulonsiirtojärjestelmän aiheuttamat tuloloukut. Stakes raportteja 262. Stakes. Helsinki

Pehkonen Jaakko 1998, Työttömyys: teoreettisia lähtökohtia. Teoksessa Pohjola Matti (toim.) Suomalainen työttömyys. Taloustieto Oy. Helsinki

Pekkarinen Jukka & Sutela Pekka 1996, Kansantaloustiede. WSOY. Helsinki

Pelkonen Marketta 2000, Suojatyöstä yrittäjyyteen – vammaisten ja vajaakutoisten henkilöiden työllistymisen mahdollisuuksia. Teoksessa Peltonen Marketta & Puupponen Hannu (toim.) Erilaisuus työelämän voimavarana. Vammaisuus ja työmarkkinat - kokemuksia, näkemyksiä ja mahdollisuuksia. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Jyväskylä. s. 27 - 40

PTK 110/2003, Eduskunnan täysistunto 11.12.2003 PTK 110/2003 vp

Pusa Olli & Laurinkari Juhani 1996, Epätyypilliset työsuhteet ja vajaakuntoisten sosiaaliturva Teoksessa Venäläinen Raisa (toim.) Tuettu työllistyminen. Tuetun työllistymisen Suomen verkosto (FINSE), Vajaakuntoisten työllistämisen edistämissäätö. Helsinki. s. 217 - 226

Pättiniemi Pekka 2001, Finland. Labour co-operatives as an innovative response to unemployment. Teoksessa Borzaga Carlo & Defourny Jacques (toim.), The Emergence of Social Enterprises. Routledge. London s. 82 - 99

Rossi Peter & Freeman Howard 1999, Evaluation. A Systematic Approach. Sage (cop.) Thousand Oaks (Cal.), USA

Rönkkö Pentti 1995, Loukkuja vai kannustusta, Tulonsiirtovaltion uudistaminen lapsiperheiden ja vähimmäisturvan kannalta. Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Sosiaaliturvan Keskusliitto. Helsinki

Saari Juho 1996, Sosiaalipolitiikka markkinariippuvuuden vähentäjänä. Sosiaalitaloudellinen näkökulma jälkiteollistuvan yhteiskunnan sosiaalipolitiikkaan. Stakes tutkimuksia 69/1996. Helsinki

Soininvaara Osmo 1994, Hyvinvointivaltion eloonjäämisoppi. WSOY. Helsinki

Soininvaara Osmo 2001, Tehokkuuteen kannustamisesta ja oikeudenmukaisuudesta hyvinvointiyhteiskunnassa. Kansantaloudellinen aikakauskirja 2/2001. Kansantaloudellinen yhdistys. Helsinki s. 195 - 199

Stenholm Pekka & Lehto Johanna 2000, Sosiaalinen yritys Suomessa Soveltuvuustutkimus sosiaalisen yrityksen mallista. Turun kauppakorkeakoulu. Yritystoiminnan tutkimus- ja koulutuskeskus. Sarja B tutkimusraportteja B 9. Turku

Suomen säädöskokoelma:

HE 169/2001, Hallituksen esitys Eduskunnalle vammaisten ja vajaakuntoisten henkilöiden työllistymistä edistäväksi lainsäädännöksi

HE 132/2003, Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi sosiaalisista yrityksistä ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

Laki julkisista työvoimapalveluista (1295/2002)

Laki sosiaalisista yrityksistä, LSY (1351/2003)

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987)

Sosiaalihuoltolaki (710/1982)

Työttömyysturvalaki (1290/2002)

TyVM 9/2003, Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietintö 9/2003 vp. Hallituksen esitys laiksi sosiaalisista yrityksistä ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. Suomen eduskunta.

Vanhanen Matti 2003, Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma 24.6.2003. Valtioneuvoston kanslia. Helsinki

Vesala Kari 1996, Yrittäjyys ja individualismi : relationistinen linjaus. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 2/1996. Helsinki

Vidal Isabel 2001, Social enterprises as a response to employment policy failure. Teoksessa Borzaga Carlo & Defourny Jacques (toim.), The Emergence of Social Enterprises. Routledge. London s. 203 - 219

Viitamäki Heikki 2001, Kannattaako työ? Teoksessa Ilmakunnas Seija (toim.), Työmarkkinat testissä. VATT-julkaisuja 30. Helsinki. s. 53 - 68

Wallace Claire 2002, Household Strategies: Their Conceptual Relevance and Analytical Scope in Social Research. Sociology 36/2002. Sage Publications. London. s. 275 - 292

Yin Robert 1994, Case Study Research. Design and Methods. 2nd ed. Sage Publications. Thousand Oaks (Cal.).

Ylipaavalniemi Pasi 2001, Vammaisten ja vajaakuntoisten työllistämisen kokonaiskartoitus. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 2001:6. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Helsinki

Ylipaavalniemi Pasi & Varanka Marjatta 2002, Työllistävä sosiaalinen yritys. Osaratkaisu työllistymisen ongelmiin. Työpoliittinen aikakauskirja 4/2002. Työministeriö. Helsinki. s. 57 - 68

Julkaisemattomat lähteet:

Mabbett Deborah 2002, Definitions of Disability in Europe: a Comparative Analysis. Brunel University, United Kingdom, Euroopan Unionin komissio, tuleva julkaisu.

Pättiniemi Pekka 2003, Sosiaaliset yritykset Suomessa. Esitelmä Rovaniemi 26.9.2003.

Tampereen invalidien työtuki 2003a, Työkeskus. Toimintakertomus 2002

Tampereen invalidien työtuki 2003b, Tuloslaskelma 1.1.2002-31.12.2002. Tase 31.12.2002

Ylipaavalniemi Pasi 2002, Invalidihuoltolain mukaisten työkeskusten toiminnan julkiset hyödyt. 19.3.2002. Yhteenvedo teoksesta Vammaisten ja vajaakuntoisten työllistämisen kokonaiskartoitus. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 2001:6. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Helsinki

Elektroniset lähteet:

Metalliteollisuuden keskusliiton, METin ja Metallityöväenliiton välinen työehtosopimus 1.2.2003-15.2.2005. Viitattu 6.2.2004
<URL:<http://www.finlex.fi/pdf/tes/stes862-TT47Metalli0302.pdf>>

Rönkkö Pentti 1996, Pentti Rönkön mielestä kannustavuus on mennyt perusoikeuksien edelle. Suurituloiset hyötyvät uudistuksista eniten. Campus. Tampereen yliopiston paikallislehti 2/96. Tampere Viitattu 21.1.2004.
<URL:<http://www.uta.fi/campus/962/ronkko.html>>

Tilastokeskus 2004, Statfin tilastopalvelu. Viitattu 21.1.2004.
<URL:<http://statfin.stat.fi/statweb/start.asp?LA=fi&DM=SLFI&lp=catalog&clg=kansantalous>>

Tekstiili- ja vaatetusteollisuuden ja Tekstiili- ja vaatetustyöväenliitto TEVA ry:n välinen työehtosopimus 2003 - 2005. Viitattu 6.2.2004.
<URL:<http://www.finlex.fi/pdf/tes/stes927-TT84Tevatyt0302.pdf>>

Työhallinnon internetpalvelu 2004, Viitattu 13.2.2004 <URL:
<http://www.mol.fi/tyonantajapalvelut/taloustuki.html>>

Työkeskuksia koskeva työehtosopimus 1.2.2003-15.2.2005, Viitattu 21.1.2004. <URL:
<http://www.finlex.fi/pdf/tes/stes1042-TT137Tyo0302.pdf>>